MUZÁRION.

NEGYEDIK KÖTET.

ÉLET ÉS LITERATÚRA.
RÉSZ XX—XXIX.
1829.

PESTEN.
TRATTNER' ÉS KÁROLYI'
BETŰJIVEL.

301.847

A MAGY. TUD. AKADÉMIA
VIGYÁZÓ FERENC
KÖNYVTÁRA
8557 sz.

BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ KÖNYVTÁR
· RÁTÓTH ·

HUSZADIK RÉSZ.

HŐS FERCSI.

Ébredj, lantom; édessége a' termetes fülnek! Hőskor juta néked.; lökd vissza sugárit!

O, puffadt csillag, hajdús polgármestere az Égnek, mért reszketsz a' kárpit' lyukain által? Fercsit nézed, a' köpczöst? Ott nyujtózik ő, ajkai közt szortyogló pipájával, már utolsót pislogva az éjben. Előtte a' nem-fizetett kappan' váza, 's üressége miatt haragosan feldöntött kulacs. Már alszik. Bájosan zeng hortyalma ősteremében.

Van zivatar és pusztítás és inség és nyomás. És te többet ásítasz mint szóllsz, többet eszel mint gondolkodol, többet alszol mint élsz, prótestálsz de semmit sem tészesz, elfajult csöppje véremnek! Fel! nézz le! Ime a' zsomporos telek' szélén áll Imrus, a' kecskeszemü szomszéd; 's

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

elárkolja határod'. Űzd el sergét, a' cséppel-erőset; 's ha megvernek, tűrd a' honni szokásért.

Felpillant Fercsi, jobb fülét érezvén húzattatni magosra; 's előtte áll az Őslélek: arcza fejér, pajzsa várkapu, dolmány-gombja halálfő 's éktelen bajusza' hegyétől ömlik a' kőpor. Illyen volt ő; szava lassu, dörmögő, vastag.

Mi kerget ki a' sirból, lelke Nagy-apámnak? A' falon lóggtál, mázolva szörnyü ecsettől. Fülemet kinozni mért szállsz le a' mélyre? Tán adós maradtál itt alant, 's a' bús maradék nem válta ki téged? Így Fercsi három kereszttel.

Korcs unoka! A' Vitéz karddal fizeti meg a' pénzt. — Ezzel lekapja fejét, 's úgy csapja az asztalnak alája, hogy szinte megrendült a' téglátlan őslak. Én valék szerződ; vettem czímet és telket: és te nem érzed, általam mit bírsz.

Mért szakasztád le fejed'? kérdé rettegve az ifju.

Mert most tűzben vagyok. Akkor pedig fő nélkül szoktam beszéllni. De elég. Menj, és ugrassd szét az Ásó-vitézeket immár. Majd bátrabbam pipálhatsz, vótumodat drágábban adandod; a' bocskoros tábor bajt keresvéje előztén. Hol fegyvereid, hajdan a' tusában villámlók?

Ah, konyhakés kardom, dárdám seprőnyel, pánczélom használta kovács, 's pajzsom' öblét teknőként lugozza a' szép nem mosófa kezében. Végy bunkót, és lármázz, ha nemesi kardod' eladtad. Igy a' Lélek Vissza szegzi ismétlen fejét; Fercsire fújong éktelen szuszval. Nesze bátorság, mond; 's eltün azonnal. Fercsi feláll. Nem szóll, de a' hősiség látszik már zuzmara képén. A' mezőnek indúl lelkének bizodalmában. Őt követi Jancsi kocsis, és agg Débora, a' bőzengésű Konyha-Királyné.

Ott Imrus. Komolyan nógatja emberit, áskálni a' szomszédos telket, melly Fercsinek jutott kínos osztályban. Mellette tündérkedik egyetlen leánya, a' vékony-tagu Jutka: szeme nagy, lába nagy, szája nagy, ő maga is nagy.

Előrobog Fercsi. Elrikkantja magát, és Débora háta megett százszorozva visszalövi hangját. Folyong a' zaj. Erőt merít Imrus; nem kímélve az illyen-amollyant. Szózatok után döbbennek a' felek, 's hajaik fel-felmerevednek. Tettre kelnek. Hős Fercsi' bunkója suhog a' légben. Szélnek véli azt a' mosolygó juhász' paripája; 's esőt jövendöl. Fercsi suhog; de az ő hátán is az

ütlekek' özöne csattog. Megfordúl a' nehezen mozgó; tudvája: jókor futni nem szégyen a' hősnek.

O, édes emléke a' Múltnak, a' csatának kék foltjai mellett!

Diadalmasan áll Imrus az árkon. Fercsi' keblében új harag szivárog; lelke' szőnyegén feltűnnek őseí; mellyre visszakiált, és elszánva Pört említ — mint az igaz honfihoz illik.

Elég, atyám! És te nyugodjál meg, Ura a' zsomporos teleknek. Fáj lelkem, ha viharba látok kelni rokonvért. Így Jutka, a' békét-ölelő szűz. Ámulva pillant rá Fercsi; 's bár háta sajog, szive érzi, mi a' Szép. Hűlnek a' lángok. Maga Imrus szűnteti dölyfét; és sok hmgetés után friggyé vál a' rettenetes baj.

O, dicsőült kobzom, bájosan zengő mint az árvizü próza! Mondd el az Üdnapot, a' gyors Szerelemtől okozottat.

A' két szív összecsapódott. Ezen épült a' frigyes eskü. Imrus szelidültében, könnyei mellett, egy pár ökörrel toldotta meg az atyai áldást. Jőnek a' vendégek. Több rázó kocsi rakva czigánnyal. Füstös alakkal beültek azok, húzni a' nótát, a' fülnek keservest. Vezérli pedig a' hangot a'

fejér-fogü Rajkó; sötét arcza kinyomja, ha mit elmúlasztna vonója. Mellette sípol Purdéja, a' barna-tarisznyás. Belépnek a' nászok is, rímet harsogva előttök a' Vőfél. Utánok a' boldog pár. Hős Fercsi mentéjét lóggatja panyókán, és dohánytartalmu zsacskója verdesi térdét. Volt pedig sinorral elbintve nadrágja, és a' sárga csizmán piroslott kivarrva egy lobogó szív. Jobbján mint bucsuzászló leng a' Menyasszony. Hat-tornyos párta fején, kirakva vörös üveggel; mellette száz-levelü rózsából koszorúja égett. Magas ő, és lábán a' piros stekli fennségét emeli inkább. A' sort követi a' Nemzetes Kántor. Nagysok tudománya mély redőket vésett homloka' bérczén; és a' bibircsós orr nyilván mutatja mi mélyen turkál az életben szint a' kancsóban. Ha ő köhent, nagy gondolat lebben el akkor.

Az agyaggal padlatozott terem' közepén állt az abrosztalan asztal. Leülnek. Ám édesen vonzó a' töpörtyűs-kása, a' sódar, 's a' bájkellemű lúdczomb; 's ezt nyájasan kenyérre egyengeti Jutka. Megkínálja az érdemes Kántort. De magosban jár ennek elméje, szellemén a' domboru csikóbőrös kulacsnak. Csak ahhoz hajol, és felö-

lelve, háromszor köszönt Fercsire; hosszan és mélyen. Őt követi a' Lakzi. Vitéz Fercsi tudván, milly hős, milly győzhetetlen ő ebben, már ajkai tátongnak a' nyilást befogadni íziben, midőn az Őslélek kidugja fejét az öblös edényből, 's imígy szólt: O, vérem' csöppje, a' hősiség mi ferde tusára vezérlett! Megvert Imrus ugyan, de te jobban tenn magadat a' deli szűzzel. Én most e' csípős elemben eloszlom; nem látsz soha többé. — Döbben Fercsi. Hol Jutkára pislog, hol a' Vőfélre, a' szemre-tüzesbbre, ki csirkesarkantyút tör hölgyével enyelgve. Néz Fercsi. Gondjában a' zúzza megakad torkán. Azt letolni a' kulacshoz kap; 's nagy hirtelen a' lelket beissza magába. Azalatt nőttön nő a' zaj. Harsány Éljent riadoznak a' Nászok; 's a' közörüm tántorgó lejtésre csapong már. Jutka nagy méltósággal tipeg a' körben. Egyszer fel is szökik, és szökésében az asztal alá kaszálja az érdemes Kántort, ki épen az állhatatosságról tudós mondásokat ejte.

Igy folyt a' menyekző, míg a' hajnal piroslék az ablakon által. A' vendégek eltelve gyönyörrel, szerte kerengnek. Csak Jutka sohajt. A' pacsirta felel; de nem a' mámoros Fercsi. Neki

a' lakoma fejébe szállt, és nem a' szívbe. Hasztalan költi a' hölgy. Alvása vas, bár teteme gyönge. El-végre kifejlik az álom' öléből; minekutána két zsajtár víz permetez arczán. Ezt rendelte pedig a' bölcs Kántor, a' természet' titkát meglesve gyakorta. Fercsi nyújtózva szorítja kebléhez deli hölgyét; 's lőcs-tartotta oldalak köztt elvitte ősi lakába.

Ott agg Débora duzzongva fogadta. Sínli a' kormányt, mellyet eddig forgata hangos ajakkal. Bandzsán nézi Jutkát állani a' polczon, a' meg nem meszelt tűzhelynek megette, mint szedi rendbe a' fedők 's a' mázos fazekak' számát.

O, boldog idő! Mi szebb a' házasság' legelső évszakaszánál? Nyájaskodva sürög akkor a' nő férje körül; 's nem vág sebet patkója még az uradalmi papucsnak. Jutka is olly jó volt, olly meleg, mint télen a' szőrben-sürü bunda.

Mért recsegsz, lantom? Mintha zokognál?! Hát nincs állandó szerencse a' nap alatt? Nincs. Im küszöbön a' Balsors. Koczog immár. Irtózzál, szív! megráz énekem mostan.

Vasárnap vala. A' nő éktelen gombóczczal kívánta meglepni a' kedvest, a' ki tizen-

kettővel megbirkozott hősi erőben. Virágos tálban gőzölnek azok már. Fercsi mosolyg; Fercsi türődzik. Jutka is nagy-szépen szét tagol egyet. 'S egek!.. a' mint metszi, egy levelke ötlik szemébe. A' nő pirúl; Fercsi meghökken; 's az Őslélek' szava villan eszébe.

Honnan e' levél, o nő? Hitszegés gombóczba leplezve! Ijedelmed vádol. Tán küldi a' lángszemü Vőfél? Olvasná; de a' betű felmúlja tudását. Jutka soká hallgat. Végre kitör a' fergeteges nyelv; 's a' méltatlan gyanút visszaveri fontos okokkal. Irtózatos a' dulongás. Mindenik szemében a' harag' tüze lángol. Ekkor belép az érdemes Kántor. Látogatóba jött ő, 's tusára érkezék. Mindenik ostromlá fülét vádló igékkel. Fercsi írást nyujt neki, Jutka gombóczot. 'S ím a' bölcs rést nyit a' titkon. Ez írás nem levél, nem valami szerelmi Sohaj: de egy vándordeák' poggyászlajstroma volt csak. Találta pedig azt Débora, a' bosszúálló; 's oda dugta, a' hű szerelmet lerontani vágyván. Fercsi szepeg. Ám a' nő' szíve hideg már. A' harag, fájdalommal vegyest, elölte verését. Mire harmad nap lebukott, sirba éneklé rekedten a' lágyérzetűt az érde-

mes Kántor. Torja után Fercsi táborba iramlék.
'S ha el nem szaladt, mint hős végezte világát.

Hallgass, kobzom. Fenn ragyog a' csillag;
lemnt a' hír 's a' dicsőség. Ez béred, míg a'
Sajt-áros akarja.

Szalai Benjamin.

HUSZONEGYEDIK RÉSZ.

I.

HÁZI-JEGYZETEK.

— — — a' toll-had' értelmétől igen-igen elválasztom a' józan felfedést, barátságos megrostálást, igazságos megbírálást, egy szóval: a' valóságos Criticát. Azon szó had annyira az indulatosság', igazságtalanság', kegyetlenség' 's a' t. értelmeit gerjeszti bennem, akár akarom akár nem, hogy toll-hadat csak a' Gyengék köztt vélek lehetőnek; és azért gyűlölöm, 's megvetem. *Gróf Széchenyi István.*

1.

Mikor az Orvosok meghasonlanak, halnia kell a' betegnek. Félő, hogy Literatúránk így ne járjon. A' melly útat most követünk, rosz: mert a' gúnyolás nem meggyőzés; és a' hol meggyőződés nincs, ott követő sincs. *Nagyváthy János.*

2.

Elmésséget keresni abban, a' mi másnak gyalázására szolgál, alacsonyság. Ez pedig, úgy tetszik, magyar nyavalya. Minek is köszönhetné a' Magyar mostani roskadt voltát, ha nem az örökös czivódásoknak? És ámbár előtte vagyon a' száz meg' száz példa, mellyekből megjózanodhatott volna, még sem akar a' maga kárán tanúlni.

Csak a' Literatúrai Hadra vessük szemeinket: mit látunk egyebet a' tenger meghasonlásnál? Itthon lévén, kevesen vagyunk, kik ugyan azon nyelvhez, melly a' hazai nevet viseli, just tartunk; és ebben is a' sok vitálkodás hány felé szaggat bennünket? Nem hogy egy szívvel lélekkel azon volnánk, hogy azokat, a' mik közttünk a' külömbséget teszik, legszelídebb móddal eligazítanók, de megkérlelhetetlen agyarkodással egymást csapkodjuk, és annyira visszük, hogy Pörünket nem a' Literatúra' ügye mellett (hol kezdettük), hanem a' személyes sértegetéseknél végezzük. Gonosz csillagzat, melly ezt a' megfordíthatatlan végzést hozta felőlünk. Nem kell a' roszat jónak vallanunk: de Okok légyenek azon fegyverek, mellyekkel mind az igazat támogassuk, mind a' nem-igazat megczáfoljuk. *Horváth Endre.*

3.

A' tudományos világot zavaró fergeteget én sem szükségesnek nem tekinthetem, sem hasznosnak; sőt olly kártékony jégzápornak tartom, melly a' Jónak, Szépnek, Felségesnek keletét, virágzása és gyümölcsözése előtt, néha sok időre akadályoztatja, néha örökre elveri. Az illy fergeteg az emberi léleknek seprejét keresi fel. A' Tiszta mindenkor és mindenben többet ér a' zavarosnál; és azért jóltevőnek soha nem esmerhetem azt, ki a' tiszta helyett zavart okoz.

Azon alsóbb-rendbeli Írók, kik a' Nagyobbaknak seprejéből tapasztalást, világot sőt néha lelket is szívnak magokba, soha sem emelkednek a' Felsőbbeknek rangjára. Száz illyennek díszlése sem üti fel a' kárt, mellyet az illyen fergeteg egy amolly nagyobb Léleknek sérelme által okozhat.

A' tudományos világban, úgy hiszem, csak azon nemes vetélkedésnek lehet helye, ha egyik Író a' másiknak mívét megesmérvén, arra törekedik, hogy ő jobbat, szebbet, nagyobbat szerezzen; nem pedig azon agyarkodó vetélkedésnek, melly csak gáncsok' feszegetésében gyönyörködik. Dicsérem ama hajdankori két Képírót, kik nem gáncsoskodással, hanem mestermívvel győzték meg egymást. Főképen a' Magyar Íróknak, kik többnyire jobb ágyból született, jobb nevelésű férfiak, mintsem sok más nemzetbeliek, kik-

nek az írás kenyerek, nemesebb és diszesebb helyzetben illik egymás ellen lenniek, mint azoknak, kik kenyereket egymástól féltvén, egymás ellen agyarkodnak.

Az Íróknak egyik szép tulajdona' a' szemérem, mellynek akármiképen történhető megsértése keserüséget, epefakadásokat okoz. Egyik Író egyben nagy, másik másban; 's csak abban hasonlók egymáshoz, hogy egyik sem tökélletes, egyik sem hiba nélkül való.

Tökélletest nem szülhet az emberi
Gyarló teremtmény: föld' pora istenit
Nem alkot; a' mit tett is eddig,
Legjava, bár csuda is, hijános.

Homér és Osszián sem az Aestheticának cathedrája előtt soha nem űltek, sem Recensiók által nem taníttattak, még is örökre csudák, példák maradnak, és Shakespeare, az Aestheticának minden törvényei ellen minden Recensiót Geniusával tapodó Óriás fog örökre maradni. Ha pedig egy theoreticus, szűk, kicsiny lélek a' Recensens, hát méltán azt lehet neki mondani:

A' Géniusnak bámulandó míveit
Hijába rágod, oh, Recensens!
Mint egy egér a' négy ezer
Év olta a' jelenkorig folyvást csudált
Nagy óriási pyramist.

Nálunk a' Recensiók nem annyira az elmemíveket mint magokat a' Szerzőket szeretik ostorozni;

magát ostoroztatni pedig, átkozott inger lehet az irásra: magát gúnynak, kaczajnak tárgyául kitenni, irtózik a' szemérem

Az Író-népet szabad Respublicának tartom; azért abban sem vallásbeli különbséget, sem Dictatúrát, sem Despotismust nem esmerek; de nemességet, sőt Mágnási rangot igen is; mellyet a' léleknek, szívnek, elménck, nyelvnek ereje, hatalma, tehetsége, gazdagsága, míveltsége, lángja és sugára ád. Én senkinek Vezére vagy Majma lenni sem nem akarok sem nem tudok; tulajdon természetem szerént, tulajdon körömben, levegőmben lehellek, járok és szóllok; 's legnagyobb örömem, másoktól is ezt cselekedve látnom. Minden ember a' maga lábán jár, szépen vagy rútúl, de még is legjobban. *Kisfaludy Sándor.*

4

A' külföldi Szitáskodások többnyire vagy nagyon szemöldökösök, vagy igen felületesek, vagy szitkokkal vagy dicséretekkel vagynak eltelve, vagy épen semmit sem mondanak sok puszta szóval, ugy hogy épen semmi nyomot nem hagynak hátra az Olvasó' lelkében, mivel nem támasztják okokkal előadásaikat, pedig a' Literatúrának egy neme sem kívánna meg kevésbb lihaságot és több részrehajlatságot a' könyvbirálásnál. Az Olvasó nem szorúl birálásra; a' ki pedig a' birált köny-

vet nem olvasta, ugyan megelégszik e' az efféle kritikákkal: *Dieses Gedicht ist brav gedichtet; es characterisirt die bekannte Kraft, Leichtigkeit und Wahrheitsliebe des Verfassers* —? — — Ugyan ki fog illy birócskák' akár szitkai, akár magasztalásai után valamelly darabhoz nyúlni; vagy legalább annak olvasására áhítozni?

De bár miként izetlenkednek is Külföldi Uraimék, kivált könyvbírálási Literatúrájokban, nem igen bánnám én azt, ha nem sejteném, mikép gerjednek és szaporodnak Magyarjaink mímelésekre, és mikép' kezd idegen kaptára verődni nálunk is már ezen Literatúra'-neme. Ez a' naplókönyv-tanulmányosság, *Journal.-Gelehrsamkeit*, valóságos temetője a' valódi tanúltságnak, csupán felpuffasztja az elméket, de nem táplálja, nem neveli, nem gyarapítja: ez egy igazi hólyagosítás; mind az Író' mind az Olvasó' idejét rabolja. — — Ha meggondolom, hogy nálunk íratnak az effélék, és azután kiküldetnek; megvallom, nem igen épülök még e' tekintetben is elharapódzó KÜLFÖLDISEDÉSÜNKBEN.

Sok jó és szép van a' külföldi Literatúrában, de még sem akarnám, hogy a' miénket egészen hasonló lélek ihlesse: nem csak azért, mert az a' lélek némelly jó és felséges mellett, végnélkülen hitványságokat szült; hanem azért is, mert a' magyar Géniusz sok tekintetben egészen

más lehelletű. Egy nemzet sincs Európában, melly ha természeti ihletését követné, és a' külföldi Literatúrákat nem ugy mint vezér, hanem csak úgy mint felmelegítő fény lángokat nézné, könnyebben vihetné Literntaráját azon pontra, mellyben a' hathatósság a' könnyűséggel és kecsességgel öszvefoly, és a' szájat; fület, lelket és szívet egyszersmind igézve bájolja. *Gróf Dessewffy József.*

5.

A' Poesis, mint a' szép Mesterségek általán fogva, érzéseken fnndáltatik, 's érzéseket veszen czélba. Az érzés az emberi lélekből fejlik ki; 's minden, a' kiben ez a' kifejlés egy vagy más úton akadályt nem szenvedett, alkalmatos lehet, valamelly poetai művnek becsét, kisebb vagy nagyon mértékben, érezni. Természetes, hogy itt az érzés alatt egyedül a' Szépnek, 's az azzal határos Felségesnek, Nagynak, Kellemesnek... érzését kell értenünk; a' mit a' testiségtől kölcsö nözött szóval *Izlésnek* szoktunk nevezni. 'S ezen ízlés teszi a' józan Kritikának fundamentomát.

De ki nem tapasztalhatta, hogy kevés dolog van a' világon, a' melly több individualis válto zásoknak lenne kitéve mint az ízlés? Ki nem tudja, mi számtalan ízlésbeli nem csak külömb-

séget, de ellenkezést is lehet észre venni nem csak egymástól messze, vagy egymáshoz közel fekvő tartományoknak lakosaikban, de ugyanazon földnek fijaiban, még ugyan-azon miveltségi ponton álló emberekben, sőt ugyan-azon de más-más helyhezetben lévő individuumban is? Következik, hogy ha valaki a' maga mindenkori személyes ízlését veszi egyedül való sinórmértékül, 's annál fogva akarja valamelly költeménynek becsét megitélni: elkerülhetetlenül önkényes 's akaratos kivánságokat fog előterjeszteni, mellyek mind a' Müvész' zseniejével, mind az Olvasó' ízlésével számtalanszor jőnek ellenkezésbe.

Az *ízlés*, azt írá egykor Voltaire, csak kétféle: *jó* és *rosz*. Azonban itt az a' kérdés támad fel: hogyan kell tehát a' jót a' rosztól legbizonyosabban megválasztanunk? 'S felteszem, hogy ezen Megválasztáson keresztülestünk; de nem magában világos e; hogy a' jó és jó közt is temérdek külömbség és számtalan lépcső foghat helyt: melly külömbséget és lépcsőt egyedül az individualis ízlés' eszközlése által soha meg nem határozhatunk. A' még boldog Werther az Odysseának vidám géniusával társalkodik; a' már boldogtalan Werthert csak Ossiánnak komoly Musája gyönyörködteti: 's megengedhetjük e néki, hogy a' maga két ellenkező állapotja szerént külömbözö ízlését a' Kritikának mértékévé tehesse?

Ha tehát a' Kritika meghatározó állításokkal akar fellépni, nem individualis érzéseken kell magát felemelnie; hanem közönségesen az emberi lélek' természetéből szükség bizonyos tapasztalásokat kivonnia, hogy általok bizonyos közönséges törvényeket állapíthasson meg. 'S ha magunkat a' szántszándékos pyrrhonismustól megóvjuk, nem fogjuk az illy közönséges törvények' lehetségét kétség alá vonni. Mert Homértól fogva Virgílig, és Tassóig és Miltonig és Klopstockig; Aeschylustol fogva Shakespearig és Calderonig, Göthéig és Schillerig... minden személyes különbözés és elhajlás mellett is, épen ugy egyeknek találjuk a' Szépnek, Bájosnak, Nagynak, Felségesnek vonásait: mint a' moralis nagyság' érzelmeit Camillban és Hunyadiban, Leonídásban és Zríniben, Timoleonban és Washingtonban.

Említenem sem kell, hogy a' szóban forgó Törvények csak úgy vehettek vagy vehetnek lételt, ha már előre Művészek tűntek fel, kiknek a' természet kebelekbe hintette a' mesterségnek magvait, melly magok azon bámulatra méltó művekben fejlenek ki, mellyeket Zseni-munkáknak szoktunk nevezni. A' Philosoph elmerül az illy Művekben, 's a' Művről általhat az alkotó lélek' vizsgálására; kilesi azon charaktert jelentő vonásokat, mellyek egyenesen a' lélek' sajátságából jőnek; kilesi azon elhajlásokat, mellyeket a' tárgy teve szükségesekké; 's ezer megegyezésekből 's ezer külömb-

ségekből regulákat von ki, mellyekről a' Művész nem gondolkozott: épen úgy, mint az okoskodó ember nem gondolkozott azon formákról, mellyeket a' vizsgálodó bölcs az okoskodásból kivont, 's a' Logikában öszveszerkeztetett.

Így származnak tehát azon közönséges Törvények, mellyeken a' vezérlő theoria felépül, nem magának a' Kritikusnak agyából, hanem a' természetből. A' természetet pedig azért kell a' Zseninek mozdulataiban nyomoznunk: mivel a' Zseni nem egyéb, hanem a' külömben széllyelszórt természeti erőknek és érzelmeknek bizonyos felűleg alatt nagy bővségben történt öszvefolyása. Ezen öszvefolyás, az ingredientiáknak egymáshoz való proportiója szerént, külömböző felűlegek alatt külömböző változásokat szenvedhet, 's külömböző következéseket húzhat maga után. Innen van az a' számlálhatatlan sokféleség, mellyet a' költői productumokban találunk. De mind ezen sokféleségben a' közönséges czél még is ugyan az marad. Mert minden Költőnek arra kell törekednie, hogy a' melly érzést czélba vett, azt a' lehetséges erővel érdekelje. Minden érzésnek pedig bizonyos határai vagynak, mellyeken a' Költő által nem hághat a' nélkül, hogy czéljával ellenkező extremumokra ne vetemedjék. A' költői közönséges czél tehát az említett határok felé sietésben áll; 's a' tökéletnek lépcsőjit a' közelítésnek kisebb vagy nagyobb volta határozza meg.

Ezen tökéletnek ideája tisztábban vagy homályosabban minden egészséges lélekben feltalálтatik; 's minden külömböző formák alatt is épen olly szükségesen *egy* az: mint az istenség. A' Zseni' teremtő lelke hathatósan érzi azt magában, 's törekszik utána. A' Philosoph' vizsgáló lelkében pedig örök jobbítgatásnak ingere támad fel általa; 's innen van, hogy a' Philosoph épen a' Zsenie-művekből kivont regulák szerént állítja fel az *Ideált*, mellyet a' legerősbb Zsenie sem érhet el egészen: ugy a' mint Platonnak gondolatjaként az isteni értelem sem alkothatott a' gyarló materiából minden részben tökéletes világot. „Íme, így szóll a' Zseninek a' Philosoph; íme az Ideál, mellyet felállítottam: mint valamelly Polykleti Kánont; 's mellynek felállítására magad vezérlettél. A' te Műveid nincsenek illy simák, nincsenek illy magokkal mindég és mindenben egyformák: mint ez az én Kánonom kivánná; de nem is fogom tőled kivánni, hogy magadat e' szerént igyekezzél képezni. Te erősbb vagy, mint sem hogy segédre lenne szükséged, 's makacsabb, mint sem hogy hibáidat megjobbíthatnád. 'S magok ezek a' te hibáid nagy voltodról tesznek bizonyságot. Azonban engedd meg, hogy azok előtt, kik nem bírnak olly erővel

mint te, 's még is éreznek vonattatást követni a' szépet, a' nagyot és tégedet — hogy ezek előtt az én Kánonom fedezze fel azt, a' mi te műveidben jó és hibás. Az illyenek hasonlítsák öszve műveidet az én Kánonommal. Kövessenek tégedet a' te ezer különbféleségeidben; de, ne hogy *servum pecussá* alacsonyúljanak le, az én Kánonom segítse őket a' tökéletről saját ideált formálni magoknak. Igy fognak ők követés által lélekemelődést, regulák által saját principiumokat szerezni; 's e' szerént, a' mint a' természet nekik nem adott, nyerhetnek segéd és munka által olly tehetséget, melly ha nem egészen a' tiéd leszen is, hozzá legalább hasonlítani fog."

'S ez a' Kánon az, melly a' Kritikának sinormértékül szolgálhat. A' Kritika e' szerént minden művet a' legfelsőbb tökélethez mér, 's a' mint ahhoz közelebb vagy távolabb állani találta, úgy mondja ki felette, kemény egyenességgel, ítéletét. Mert nem megtanított e már még Horátz bennünket, hogy a' Költésben semmi középszerü nem talál kegyelmet? Minden a' mi nem felfelé siet, alant marad.

Si paulum a summo discessit, vergit ad imum.

Látni való, hogy csak a' gyarlóság panaszolkodhatik a' való Kritika felöl úgy: mintha az a' Zse-

nit fennröpültéből lerángatná, 's szerencsétlen regulázás által fojtaná el. Sőt inkább igyekszik az a' homályt fényre, a' rendetlenséget rendre hozni; 's kulcsot és fonalt ád a' labyrinthusban tévelygőknek. De saját nagyságunknak csalóka képzete sokszor gyűlőletessé teszi előttünk a' Kritikát; azt gondoljuk, hogy nélküle nem lennének hibáink; azt gondoljuk, hogy kicsapongásaink (mellyeket kárhoztat) mindég és mindenütt a' Geniusnak kiütései; 's midőn nagyságunk a' meggyujtott fáklya előtt elenyészik, sikoltunk, hogy a' Zsenie megöldökültetik, 's a' természeti erők lánczra vettetnek. Legyünk egyenesek, 's olly egyenesek mint Lessing, ki magáról illy vallást teszen: „ *Én nem érzem magamban azon éltető forrást, melly saját erejével dolgozza ki magát; saját erejével olly gazdag, olly fris, olly tiszta sugárokban buzog fel: én kénytelen vagyok magamból mindent nyomás és szívás által csikarni ki. Én olly szegény, olly hideg, olly rövid látású lennék, ha némineműképen meg nem tanúltam volna, mint kelljen idegen kincseket szerényen kölcsönöznöm, idegen tüznél melegednem, 's szememet a' mesterség' üvegeivel erősítenem. Innen van, hogy mindég megszégyenültem, valahányszor a' Kritikát gyaláztatni hallám vagy olvasám. Azt mondják, hogy az elfojtja a' Zsenit; én pedig azzal hízelkedtem ma-*

gamnak, hogy valamit nyertem általa, a' mi közel jár a' Zsenihez. Én béna vagyok, 's nekem a' mankóra írt pasquillus nem lett hogy épületes legyen. "

A' Kritika semmi nem egyéb, hanem a' müvészségnek philosophi studiuma, vagy legalább ezen philosophi studiumnak resultatuma. Innen van hogy a' legelső rangu Zseni is ezen studium nélkül gyakran megbotlik. Ki nem tudja, hogy Nagyság és Dagály, Erő és Zabolátlanság, Naifság és Gyermekeskedés, Elmésség és Sületlenség 's többi illyenek nagyon közel állanak egymáshoz?

Maxima pars vatum — —
Decipimur specie recti: brevis esse laboro,
Obscurus fio: sectantem laevia nervi
Deficiunt animique: professus grandia turget:
Serpit humi tutus nimium, timidusque procellae.
Qui variare cupit rem prodigialiter unam
Delphinum silvis appingit, fluctibus aprum.
In vitium ducit culpae fuga, si *caret arte.*

S lehet e mondanunk, hogy ezek a' Zsenire nem tartoznak? Én úgy vélném, hogy ezek egyedül a' Zsenire tartoznak. Mert abból, a' ki erő nélkül nyúl a' költés' tárgyaihoz, semmi esetre nem várhatunk egyebet lélektelen versfaragónál; 's az illyenre nézve a' Szépnek és Nagynak minden Törvényei hijában függesztetnek ki. Ellenben minél több erő lakik valakinek keblében: annál

nagyobb forrás és küszdés, következőleg annál későbbi tisztulás talál ott helyt; 's *jókori hibátlanság* soha sem, vagy legalább igen ritkán jelent Zsenit. Természetes tehát, hogy a' Zseni a' tisztulásnak hosszu ideje alatt mind könnyen mind gyakran, mind sokszor *örökre* is eltévedhet. Nem mutatja e a' tapasztalás, hogy olly Költő, a' ki bizonyos időben bámulatra méltókat teremtett, máskor igen nyomorult dolgokat hozott elő; 's nem volt elég belátása a' két ellenkező művet egymástól megválasztani? Egyenesen azért, mert stúdium nélkül szükölködött. Való ugyan, hogy a' teremtő szellemet a' természet adja; és hogy a' studiumnak tárgyai is a' természetben feküsznek: de nagy a' külömbség a' közt, ha a' Költő a' bele ömlött lángnak fellobbanását Machinaként követi; és a' közt, ha azon fellobbanást művészi szabad akarattal tudja használni. Az első esetben minden Szép és Nagy csak mintegy történet szerént tűnik fel, 's ugyan azért gyakran idegen zavarékkal vegyítve: a' másodikban pedig egy szabad tetszéseként lebegő lélek' teremtvénye áll elő megtisztúlva mindentől, a' mi a' felvett czélnak ellene dolgozhatnék. Ezért mondja Horátz, hogy valamint a' studium Zseni nélkül, ugy a' Zseni studium nélkül nem sokat ér.

Natura fieret laudabile carmen an arte,
Quaesitum est: ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid possit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, et conjurat amice.

Azok tehát, kik lelkeknek együgyüségében a' Költőt épen úgy elkészülve születni vélték, mint Minervát Jupiternek fejéből, nem gondolták meg, hogy a' természet nem csak Költőt, de Hadvezért, Philosophot és Kézművest is szül, azaz ád a' költésre, hadvezérségre és kézmüvességre tehetséget és hajlandóságot. Azonban, ha valaki a' természettől kapott tehetséget stúdium, azaz tanúlás és gyakorlás által, tökéletre vinni nem igyekezett: belőlesoha sem Költő, sem Hadvezér, sem Philosoph, sem kézműves nem leszen. Ezen igazságot Horátztól fogva Virág Benedekig ezeren mondották már, 's még sincs a' költésnek minden reguláji közt egyetlen egy is, mellyet újra meg újra ismétleni nagyobb szükség lenne.

A' tanulatlan szem a' régiség' képszobrain hijában keresi azt a' szépet és nagyot, a' mit rajtok olly sokan találnak. A' színek' szépségét és gyöngédségét könnyebb felvenni, mint a' vonásokba öntött nagyságot és kellemet: még is nem ezeren vannak e, kik a' Titiáni colorit, és valamelly falmázolónak színei közt külömbséget tenni nem tudnak? Maga az, ki a' költésnek magvait kebelében hordja, csak gyakorlás és czél szerént tanulgatás által juthat oda, hogy a' Szépnek, Nagynak és Felségesnek vonásait mind kiismerje, mind a' kisebb rangu és az álképü Széptől, Nagytól és Felségestől helyes ízléssel megválassza. Valaki jól érezheti a' Virgili verselés'

pompás szépségét: de még azzal nem ért fel addig, hogy Homérnak egyszerű, de nagy, merész, és mindég bizonyos vonásait egész tisztaságokban felvehesse. Valaki ezer örömeket lelhet Horátznak Ódájiban: de még távol van attól, hogy azon titkos bájt és bájos pongyolaságot, 's azon költői individualis szeretetre - méltóságot egész mértékében érezhesse, melly az ő Epistolájiban rejtezik. Hasonló okból magyarázta egy német Kritikus azt, hogy *Werther* ezer forró imádókat talált, mikor még *Agathont* csak itt és amott nehány kevesek tudták becsülni. Igy történ az is, hogy azt a' rendkivül való nagyságot, melly Schillernek műveiből kitűnik, olly sokan bámulhatják: azt a' müvészi tökéletet és grátziát pedig, melly Göthének munkájit bélyegzi, jóval is kevesebben foghatják fel. Mennél pompásabb, ragyogóbb és temérdekebb valami: annál könnyebben szembe tűnik az. De a' nagyságnak egyszerüsége, a' praetensio nélkül való szépség, az előre nem tolakodó szerény grátzia, és a' müvészi gond nem olly nagyon kitetsző dolgok; 's csak bizonyos lépcsőjü gyakorlás és míveltség után tűnnek fel a' gondos szemlélőnek.

Azonban az, a' ki a' *ragyogó Szépet* már igazán érzi, természetes ha hosszabb vagy' rövidebb idő alatt az *egyszerü Szépet* is fogja érezhetni. De vagynak, kik hamis principiumok' és nevetséges kevélységből bizonyos lépcsőkre úgy

letették magokat, hogy onnan többé mozdúlni nem akarnak. Ha ezen szerencsétlenség ollyanokon történ, kiktől az anyatermészet a' szépnek érzését megragadta, nem nagy a' veszedelem. A' ki homályra praedestináltatott, elvész homályban. De ha talentummal született emberek buknak meg így: akkor fájdalom! a' nyavalya több következéseket von maga után. A' millyen veszélyes a' féltudomány, épen olly veszélyes ez a' félízlés. Mert a' haladást ön maga előtt zárja el azon nevetséges vélemény által, hogy ő csalhatatlan. Az illyenek vagy a' Szépnek határain kivűl maradnak; vagy azon határokba oktalanúl berontván, egyenesen az ellenkező extremitásokig vettetnek. Így tünt fel egykor szomszédainknál a' Gottschédiség 's ezzel ellenkezőleg a' Klopstockot utánazó dühödés: mint egykor Italiában a' Mariniskedés.

Cselkövi.

6.

Sokan nagy részben igazolják azon állítást; HOGY A' KÖLTŐI HAJLANDÓSÁGNÁL SZERENCSÉTLENEBB TULAJDON EMBERBEN NEM LEHET. A' Világ' köz ítélete senkit annyira nem szok (!) érdekelni, mint valamelly Költőt; pedig ha valahol, itt jó szem kell az ítélőnek. A' kik a' költői ragyogványt örömest vakfénynek mondják, mindég félre magyarázva adják a' költői tulajdont elő. Sokaktól lehet hallani, hogy A'

KÖLTŐK SZÁRNYAS LOVON JÁRNAK, 's ÍGY TÚL CSAPONGNAK A' KÖZÖNSÉGES VILÁG' KÖRÉN. AZ EMBER AZÉRT VAN TÁRSAS ÉLETBEN, HOGY EGYEBEKKEL TARTSON: A' KÖLTŐ PEDIG SOHA NINCS AZ EMBERI TÁRSASÁG' KÖZCSOPORTJÁBAN, KÖVETKEZÉSKÉPEN A' KÖLTŐ NEM IS OLLYAN MINT MÁS EMBER. Azt is elégszer hallám, hogy a' KÖLTŐK ROSZ GAZDÁK; NEM GONDOLNAK SEMMIVEL; CSAK TESTTEL VANNAK OTT, A' HOL KELLENE; GONDOLATAIK VISZONT LÉTELEZETLEN TARTOMÁNYOKBAN JÁRNAK; A' MI VAN, AZT NEM LÁTJÁK MEG MAGOK KÖRÜL, HANEM A' MI NEM VOLT 'S NINCS ÉS NEM LESZ, ÚNTALAN AZT KERESIK; 'S UGYAN AZÉRT LEGJOBB EMBEREK A' KÖLTŐK, MÍG ÁLMODNAK, DE HA FELÉBREDNEK ÓPIUM-ÁLMAIKBÓL, NEM LEHET VELÖK MEGMARADNI. Közönséges itélet az is, hogy A' KÖLTŐK NYELVET RONTANAK; A' RÉGI JÓ MAGYAR SZAVAKAT ELRONTJÁK, ÚJAKAT KOHOLNAK, EGYIKET RÖVIDRE VÁGJÁK, A' MÁSIKAT MEGTOLDJÁK, EGYIKET VAD ÉS DURVA SZÓNAK, A' MÁSIKAT POETAINAK, AESTHETICAINAK NEVEZIK. Ugyanezen gúnybeszédekhez járul még az is, hogy A' KÖLTŐK MAGOK-

NAK ÍRNAK; ÉRTHETETLENÜL ÉS HOMÁLYOSAN FEJEZNEK KI MINDENT, 'S BÁLVÁNYIMÁDÓ POGÁNYOK' MÓDJÁRA MINDÉG GÖRÖG ÉS RÓMAI ISTENEKET HALMOZNAK EGYMÁSRA VERSEIKBEN, A' HAJDANI MYTHOLÓGIA CSUDÁS ÉVSZÁZADIBÓL, BÁR AZOK A' KÖZNÉP ELŐTT CSAK ÚGY ISMERETESEK, MINT A' HOTTENTOT ELŐTT AZ ÖNMOZGÓ. Mind ezeken kívül azt a' kíméletlen ítélethozást is lehet hallani, hogy A' KÖLTŐK A' BOLONDOKKAL EGY ERÁNYBAN ÁLLANAK, MIVEL AZOKNAK IS MINDEN SZABAD MINT EZEKNEK. Igy magyarázzák némellyek a' Horátzi (?) *Cuncta licent*-et, nem gondolván meg, hogy ez a' szabadság nem tilalmas tettekre hat ki, hanem csak az ídeák' világabeli formák' ezreire, mellyeket a' poetai tárgyakban önkénye szerént módosítva teremthet magának a' szellemvilági Költő.

Szegény 's gyáva lelket ada Prometheus abba, ki a' Költőt az *idealis világért* kárhoztatván, maga sem tud magának ollyant teremteni. Kevés szépséget láthat az ember e' világon, ha idealist soha nem lát életében, kiváltképen ha a' realis szépségek' láthatására helyzete is mostoha. Nem ok nélkül mondja Berzsenyi:

Essem a' Grönland' örökös havára,
Essem a' forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, o Camoenám,
Itt hüves ernyőd.

Annyi bizonyos, hogy a' Költő *legjobb gazda* nem igen lehet, valamint más egyéb tudománykedvelők is, kik az olvasásra 's írásra sok időt szoknak feláldozni. De mi gondja erre másnak? holott inkább dicsőségét nevelí az által is, midőn a' rút önzésnek ellene mondván, világi szerencséjek' hátra maradásával is a' közjót igyekszik előmozdítani. Hogy a' Költők *nyelvet rontanának*, ez az igen is paradox állítás, csak némelly Sans-souciktól (?) ered, a' kik magok sem munkálkodnak semmi nemes czélra, mások' műveit sem ismerik, legalább úgy nem, mint kellene. Láték már többször is illy dagasztékból levő sciolust, a' ki egy egész Folyóírást aláza, jóllehet annak egy kötetét vagy egy ívét sem olvasá; kisebbített egy Írót a' nélkül, hogy okait adni tudta volna. 'S ez az a' mi jelenkorunkban olly igen elhatalmazott Anticyra (?) mellyet a' tudományok körül való ügyetlenség 's járatlanság szül; 's azt megorvosolni még most csak a' halál' keze tudja. Továbbá nagy együgyűség mondani, hogy a' Költők *magoknak írnak*. Elégszer hallám: Miért nem ír minden Költő ugy, mint NN, kit akarki is megérthet? Igaz ugyan, hogy NN nagyon dícsően tudá betölteni azt az ürt, mellyet akart; de kívánhatni e, hogy a' nyelv és az ízlés mindég csak — — — — — mellett álljon, örök egyformaságban? Hol fogná magát nyelvünk' hatalmas energiája kimutathatni, ha Drámáink, Hőskölte-

ményink, Ódáink és Epigrammjaink nem készülnének? Valamint igen hátra volna Belletristicánk, ha NN nem ragyogna benne: szintúgy hátra maradva sínlődnék az, ha már most NN kivül más nemű munkákat is nem bírnánk. Különféle nemek együttvéve tetszik az Egészt mindenben, úgy a' költőmüvészetben is; csak jeles legyen a' maga nemében mindenike. Ha tehát valaki csínosabb nyelven és nagyobb müvészi tökélletességgel írott versezetet olvas, és nem érti, ne kivánja a' vádat a' művre tolni; hanem ismerje 's vallja meg nyilt szívvel, hogy saját képzetsége nem idomos annak értésére. Bátorkodom e' szerént axioma gyanánt elmondani azt, hogy *a' jeles poétai művek' gúnyolása 's megvetése mindenkor bizonyos lelki tompaságot bélyegez.* Jusson itt eszünkbe egy franczia Irónak e' mondása:

Ce n'est pas pour toi que j'écris,
Indocte et stupide vulgaire:
J'écris pour les nobles esprits,
Je serai marri de te plaire.

Valóban szenvedelmesen tudok bosszonkodni, valamikor ollyan embert látok, a' ki a' Poézisnek még a' nevétől is el akar futni; 's megvallom azt is, hogy a' kiben ez a' méltatlan gyűlölet megvan, annak ízléséért alig adnék valamit. Nem úgy értem ezt mintha kívánnám, hogy a' verset kiki szeresse készíteni; vagy mintha kívánnám,

hogy minden verset szeressen az ember. O teljességgel nem! mivel ez — a' pium desideriumok' ezrei között a' legnagyobbik volna. De a' ki Berzsenyi lyricus munkájiban; Kazinczynak — az Epigrammköltés', Biographia' és levélírás' különös talentomú Müvészének — minden ágú poetai dolgozásaiban; Kölcsey bájhangzu fellengős verseiben; Kisfaludiak' és Bajza' dalaiban; Vörösmarty' epicumaiban; Szemere' sonettójiban — gyönyörűséget nem talál, és azoknak olvasásakor a' Hellének' szép világába nem érzi magát varázsolva, — nem lehet annak eggy legparányibb érzést 's ízlést is tulajdonítani. Eggy illyen a' legalsóbb osztályba helyezett Olvasó' lelke csak ott tud érezni, hol őt a' hohér-pallos, vagy más igen gyászos és szomoru történet borzogatja, mint az *Arany Pereczekben*, *Báthori Máriában*, *Trenkben*, *Tancrédben* 's más efféle munkákban. Csak illy situatiók ingerlik 's izgatják fel őbenne az érzés' durvább nemét, melly alszik a' poétai művek' olvasása felett, hol az édes ártatlanság' és fennség' ideáji, szép, lágy és szelíd hangokon ömledezve adatnak elő, az abban gyönyörködni tudó fínom ízlésűek' 's érzésűek' számára.

Hogy a' legremekebb poétai munkák is kevés kedvelőkre találnak, e' kedvetlen igazságnak természeti oka tehát nem a' Poézis' hibájában, hanem abban lesz alapítva, hogy épen azokhoz van legkevesebb Olvasó' lelke tudományosan és

aesthetice kipallérozva. Vagy némellyek talán csak akkor fognák honi kincseiket nagyrabecsűlni, ha előbb a' külföld' Írói magasztalnák azokat? A' mint tapasztalám, ebben van is valami; de itt azt jegyzem meg, hogy szégyen akármelly Nemzetnek is, midőn legbecsesebb sajátjait idegenek által kívánja megismerni, ollyanok által, kik a' magyar szűlőhegy' terméseit ugyan jól ismerik, de a' magyar elmék' productumait nem.

Némelly apró poétai kicsapongások és holmi különzések nem adnak méltó okot arra, hogy azért a' költeményt gúnyolja 's megvesse valaki. Minden jó költőnek vannak olly szempillantati, mellyekben őt a' szent enthusiasmus' bájerejű lángjai lengetvén, szabadon enged azok' csapkodásinak. Ezek olly fűszerei a' józan Költőtől származott poétai művnek, mint a' csókok az édes ártatlan szerelemnek. Ne akadjon fenn tehát senki is azon, hogy versben ritkán lehet már ma lovat említve olvasnunk, hanem minden ló *mén*: ritkán közönséges virágot is, hanem többnyire *parti virágot*. Ez mind igen jól van; amaz erőt jelent a' tüzesség' karakterében: emez hasonlóúl erőt, a' lágyság 's gyöngédség' előadásában.

Többen is bírhatnak jeles talentommal, még sem mindenik fog a' Költői-pályán boldogúlni; mivel a' legremekebb talentomúak' szemei előtt sem mindég villan meg a' Poézis' isteni csilláma, 's néha bár megvillan is, szőt nem lel arra; íz-

lése azonban még is lehet, hogy a' szép 's jó verset kedvelje. Plátó, a' Hellenkor' örök dísze, küzdeni kezdett a' neki nagyon megtetszett Homéri pályán, de mihelyt látta, hogy annak nyomába nem ér, magát azon épen nem erőltetve, philosophiai pályára hívta Geniusa, mellyen ő úgy ragyogott, mint Homér a' magáén. Ne minden Olvasó kívánjon verset írni, csak ízlése legyen a' versek' olvasására. Nevetség is, midőn valaki leül 's verset akar írni, nem azért, hogy arra a' Grátziák meghívnák, és hogy elméjében exaltalva lebegő gondolatinak 's érzeményinek a' papiroson létet adjon; hanem csak azért, mivel a' versfaragást csekély dolognak vélvén, ő is akar valaminek láttatni. Illy Költők nem csak a' kitételen, hanem a' gondolaton is akkor törik fejöket; mikor már a' dicsőség' kivívó fegyvere, a' toll, kezökben áll, 's gyakran megszárad hegyén a' ténta, míg egy idea, kitétel, mérték vagy rím megterem. Azután, ha valamit nagy kínnal előhozhattak, legott elzengik magokban:

Me doctarum hederae praemia frontium
Dis miscent superis. . . .

A' poétai remekművnek örök ragyogványú becset ád az, hogy a' nyelvet és szívet csinosítja, a' lelket pedig egy, csak idealis ugyan, de még is boldog, még is dicső honába hívogatja 's vezetgeti az édes egyedülvalóságnak. Ez — a'

Poézis' tulajdona; 's illy varázserő' híjával jobb lett volna minden költeménynek alkotója fejében — atómként — örök lebegésben maradni.

Tudván ezt, fáj nekem is, hogy nagyon ifjuévi verseimből nehany darab olly szerencsétlen vala, hogy miatta, néha tudtom 's czélom nélkül is, betűk koptanak. Ez számra nézve nem sok ugyan, de még is sokallom, ha mostani ízlésemmel nézem azt, 's kívánnám, hogy illy művekkel, velem eggyűtt más sokakat is kergetett volna 's kergetne el most és czután is Olympról Apoll. Méltán kelle tehát boszonkodnom. midőn itt ott holmi gyenge versek nehány évek után jöttek ki nevem alatt. Igen sok kárt ugyan nem tettem azokkal, 's gyéberánt is voltak és lesznek más nemzeteknél is alábbvaló művek a' jelesek között. Hanem szolgáljon e' Jegyzetem tanúságúl ollyanoknak, kik magokat nem képzik ki jól a' Költőmüvészetben utóbb is, az idétlen poetai műveket azonban még is folyvást irogatják öszve, 's küldik nyomtatás alá. Küiönösen sokan hibáznak még a' nyelvben, mellyet az Irónak csakugyan mindenek előtt jól meg kellene tanúlnia. Mert miként fog az nyelvet csinosíthatni, ki maga is rosszúl ír? Nézzük meg nehány jelesebb Literátorainkat, kik ügyelnek a' nyelvre, 's tapasztalni fogjuk, hogy mind egyforma rendszabás szerént 's mind egyforma csínnal írnak. *Nemes-Apáti Kis Sámuel.*

7.

Egy *megjutalmaztatott*, és már több esztendők előtt nyomtatásban kijött *Feleleť* érdemes Szerzője, a' Magyar Nyelv' hathatósságát és hangzásbeli szép tulajdonságait bővebben fejtegetvén, 's azt más Európai tudós nemzetek' nyelvével öszvehasonlítván, a' többi között azt állítja, hogy *minden ott elöszámlált* (Olasz, Franczia, Spanyol, Angol, Német) *új nyelvek között a' mienk elsö, vagy legalább igen tisztességes helyet érdemel* kellemetes hangjára nézve. Hogy ezen (igaz és hellyes) állítását nyilván megbizonyítsa, VIRÁG BENEDEK' Munkájinak gyüjteményéből az első Ódát hozza fel példáúl. Ez a' kis Óda négy strophából áll, és imezen sorokkal kezdődik:

> Hová ragadTOK? melly ligeTEK, 's setét
> Ernyökbe viszTEK? mennyei lángoTOK

A' Magyar Nyelv' kellemetes hangzását így bizonyító poetai kis munkának 4-dik strophájában ismét imillyen szók fordulnak elő:

> VerTEK magokNAK benneTEK. EngeDEK
> Szent ihlelésTEK-NEK

A' ki ezeket hallja, vagy olvassa, és mind az efféle strophák' rhythmusának természetéről, mind a' kérdésbe vett dolog' mivoltáról ítélni tud; nehezen fogja tagadhatni, hogy a' jó szándékú,

's több tekintetben igen érdemes, és valóban jutalomra 's hazafiúi szíves tiszteletre méltó Felelő, az említett jeles Poetának Munkájiból ennél szerencsétlenebb bizonyító példát alig választhatott volna. Maga is Versszerző lévén pedig a' tisztelt jó Hazafi, méltán éreznie 's tudnia kell vala, hogy a' Magyar Nyelvnek szép és kellemetes hangzását, vagy ebbeli elsőségét

illyen *Tektekes-toktokos*

versek által megmutatni, érezhetővé, bizonyossá, 's tagadhatatlanná tenni — tellyes lehetetlenség. Ezek a' sok

tok-tek, tek-dek
tek-tok, tek-nek

's egyéb efféle kopogva-ropogva kolompoló, kemény, darabos, és kellemetlen hangok, mellyek itt minden ok és szükség nélkül egymásra következnek, valóban inkább a' Neszter-Fejérvári Tatár Vulkán' mühelyének szennyes barlangjában nehéz pőrölyt 's tüzes vasat forgató erős Brontesek', 's keménynek békót készítő durva kovácsok' füstölgő szájába, hogysem ollyan magyar Poétának lantos verseibe illenének, a' ki *magányos szent helyeken* Minervának áldozni készül, és Apollónak ernyős ligetekben gyönyörködő, csendes erdők' homályait kedvellő, 's az ott vígan csergedező kis folyók' virágos partjain sétálva múlató, szelíd és kegyes hugait énekli,

's ezen mennyei szép Szűzek' boldogító hatalmát örvendezve magasztalja, dicsőíti!... A' helyett tehát, hogy ez a'

szerencsétlen és ijesztő példa

Nyelvünk' hangzatbéli kellemes szépségét bizonyíthatná, Hazánk' és Nemzetünk' irigy ellenségeinek inkább arra szolgálhatna, hogy ezt ellenünk fordítsák, és ellenkező helytelen állításaikat épen ezen példával erősítsék a z o k előtt, a' kik sem nyelvünk' szép és valóban ritka jó tulajdonságait nem ismérik, sem azon jeles Költőnek (Virág Benedeknek) egynehány jobb, szebb, és dicséretre sokkal méltóbb, magyar Ódájit nem olvasták; következésképen, sem az egyikről, sem a' másikról nem ítélhetnek. . . ! — — Az efféléket, ha nemzeti nyelvünk' miniméűségét egyenesen illető Tudományos Kérdésekre adatott, 's jutalomra méltóknak, ítéltetett és nyomtatásban közre jött Feleletekben találtatnak, — nem tanácsos szó nélkül hagyni. Az itt előhozott példa pedig, egyszersmind arra is szolgálhat, hogy ebből az ifju magyar Versszerző nyilván lássa, mit kellessék a' muzsikára 's éneklésre szánt versekben leginkább k e r ü l n i e. Mert a' lantos vers, már nevére 's eredeti mivoltára nézve is, éneklésre, muzsikára való: *verba socianda chordis;* — feltevén azt, hogy a' Szerző nem csak a' hangmérséklésnek, a' metrumnak, és a' strópha' összveszerkeztetésének oskolák-

ban taníttatni szokott regulájit tudja, hanem azt is voltaképen megtanúlta, miként lehessen a' több metrumokból álló rhythmust úgy intézni, és több strophák' folyamatjában is fenntartani, hogy abból a' belső harmónia, vagy poetai muzsika, önként és természet szerént következzék. Mert ez a' fő dolog; és, úgy szóllván. a' versalkotásbeli titkok' titka: mellyhez a' Szenteltelenek soha semmiképen nem férhetnek. A' szebb tehetségű, 's valóban poesisra termett, ifju magyar Költőnek nem lehet ez úttal is Horatiust nem ajánlanunk; ugymint az ebbéli tudománynak' 's tökéletességnek fő mesterét és példáját. Ő tőle fogja megtanulhatni, 's az ő munkájiban világosan kinyilatkoztatva szemlélhetni, miért légyen, p. o., ez a' caesúra nélkül való sor: *Promere languidiora vina*, a' maga nemében a' maga helyén szinte olly szép és tökéletes jó vers, mint másutt emez: *Virtus . . negata tentat iter via;* (ámbár erről némellyek azt vélhetnék, hogy igen akadékos, durva, darabos vers; holott épen ez az akadékos darabosság és erőszakos menetel mutatja 's érezteti, már a' szótagok' hangjában is az új és szokatlan útakon indúlt, a' főbb, nemesebb tárgyra szaggató, 's minden akadályt erővel megtörő, lerontó, ritka jeles Erkölcs' tettének mineműségét, igaz tulajdonságát). Virgilius, és Horatius' verseiben lehet leginkább, sőt majd egyedűl, fel-

találnunk azt a' versalkotásbéli nagy tökéletességet, azt a' poetai kedves harmóniát, 's hasonlíthatatlan szépségű mennyei muzsikát, mellyet a' most élő tudós nemzetek' legjelesebb Poetájinak legszebb költeményeiben is hijában keresnénk, és valósággal már csak azért sem találhatnánk, mivel az ő nyelvek szűkölködik amaz' tökéletes jó prozodiabeli tulajdonságok nélkül, a' mellyek arra megkívántatnának. Boldogok e' tekintetben a' magyar Költők; mert egyedűl csak ők reménlhetik, hogy ezen két nagy Poeta' verseinek szívet elmét meglájoló gyönyörű harmóniájához hasonló szép muzsikával zengedező verseket írhatnak, és, ha bár őket ebben soha el nem érhetnék is, legalább hozzájok valaha talán — közelíthetnek!

Batsányi János.

8.

AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.

Milliók között sincs egy, kit a' fene,
Vak Ate ekként vett volna szabdalásba,
Ha megdühödve kapkod néha másba,
Segélni azonnal kész azt istene.

Ah, engemet nem véd őellene
Sem ég sem föld, e' szörnyű bajvivásba',
Ajúlva dőlök újabb lankadásba,
'S írt nem találok, melly enyhitene.

Erosz megszánta éltemnek kínjait,
'S mond: én enyhítem a' kit a' Sors sújta,
'S bérűl ölembe tette le Sophiet.

És ím miolta ő nékem áldást nyújta,
'S bús éjjelimnek bájos mécset gyújta,
Nem érzem a' Vad' csapkodásait.

KAZINCZY.

A' JEGYVÁLTÓ.

Vedd e' gyűrűt reszkető kezemből,
Vedd e' csókban forró lelkemet!
Néked minden órát életemből,
Értted vérözönnel szívemet.
Téged fognak által karjaim,
O te, e' keblemnek ideálja,
Melly gyakran, mint nyári est' homálya,
Messze lengett szél' fuvalmain?

Merre, merre lángoló hevemben?
Honnan, honnan, o nem földi kény?
Mért e' reszkető könyű szememben?
Mért ez édes órán új remény?
Bájos arczod', százszor boldog álom,
A' múltban 's jövőben nem találom.
Holtan fekszem e lágy karodon,
Vagy merengek bő hullámidon.

Tündérkárpitot vonnak felettem
Hü szerelmünk' nyájas isteni,
Érzem őket hüsen lengeni,
'S égi scének tűnnek fel mellettem,

'S myrtuslombjaimnak enyhelyében
Én, a' választott, a' boldog én!
Öszve omlok a' kény' érzetében,
'S égek Armídámnak kebelén.

KÖLCSEY.

*

Mind a' két dal ömledezés, boldog szerelemnek ömledezése. Kazinczyé tele érezéssel, Kölcseyé tele lobogással. Az a' múlt fájdalmakat említi, és hogy azokat neki Eros enyhítette: Ez a' boldog Jegyes' megkoronázott, megszentelt lángjában rebeg. Amaz túl a' szenvedésen, túl a' pásztoróra' első édes pillantatán, de még is nem öröm nélkül. Ez a' jelenkorban, nem látva semmit kedvesén, nem érezve semmit ön hevén kivül. Az zajlani kezd 's ragadni, de megcsendesül 's enyhülni hagy: Ez ömlik és dagad, 's majd örvénnyé válik, 's elkap magával. Amaz mint a' setét felhőkből kikelő hold: ez fáklya Ámor' kezében. Ott a' szív' jóltalált festése: itt maga a' szív küszködő érzelmeivel.

Kölcseynek stylusa tömöttebb, merészebb; több inversiókkal, elszaggatásokkal, szökdelésekkel: Kazinczyé pedig innepibb, lágyabb; 's csínosbb mint özönnel - folyó; 's a' társáénál kerekebb.

9.

— — — — — Hogy az én munkáimra ollyant mond Kölcsey, a' mit még a' csecsemő' gegyegésére sem mondhatni, mert azt sem lehet *minden érzéstöl és értelemtöl, még pedig általjában üresnek mondani*, látta a' józan Olvasó (1817.); de azt, hogy miért mondogat ő illyeket, csak akkor fogja megérteni, ha megtekinti az ő Poéziájának természetét; mert egyedül ez mutatja ki nyilván, mit tart ő Poetai Kitételnek, mit poetai Érzésnek és Értelemnek. Vegyük e' végből vizsgálat alá azon tán legjobb, legérthetőbb versezetét, mellyet Szemere is igen méltónak látott a' felmutatásra, (Házi Jegyzet. 8. lap 41—42. Vedd e' gyűrűt...) Jegyezzük meg tehát ezen versezetben e' következendőket:

1. A' Hellenek Bouterweck szerént a' kérdések' és repetálások Figúrájit, mint nem-poetai Figúrákat, a' Rhetorikába utasították; 's íme még is ezen huszonnégy sorból álló versezetnek tizenhárom sorai mind illy kérdő 's repetáló Figúrákkal vagynak megrakva, mert az egymást érő

Néked...
Téged...
Értted...
O te...

szint olly helytelen repetálás, valamint az egymást érő

Merre, merre...?
Honnan, honnan..?
Mért e'...?
Mért ez...?
Én, a' választott, a' boldog, én!

Mind ezeknek kietlenségét nevelik még az ötszöri felkiáltások is elannyira, hogy az egész versezet nem egyéb, mint az egymást érő kérdéseknek, repetálásoknak 's felkiáltásoknak örökös repetálása. De nagyobbítja ezeknek hibáját még az is, hogy ezen repetálások között hat sorok valami egyforma verbumtalan figúrát repetálnak, mint:

1. Néked minden órát életemből,
2. Értted vérözönnel szívemet...
3. Merre, merre, lángoló hevemben?
4. Honnan, honnan, o nem földi kény?
5. Mért e' reszkető könyű szememben?
6. Mért ez édes órán új remény?

Illyenek Kölcseynek KEDVENCZEI; 's így él vissza azokkal. De, vallyon, ha csupa rózsák volnának is ezek a' Kedvenczek, nem válnának e azok ennyi repetálások' repetálása által csupa bojtorjánokká?

Igaz ugyan, hogy az új Sentimentál Styl 's az érzelem' természete engednek e' részben valamit; de korántsem ennyit. Nálam is vagynak mind Repetálások mind Kérdések, de nem ennyiek, 's nem érik azok így egymást, melly már a' dolgot egészen megválasztja. De megválasztja még az is, hogy ezek már magokban rosszak: mert a' beszéd-

ből a' verbumot kivetni annyi, mint annak értelmét elharapni, 's határozatlanná tenni; 's annyi, mint ha a' Festő a' képet orr nélkül hagyná azért, hogy a' Néző úgy is oda gondolhatja azt. Igy változtatja a' Poezist a' K ü l s ő s e m m i k r e f ü g g e s z t e t t f i g y e l e m zajjá, s valóságos HANGZATKÁVÁ.

2. A' Poeta a' nyelvet nem csak nem rontja, hanem inkább minden lehető módon megszebbíti. Ezen versezetben pedig, a' megszebbített szavak és szóllások helyett, illyeneket látok:

O te, e' kebl'emnek ideálja,
Melly gyakran ....
Lengett szél fuvalmain.

mellyeknek így kellene lenniek:

O t e....
M e l l y...
L e n g t é l.

Mert az igen kényes magyar fül érzi, hogy az illy kétszeri reá-mutatás, mint *e' keblem*, felesleg való szószaporítás; 's érzi, hogy a' tárgyhoz majd második majd harmadik személyben egyszerre szóllani helytelenség. De itt a' *leng* és *szél' fuvalmai* sem öszve-valók: mert ezek nagy szelet jelentenek, amaz pedig pedig csak kis szellőt. Egyébaránt is a' *lengés* már kimeríti az egész gondolatot; 's a' *szél' fuvalma* csak szükségtelen szószaporítás. 'S így a' szükségtelen *kény* és *könyü* helyett is jobb lett volna az ö r ö m,

gyönyör és köny vagy könny. Valamint az a' helytelen *hüsen lengeni* jobb lett volna így: hüset, vagy még jobban hüset lengetni; így lehet azután a' legyezőből *lengető*. Az illyenek pedig:

Én, a' választott, a' boldog én!
Öszve omlok a' kény' érzetében, ...

csak olly affectált, gyermekes, scénai szóllások, mellyekben a' szerelem' édes nyelvének legkisebb accentje nincs.

3. A' poetai beszédnek nem homályosnak, annyival inkább nem érthetlennek, hanem a' lehetségig világosnak kell lenni; mert leginkább ettől függ a' bényomásnak elevensége. Ezen költeményben pedig nem csak homály, de néhol érthetetlenség is találkozik, mint:

Értted vérözönnel szívemet.

Szeretőnknek adni szívünket; igen is, lehet: de szeretőnk-ért hogyan lehet? és kinek lehet adni szívünket? Én legalább nem érthetem. Pedig, hogy ezen verbum van kihagyva, nyilván mutatja az előtte lévő sor. 'S hát a' szerelem' ömledezésében vallyon mire való, 's mit jelent az a' *vérözön*?

Merre, merre lángoló hevemben?

Vallyon miért akar a' boldogított szerető Armída' öléből el menni? és hová? 'S van e ennek értelme, ideje és helye? Vagy tán az elragadtatás olly nagy, hogy az még Armída' karjai közzül is ki

akarja ragadni a' boldog Jegyest? Ez már, valóban, igen lángoló olasz hév. De az illy olasz hévnél képtelenebbet gondolni nem lehet.

Mért ez édes órán új remény?
Bájos arczod', százszor boldog álom,
A' múltban 's jövőben nem találom.
Holtan fekszem e lágy karodon?
Vagy merengek bő hullámidon?

Én ezeket nem érthetem; 's nem gondolhatom el, mi lehet itt az az *új remény* és az a' *százszor boldog álom*, mellynek *képe sem a' múltban sem a' jövőben nincs*. A' mi sem a' múltban sem a' jövőben nincs: az vagy Semmi, vagy Jelenvaló. Igen; de hogyan lehetne a' Jelenvalót a' jelenlévő *édes óra' reményének* nevezni? Szint így nem érthetem ezen gondolatnak poetai képét is. Mert én olly csuda lényt, a' minek egyszer'smind *lágy karokat* is, *bő hullámokat* is tulajdoníthatnék, képzelni nem tudok. Illy nyilvánvaló ellenmondásokkal tellyes az egész műv mind kívül mind belöl.

4. A' Tárgyas Költő mikor nem ídealt ád, hanem csak a' tarka valót festi, mutathatja tárgyai' természete szerint az indúlatoknak 's ábrándozásoknak különféle szertelenségeit; de a' Személyes Költő, ki magáról szóll, vagy legalább magáról látszatik szóllani, természet szerént ideálnál egyebet nem adhat, vagy adni nem akarhat: mert magának csak olly érzelmeket tu-

lajdoníthat, a' millyeneket legszebbeknek lát; 's mivel az Olvasó is csak olly érzelmeket láthat ő nála szépeknek, a' millyenek olly művelt 's józan embernek, mint egy Poetának lenni kell, szájába illenek. Innét van, hogy a' Tárgyas Költő szabadon mutat mindenféle dühült Orlandókat; de a' Személyes Költő magából Orlandót és Likofront nem csinál: mert tudja azt, hogy poetai részegség csak addig poetai, míg józan; 's tudja, hogy valamint az emberiségnek legfőbb charactere a' józan-ész, a' szerint a' Poezis' legfőbb charaktere sem egyéb mint a' józanság, avagy Kölcsey' szavai szerint: *a' legsebesebb lángokban is szelídség.* —— De ezen józanságnak, szelídségnek ezen költeményben híre sincs; sőt az egész érzés a' legfőbb gradusban szertelen. Ugyan is, az a' sok

reszkető kéz,
reszkető köny,
forró lélek,
lángoló hév,
vérözönös szív,
holtan fekvés,
merengés,
öszveomlás,
égés;

az a' sok egymást érő *Merre, merre; honnan, honnan; Mért, mért: én, én* 's t. olly rút, olly szertelen és természetlen hagymázos rángatódásnak typuszát veszik magokra, melly mind magában rút, mind a' dolog' természetével egészen ellenkező. Rút magában, mert az unalmas egyfor-

maság és felettébb való Caricatúra; 's ellenkező a' dolgok' természetével egyszer azért, mivel a' szerelem csak az ellenkező érzelmekkel való harczában elragadó és rángatódó; de az *édes órán* nem rángatódó, nem elragadó, hanem a' legfőbb gradusban szelíd és öszve olvasztó; azaz, a' legfőbb subjectivitásnak és legfőbb objectivitásnak harmoniás egyezete, nem pedig harcza; azaz, a' subjectivitas az objectivitásban elenyészik. — — Az olly dithyrambi elragadtatásnak typuszait, a' millyeneket én Virág Benedekhez, a' Múzához 's Prónayhoz szólló Ódákban mutaték, ez a' SCÉNA magára nem veheti; mert azokban a' poetai lélek a' Poézisnek egész szabadságában, 's objectumait el nem érhető törekedéseiben, jelenik meg; itt pedig csak az ember a' legtermészetesebb érzelmek' legfőbb harmoniájában. De egyeberánt is az én Ódámban ez: Hová, hová ránt ömledező hevem? egészen más érzelemnek typusza, mint itt a' *Merre, merre lángoló hevemben*; mert ez az elragadtatást még messzebb akarja vinni; amaz ellenben nálam az elragadtatást menti, józanítja, zabolázza. Igy Chloémban, noha ott a' vágyódó szerelem festetik, még is egészen más érzeményt fest az: égek, mint itt; mert az utána következő, szívem elolvadott tüstént megmagyarázza, hogy ott az égés nem egyéb, mint a' szívnek olvadása; de itt az: *öszve omlok* és *Ar-*

mida a' roszat még roszabbá teszik. — — — Másodszor pedig ellenkezik ezen érzeménynek szertelen felcsigázása a' dolgok' természetével azért is, mivel ellenkezik a' Poezisnak legfőbb czéljával — az emberiség' javával, melly természet szerént, valamint minden tudományoknak, úgy a' Poezisnak is legfőbb czélja: mert lehet ugyan a' szerelemnek görög stylját, lelkiebb cultúránk szerint lelkiebbé tenni; de a' Görögöktől messze távozni mindenütt veszély; 's e n n y i r e távozni, annyi: mint a' Poezist 's annak legszebb, leggazdagabb tárgyát elcsufítani 's megmérgesíteni, nem pedig megszebbíteni; 's annyi: mint az emberiségnek és Poezisnak legfőbb characterét, a' JÓZANSÁGOT, megrészegíteni. De mit használhat akkor minden Philosophiánk, ha azt másfelől Poeziánkkal *practice* lerontjuk? A' Poezisnak a' Philosophiával nem ellenkezni, hanem a' legfőbb gradusban egyezni kell, elannyira: hogy a' mit a' Philosophia csak diktál, csak mondogat, azt a' Poezisnak practice kimutatni és gyakorolni kell. Emeltségbe hozza a' Poezis érzelmeinket, de nem azért, hogy azokat ragadozásra szoktassa, hanem egyedül azért, hogy azokat a' legnagyobb emeltségben is harmoniás játékra, vagy a' legsebessebb lángokban is szelídségre tanítsa; azaz, a' legfőbb Poezis nem lehet egyéb: mint eleven testbe öltözött 's leggyakorlatibb Philosophia. — — — Ezen Principiumoknak nem tudásától, nem

érzésétől van az, hogy ezen egész költeményben az érzés annyira felcsigáztatik, hogy az Elragadtatás még a' maga tárgyától is el akar ragadtatni; innét: hogy a' szerelem' Istenei, kik még eddig a' szerelmet gyújtani szokták, itt a' szerelmet *hüteni* kénytelenek, de még is a' szerelmesen sem az *istenek' hütése*, sem a' *myrtusok' enyhelye* nem enyhíthetnek, hanem az *öszveomlik* és *elég*. Illy ellenmondásokkal tellyes itt minden; még pedig nem homályos, hanem igen is nyilván való ellenmondásokkal. Mert, ha csak azt mondaná itt a' Szerelmes; a' szerelmek' istenei hüsen lengetnek, még akkor csak homályos volna a' contradictio; de, mikor nyilván kimondja, hogy ezen hüs lengetést nem csak látja, hanem érzi is, már akkor igen nyilván ellene mond magának elannyira, hogy ezt *érzem a' szerelem' istenének hüs lengetését* nem itt, hanem csak tréfában lehetne mondani, mikor azt akarnánk tudniillik mondani, hogy hűl a' szerelmünk. Így esik vissza a' Felettébbvaló mindenkor a' Nevetségesbe és Ellenmondásba; 's ez a' DAGÁLY: a' minthogy ezen versezetnek egész poetai érzeménye nem is egyéb, mint az Érzelmi-dagálynak legképtelenebb neme.

5. A' Phantázia, mint a' Poezisnak képző ecsetje, teremthet különféle idealis képeket és lényeket; de ha ezen képekben a' természetnek typusza elenyészik, már akkor a' Phantázia tisz-

tátalan és természetlen, 's az egész Poezis nem egyéb, mint: rút idealitás; mert egyedül ennek tisztasága egyetlenegy feltétele az egész idealizálás' müvészetének. vagy Poezisnak. Ezen költeményben a' Phantáziának két műve tűnik előnkbe, 's mindenik igen szerencsétlen. Az egyik az, midőn a' REMÉNY-nek vagy ÁLOM-nak egyszersmind *karok* is *hullámok* is tulajdonítatnak: mellyek természet szerint öszve nem illhető öszve nem képzelhető tulajdonságok lévén, az egész kép nem egyéb mint természetlen és értelmetlen. Arabesk. Vagy tán a' *lágy karok* és *bö hullámok* Armídáéi? De így a' *lágy karokon* és *bö hullámokon fekünni* és *merengni*, mi volna egyéb, mint a' legállatibb actusnak legprózaibb ideája? A' másik kép az, *midön a' szerelmeskedöket az istenek kárpittal bétakarják és hüsön lengetik.* Az isteneknek, mint képzelt felsőbb lényeknek, olly illetlen cselekedetet tulajdonítani, hogy azok *a' szeretkezöket betakarják és legyezzék*, nem egyéb, mint a' Home által ugy nevezett HAMIS-FENSÉG; melly tulajdonképen nem más, mint a' helytelen képzelődésnek legidétlenebb neme, vagy röviden KÉPZELETI-DAGÁLY; azaz olly erőlködése a' Phantaziának, melly mennél feljebb akar menni, annál alább esik az Ellenmondásba és Nevetségesbe — a' Dagálynak két fő characteri bélyegeibe. — — Ezekből tehát nyilván láthatja az értelmes Olvasó,

millyen Kitételeket, millyen Érzést és Értelmet tart Kölcsey *poetaiaknak* *Berzsenyi Dániel.*

10.

Ki a' magyar Literatúra' történeteire, ha csak a' múlt század' közepéig is kitekinte, 's tudja, milly nagy befolyása volt legyen a' franczia Literatúrának, szinte Faludi olta, iróinkra: az elött figyelmet érdemlő dolog lehet, hogy a' franczia Epigrammának, melly mint a' Tud. Gyűjtben mondatott, sok ezerekből álló had, mind e' mai napig legkisebb befolyása sem vala a' magyarra? sőt fordítást is alig találhatunk, melly ezen nemzet' nyelvéből történt volna. Hihető, hogy a' mí franczia-magyarjaink, Bessenyei, Barcsai, Orczy nem érzettek magokban Epigrammai tehetséget; hihető, hogy nem tartották méltónak a' Poézis' ezen kisded nemére fogyasztani az a' nélkül is középszerűleg kapott erőt; hihető, hogy az Epigramma az általok szeretett lassú léptekkel huzakodó versnemben elveszté szökdelő elevenségét, 's fonákul verdezte füleiket. Akár mellyik lett legyen ok az előszámláltak közül, elég, hogy a' dolog ekként volt; 's a' magyar Epigramma' első nyomait nem Bessenyei' vagy Barcsainál, hanem a' Római Literatúra' két ta-

nítványának Baróti' és Rajnisnak művei közzt találjuk. Mihelytt, tudnillik, ezen sok hálát érdemlő két Irónk a' Római, vagy inkább görög lant' zengzetének nálunk másodszor ada életet, azonnal feltámada az Epigramma is.

Kazinczyig, ki a' magyar Epigramma' teremtője gyanánt tekintethetik, Barótin és Rajnison kivűl, Verseghy és Virág azok, kik ezen nemben próbákat adtak. Baróti és Rajnis mind ketten kis mértékben bírtanak költői tehetséggel, 's ezen kis tehetségöket is elfojtá a' Római Költők' szertelen utánazása; 's innen jő, hogy valamint egyébhol, úgy az Epigrammai pályán is magoknak fényt nem szerezhettek. Verseghy, mint közönségesen tudva van, kevés eredetiséggel bírt. Az Aglájában kiadott legtöbb daraboknak originálajaira kivált a' német Költők' munkájikban ujjal lehetne mutogatni. Ezen észrevétel alól nem tesznek kivételt az ő Epigramáji sem; 's minekutána mi e' helytt csak eredeti művekre függesztjük figyelmünket, inconsequentia' vétkével vádoltathatnánk, ha Verseghyt mint Epigrammatistát theoriai szempontra vennők.

Virág vala az első, ki saját értelemben eredeti Epigrammákat adott. Stúdiuma a' költés' ezen nemében, mint a' Rómaiak' tanítványához illett, Martiál volt: de ki fogja tagadhatni, hogy épen ez a' Martiáli, 's kirekesztőleg Mar-

tiáli stúdium tevé, hogy Virág mint Epigrammatista azon tökéletre el nem jutott, hová költői tehetségénél fogva eljuthatott vala. Ki a' Martiáli Epigrammákban előhaladni kíván, szükség, hogy már születésével bizonyos mértéknyi elmésséget hozott legyen; pedig Virágnak épen ezen örök juta igen szűken. Mí legalább meggyőződve vagyunk, hogy azon barátjai is, kik az ő költői dolgozásai eránt a' legnagyobb tisztelettel — 's nem ok nélkül! — viseltetnek, az efféléket, mint például:

Jelesdi, rajtad tisztelet' jelét látom,
A' min nagyon csudálkozom.
Ringyrongy ruhádról lóg le egy kopott csillag:
Mondd meg, miféle? „Bujdosó."
Értlek: midőn az érdemest keresgélé,
Eltévedett 's terád akadt.

az elmés Múza' szerencsétlen sugalmainak fogják önmagok vallani. Nála az elmésség, ha szabad így nevezni, mindenkor csak világos, vagy legalább könnyen kitalálható hasonlatokkal foglalatoskodik; 's innem jő, hogy Epigrammájinak olly kevés hatások van, 's a' műveltebb olvasóra olly ritkán munkálnak annyi érdeklettel, hogy mosolygásra bírnák. — Az mondathatnék talán e' helytt, hogy Virág nem tekintethetik azon szempontok szerint, mellyekből Róma' Martiáljá t, hanem azok szerint inkábbára, mellyekből a' görög Epigrammatistákat kell megítélni? De a' görög Epi-

grammának egy igen fő sajátsága' abban áll, hogy többnyire érzelemtől van átmelegedve: Virágnak ellenben minden műveit egy bizonyos classicai hidegség lengi keresztül; a' mi szembeötlőleg charakteristicai vonás azon Költők' munkájin általányosan, kiknek Róma' Poétáji kirekesztőleg kézi-könyveik valának. — Egyébaránt erős hittel hisszük, hogy ha Virágnak a' görög költői pálya megnyílhatott vala, gazdag lyrai tehetségét használhatván, egyike fogott volna lenni jobb Epigrammatistáinknak, valamint eddigleni jelesebb Ódaköltőinknek egyike, a' mint ezt egykét darabocska, Epigrammáji között, tökéletesen igazolja. Mi a' technicai postulátumokat illeti, azok Virágnál elég gonddal vannak kielégítve; egyedűl azt kívánnók még, hogy beszédének több elevenséget kölcsönözött volna.

Ez volt az Epigramma' képe, mellyet a' magyar Literatúra Kazinczyig felmutathat. Olvasónk fogná érezni, ha nem mondanók is, hogy ez még csak gyenge előkészület volt és silanyabb, hogy sem egy utóbbi Költőnek példányúl szolgálhatott volna.

Mihelytt Kazinczy, mint Epigrammatista, megjelent: azonnal más, 's az előbbitől különböző képet veve a' költeméuy' ezen neme magára. Az első ízben publicumot látott darabok azt hagyták az Olvasóval gyanítatni, hogy azok a' Martiáli iskolának egy nagy tanítványától szár-

maztak; 's a' magyar Literatúra' barátja örvendett egy új, egy csínnal teljesebb Martiált saját Nemzete' Költőji között bírhatni. A' következés azonban az Erdélyi Muzeum, Auróra, Hébe, 's egyéb Gyűjteményekben közlött darabokkal azt mutatá, hogy ezen Epigrammák egy olly iskolának resultátumi, melly a' Görögök' nyomain támadt 's Martiál' és Göthe' különböző pályájit egyesítve alkotta öszve theoriáját.

Kazinczynak elmésség és lyrai szellem, két tulajdon, melly képes a' Költőt az Epigrammai tökélet' legmagosabb fokáig vihetni, jeles mértékben juta. A' környűletek tehát eléggé kedvezőleg jöttenek öszve, hogy a' szerencsés következés' szülőji lehessenek. És valóban Kazinczynak műveit tekintvén, azt kell mondanunk, hogy ő mind a' két Epigrammai pályát olly szerencsével futá meg, hogy felőle egy sanyarúbb Kritika is mindenkor javalva fog szólhatni. Nem ismerünk Költőt az újabb korban, ki az Epigrammatista Göthe mellett olly szép fényben állhatna, mint Kazinczy; a' Görögökkel pedig talán csak ők ketten volnának öszvemérhetők. Göthe, mint Költő, hasonlatlanúl áll felette: mint technicus vele egy parallelába tétethetik; 's az Epigrammai alkatra nézve Lessing 's ők ketten foglalják el minden újabb Költők között az első helyet. Martiálon felűl emelkedett csín' és ízlés' tekintetében: mindazáltal, a' milly

mértékben ezt meghaladta, talán olly mértékben, lehet mondani, hogy a' görög egyszerüség' 's gyermekded ártatlanságnak (naiv) alatta maradt; miképen ez az újkori Költőkkel megtörténni szokott. Egy megbecsülhetetlen sajátság az ő Epigrammájin, melly maga képes lehetne őket a' tökéletʼ egy felsőbb fokára emelni, mint minden egyebeink e' nemben vannak, az a' bájos görgésű, hajlékony, kerekded nyelv, melly ezen Írónk sokévi stúdinmának gazdag resultatuma. Ez az, a' mi egy megfoghatatlan bájt, egy bizonyos classicai szint hagy Kazinczynak minden, még olly parányi versecskéjében is felcsillámlani.

— — — — *Bajza József.*

11.

A' kit Istenek szeretnek, ifjant hal-el — úgy hitte a' Görög. De sorsát még inkább áldhatja, a' ki ép öregséget ér, 's ideje van, ifjúsága' vétkeit megigazítani. Csokonaynak ez nem engedtetett; ő harminczkét eszt. korában holt-meg (szül. Debreczenben 1773. Novemb. 17.; megholt ugyan ott 1805. Január. 28.). A' mit tőle bírunk, mutatja a' ritka adományú, igen szép isméretű, szerencsés hajlékonyságú ifju-férfit, kiből más csillagzatok alatt, más úton indúlva, valami igen nagy, legalább igen jó, lehetett volna; de azt is mutatja a' ki nem juthata-el czéljaihoz, sőt,

hamis útakra tévedvén és tévesztetvén, egyéb leve, mint a' mi illy ifju korában is már lehetett volna. Leglelkesbb, legszerencsésbb dolgozásait, mint a' leggondatlanabbakat, foltok piszkoljákel, 's nem ritkán szinte nevetséges foltok.

Kölcsey nagy belátással 's férfias lélekkel rajzolá Csokonaynak poetai tulajdonit (Tud. Gyűjt. 1817. II. Köt.), 's egyenessége neheztelést vona rá a' Csokonayt imádó seregnél. Méltán e? — erre feleljen az, hogy Csokonay a' Mesterség' barátjai köztt a' szerint nem tuda, minden érdemei mellett, tekintetbe jutni, a' hogy az a' nagyobb sereg őtet csudálgatá, egyetlennek hirdeté. Rosz jel, midőn a' Mesterség' barátjai bennünket nem látszanak ismerni, de a' sokaság tömjénezget!

Valóban Kölcseynek igaza van, 's abban különösen igaza, hogy a' Csokonay' tévedései egyenesen születése' helyének, neveltetésének, társalkodásának hibájok. Más helytt, vagy ott de később, Csokonay is más lett, más volt volna.

Iskoláinkban, ott és minden más helytt, jó fejnek az tartatik, a' ki dolgozásaival, a' mikorára parancsoltatott, készen van, csak verse vers legyen, grammaticai és prosodiai hibák nélkül, nem hamis rímekkel, 's ha ömölve, bugyogva foly. Csokonay, a' maga nagy könyüsége 's elméskedéseinek villogtatásai által, már iskolájiban elérte a' celebritást, 's a' tömjén' füste

elszédítette. Szerencsétlenségére inkább szerete csudáltatni mint jónak illik. Tőle, a' ki olly könnyen adhata, sokan sokat kívántak, ő pedig örömest ada mindent és mindég; a' kívánóknak minden jó volt, ha vers volt, és ha rajta nyeríteni lehete; neki pedig a' mázolás is emelte hírét. Elszédítve ezen örök csudáltatásban, 's talán buzdítva, kérve csudálójitól, felméne a' Dietára, hallatni magát, nem mint Pindár és Herodotusz az Olympiai játékokban, hanem — a' Kölcsey' euphémismusa szerint; mert még kedvetlenebb képet vehetett volna fel — mint az ismeretes Virtuóz; 's még Pozsonyban is mindég azok közlt forga, a' kiket kerülnie kellett volna. A' kik jelen valánk a' Váradi temetésen, emlékezünk, melly rettegések köztt hánykolódott, ha meg fog e neki engedtetni, hogy a' Predikáló és Parentátor után cathedrába léphessen-fel, elmondani előre-csudált versét; melly gravitással lépegete-fel a' grádicson, akarva csörtetvén oldaláról-függő kardját; melly arcczal's hanggal mondá-el az első sort (*Lenni? vagy Nemlenni? kérdések' kérdése*); — és midőn ott a' legjobbak' társaságában tölthette volna az egész estvét, neki mint volt elég, azok köztt lenni, kik gégéjiket csudáltaták. Mind ezeket a' Kölcsey' szavának igazlására, 's azoknak, a' kik érteni akarják 's tudják.

Csokonay elragadtatással olvasá Himfyt; azt hitte, hogy ollyat ő is tud mihelyt akar, vagy talán erre is meg vala kérve csudálójitól; és megjelene — *Lilla!* Ódákat is vára magától, 's írt Ódákat is — *sustorogó tüzüeket* — mint Szonetteket, Anacreonticákat. Most Arpádiászt akara adni, de szerencséjére egy neki magánál inkább kedvező halál kikapá gyalázatja elől.

Prof. Márton és Domby Urak hálánkat érdemlik, hogy a' mit Csokonay hagya, és a' mi ezekből nyomtatás alá mehet, kiadák. De ez homályt vet az ő nevére, nem fényt. A' lelkes, bár nem-teremtő lelkű, 's midőn jók' társaságában volt, nagyon szeretetre-méltó, és igazán szerény Csokonay, méltó, hogy emlékezete a' Mesterség' barátjai köztt szennyek nélkül maradjon fenn, 's Géniuszának valamelly barátja tégye, a' mit Csokonay később bizonyosan meg tett volna, — adjon a' sokból keveset, de jót. Azon darabjaival, mellyeket én elejétől fogva leginkább kedveltem, egyedül kedveltem, itt tészek egy próbát némelly helyeit megváltoztatva:

BORDAL.

Evoe!
Bacchusz! Evan-Evoe!
Evoe!
Bacchusz, töltsd lelkünket be!

Itt van a' zúzos December,
Bor van e?
Bort igyék ma minden ember,
Evoe!

Idvez légy,
Bacchusz, áldott Istenség!
Hol te mégy,
Vígad ott a' föld 's az ég.
Szívünk úgy felrajzik véled
Mint a' méh,
Életünk csak tőled éled,
Evoe!

A' Mazúr
Általad gazdag lehet,
'S mint az Úr
Szarvat és szemet vehet.
Észt lel a' bolond a' borba',
'S úgy lesz bölcs;
Tölts tehát bort e' csuporba,
Tölts, tölts, tölts!

Általad
A' barátság lelkesül;
Általad
Sok harag lecsendesül.
Boldog, és azon nem ülhet
Semmi baj,
A' ki véled egyesülhet,
Hajh, hajh, hajh!

Csak te vagy
Szíveinknek mindene.
El ne hagyj
Kedv' 's öröm' nagy Istene!
Meghalunk; de semmi gond az;
Félre bú!
A' ki búsúl, mind bolond az,
Hú, hú, hú!

Tőled ég
Ámor' édes lángja is.
Tőled még
Felhevűl a' lomha is.
Csak te tartod fris melegben
A' gyomort;
Bort igyunk hát illy hidegben,
Bort, bort, bort.

Soknak kárt
Tészen a' bor, szent igaz;
Soknak árt
A' tivornya; semmi az!
Félre most az Ethicával,
Nincs itt Pap.
Tánczra a' szép Sárikával,
Hap, hap, hap!

Evoe!
Bacchusz! Evan-Evoe!
Evoe!
Bacchusz töltsd lelkünket be!

Itt van a' zúzos December,
Bor van e?
Bort igyék ma minden ember,
Evoe!

PARASZT-DAL.

Ama' fejér nyárfák alatt,
A' part felé,
Sűrü rekettye köztt vezet
Egy róna bé.
Oh, mert az a' hely énnekem
Irtóztató!
Ott eggy vityilló, abba' nyög
A' szép Kató.

Hiszen, no, csendes este van,
Nincs semmi szél,
Még is hogyan, hogyan rezeg
A' nyárlevél.
Oh szép Kató, nem reszket úgy
A' nyárlevél,
Mint én teértted reszketek.
Hová levél?

Katóm, Katóm, ki sem jöhetsz
Te tán soha,
Úgy bécsukott az a' guta
Vén mostoha,

Miolta szép orczáidat,
Szép violám,
Ott benn, az ajtósark mellett,
Megcsókolám!

T'od, azt hazudtam volt neki:
„Csak a' pipát...“
Hogy a' manó el nem vivé
A' vén szipát!
El sem hivé, rá sem hagyá
Egy szómat is;
Elkergetett, 's lelúgozá
Subámat is.

Azolta erre jönni is
Nem mertem én,
Tudod, pemetén jár az a'
Puruttya vén!
Csak itt nyögök, kedves Kató,
E' fák alatt;
Tudom te is nyögsz a' setét
Kémény alatt.

Füstöl, galambom, füstöl a'
Kéményetek,
Mert tán bizony nagyon alá
Tüzeltetek.
Héj, héj, az én szívemben is
Nagy tűz vagyon.
Héj, héj, azért sohajtok én
Illyen nagyon!

De még az Isten módot ád,
Tudom, hogy ád,
Kimentlek én, vagy meggebed
A' vén anyád.
Ha más külömben nem lehet,
Felégetem
Azt a' vityillót, 's őtet is
Belé vetem.

A' szívem is majd meghasad,
Kedves Katóm,
Hogy képedet még csak nem is
Csókolhatom.
Szegény legény vagyok, de csak
Egy csókot adj,
Ihol a' szűröm; vedd, nesze,
Egy ingbe' hagyj.

De már reám setétedett
Az éjjel is,
Még is csak itt kesergek én
Potomra is.
Bús sorsomat kesergem én,
'S a' szép Katát.
Rózsám, aludj helyettem is;
Jó éjszakát!

KULACSOMHOZ.

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám,
Értted halok, értted élek,
Száz lyányért el nem cseréllek.

Megvídító orczácskádat,
Csókra-termett kerek szádat,
Hogyha számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Oh, hogy kótog a' kebeled,
Mellyben szívemet viseled!
Oh, millyen szép kis ajakad,
'S aranylánczra méltó nyakad!

Karcsu derekadon a' váll
Halhéj nélkül is szépen áll,
Nem úgy ám mint a' Manczié,
Vagy, á' majd megmondám, kié.

Szép a' hajad, szép szála is,
Ha kis csikó hordozta is;
Nem akasztott-ember' haja,
Mint a' Rézlik' röt buklija.

Édes a' te danolásod,
Jérczeforma kótyogásod;
Kitykotyod innepi-ének
Bús szívemnek, szegénykének.

Ha bánatom közlöm véled,
Egy szódra lelkem megéled:
Ha jó kedvem csúcsorodik,
Általad megszaporodik.

Mikor hideg szelek vagynak,
Mérgét elveszed a' fagynak;
És mikor a' hő nyár lankaszt,
Nekem te megfrissíted azt.

Ha tégedet nem láthatlak,
Be óhajtlak, be siratlak!
'S ha képed kezembe akad,
Szememből örömkönny fakad.

Téged hordozlak útamban,
Téged ölellek ágyamban,
És valahányszor felkelek,
Szerelmedről énekelek.

Együtt be sokszor feküdtünk,
Bár soha meg nem esküdtünk.
Mi holtiglan el nem válunk,
'S az éjjel is együtt hálunk.

Oh ha szívünk' szerelmének
Kis zálogi szü"etnének;
'S ott úlnének hosszú sorral,
A' kuczikban, tele borral!

Oh bár csak feleségemmel
Téged cserélhetnélek - fel!
Hogy te fiakat, lyányokat,
Szűlnél apró kulacsokat!

zsenám meg' kulaccsá válna,
'S borral mindég színig állna;
Az ő bőre úgy is csikó,
Belé férne négy öt akó.

De jaj engem ide 's tova!
Elvisz a' Szent-Mihály' lova!
Szerelmed megemészt végre,
'S te elmaradsz özvegységre!

Keserves sors! adjatok bort,
Lakjuk-el előre a' tort.
A' mi menne más kutyába,
Jobb, menjen magunk' torkába.

Akadtam még egy bankóra,
Kit szántam szemboritóra.
De, vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a' szemfedél?

Kincsem, violám, rubintom,
Itt az utolsó forintom;
Értted adom ezt is, tubám,
Csak szácskádhoz érhessen szám.

Oh csókollak, oh ölellek,
Míg mocczanok, míg lehellek!
Tested tegyék holt testemhez,
'S e' rövid irást fejemhez:

Útas, köszönj rám egy pint bort!
Itt látsz nyugodni egy jámbort,
Élete' jó 's hív párjával,
Csikóbőrös-kulacsával.

IVÓ-DAL.

Igyunk, barátim! a' komor
Bú' lángja nem csatázik,
Ha Mádi borral a' gyomor,
A' kis pokol megázik.

Igyál, ne e' szőlőgerezd'
Levével öblödet feresszd.
Vígadj, öcsém, ma-holnap
Zsákjába duggat a' Pap.

Mi gondod a' továbbira,
'S világodat hogy' éled?
Tekints csak itt e' Mádira,
Szíved, tudom, megéled.
Más hadd gyötörje bús fejét,
Töltvén bolond esztendejét;
Éljünk rövid napunkkal,
Múlatva víg Igyunkkal.

A' Bacchusz Úr' pinczéjibe
Magam leszek vezértek.
Nunc est bibendum, ennyibe
Horáttzal egyet értek.
Igyunk! eb a' ki nem barát!
Ürítse minden poharát!
Most rajta, poculatim
Igyunk, igyunk, barátim!

A' SZEGÉNY ZSUZSI.

Estve jött a' parancsolat
Violaszín pecsét alatt,
'S egy szép tavaszi éjszakán
Zörgettek Jankóm' ablakán.

Épen akkor vált-el tőlem,
Vígan álmodott felőlem;
Kedvére pihent ágyában,
Engem ölelvén álmában.

Mikor bús trombi'aszóra
Ülni kelle mingyárt lóra,
Elindúlván a' Törökre,
Jaj, talán elvált örökre.

Sírva mentem quartélyáig,
'S onnan a' kertek' aljáig.
Nyelvem indúlt bús nótára
Árva gerlitze' módjára.

Csákóját könnyel öntöztem,
Gyászpántlikám rá kötöztem;
Tíz rózsát hinték lóvára
Száz annyi csókot magára.

A' lelkem is sírt belőlem
Mikor búcsút veve tőlem.
Isten hozzád! többet nem szóllt,
Nyakamba borult, megcsókolt.

FARSANG-FARKÁN.

Űzik már a' farsangot.
Bor, muzsika, táncz, múlatság,
Kedves törődés, fáradság,
Kik itten múlattatok,
El innen! oszoljatok!
Kongatják a' harangot;
Űzik már a' farsangot.

Fussatok kedves napok!
Tíz hete, hogy vígassággal
Múlatátok a' világgal,
Most itt leptek s' Papok;
Fussatok, kedves napok!

Pissz, minden tánczpaloták!
Ürűljön boros-asztalom,
Némúljon-meg a' czimbalom;
Szűnjetek-meg, hahoták!
Pissz minden tánczpaloták!

Könyvhöz Dáma, Gavallér!
Elég volt a' sok ördögnek,
Kik belőletek köhögnek.
Itt van, itt, a' szent Pallér;
Könyvhöz Dáma, Gavallér.

Itt a' bőjt, koplaljatok.
Tisztúljatok szent olajjal;
Éljetek heringgel, vajjal.
Búcsút a' kolbászoknak,
'S a' sunkáknak, fánkoknak.
Szent ételt is szopjatok;
Itt a' bőjt, koplaljatok!

Vége már a' nőszésnek!
Kiknek eddig nem jutott pár,
Úton, útfelen, elég jár.
Csont azoknak, kik késnek,
Vége már a' nőszésnek.

Élni kell a' bőjtbe is;
Azért a' ki párt lele,

Bújjon kuczikba vele.
Jó a' jó, innepben is;
Élni kell a' böjtben is.

Most nyugodjunk, adié,
Pislog sok Dáma, Gavallér
'S beteg; oda a' sok tallér.
Majd megtér egéssége,
Kedve, 's bágyadt szépsége.
Költsége is tán kijő;
Nyúgodjunk most, Adieu!

E' nagyszépségű, mások után dolgozott dalok köztt a' koronát a' *Paraszt-dal* érdemli, még inkább mint a' Csokonay által önmagából merített *Csikóbörös Kulacs*, hol az ő dévaj ere kifogyhatatatlanságát nem csudálni nem lehet. Kép, szóllás, szó, 's az egész szín a' Csokonaytól olly igen ismért világból van véve, 's a' dal *simplex duntaxat et unum*. Csokonay valóban Tenniers. Mint ragyogna ő, ha csak Tenniers akart volna inkább maradni, mint hogy Ódaköltő is leve! Mert, csak valljuk-meg, maga az a' csudálójitól csudált trillás és Lillás *Földiekkel játszó* is rendes egy Óda!

'S midőn az ő megtévedéseinek okát mi is egyenesen abban keressük, a' miben Kölcsey leli, meglep bennünket a' Dán Minister Gróf Bernstorf' emlékezete. Ez, látván Klopstocknak első dolgozásaiból, mi fog belőle válhatni, ha minden

idejét czéljaira fordíthatja, álthívá Koppenhágba, bémutatá nemzete' Nagyjainak 's Királyának, 's neki fizetést rendeltete, neki titulust adata. Angliában a' Színjátszók a' legfényesebb házakhoz, a' legcsillogóbb körökbe bocsátatnak, hogy ismerjék a' világot, mellyet a' színen mutatnak. A' következtetést Olvasóinkra bízzuk.

Gazdaginknak a' fiatal jeles Írókat kellene boldogítani; csak egyet, de nagyon. Felosztva, az erő kevesebb hasznot hajt, 's a' nagy Egy' példája ezereket teremtene. Az apró segedelmeknek következései is kicsinyek. ***Kazinczy Ferencz.***

II.

HÁZI-ROSTA.

1.

Nem oldalog úgy a' házi-eb a' felemelt bottól, nem a' gyanakodó varju a' vadásztól, mint én oldalgék egész életemben a' Recensektől: Recensiók' olvasására rendesen borsódzik vala testem: és, íme — most Én recenseálok! Erre Apológia kell.

Régen gyanítám én, hogy a' Recensióknak hazánkban immanens erejök van: az ügy helyett maga a' Recensens nyer általok. Egy pár szóval kifejtem a' dolgot. Majd csak nem a' pyramisokkal egykorú Maxima ez: Ha békét akarsz, készíts

hadat. Ennél fogva, mi természetesebb: mint Író létemre fitogtatnom fegyveremet? vagdalkoznom a' levegővel, vagy Don Quixottként a' malmokkal? nem, hogy bántsak, mert erre, érzem, tompa fegyverem; hanem, hogy nyugtom lehessem, 's mások rettegjenek bántani.

Mi lehet szebb 's tekintetesebb, mint Bírót játszhatni, ki *ex praesumtione* bölcsebb a' Pereseinél? Mi hozza a' nép előtt közelebb a' borostyánt tudós homlokunkhoz, mint az a' sokat jelentő *Pluralis Numerus*? azok a' *mystica interpunctiok*, a' mellyben 's a' mellyekkel írunk? Mi képesebb elhitetni a' bámuló Közönséggel, hogy MÍ, RECENSENSEK! valami jobbacskát is tudnánk írni: ha... érdemesnek tartanók megerőltetni magunkat; ha... időnk volna reá 's a' t, mint az a' Professori tón, mellyel az Írók' igyekezetét dicsérjük? — — Ki tagadhatja, hogy a' folyam, ár, örvény ránt és ragad? Hazánkban minden Nemes valamint Született-Katona, ugy Született-Kritikus is. 'S erre, úgy látszik, néminemű jusa is van; mert, ha nem LiteraTOR is, de LiteraTUS. Atyja, anyja 's dajkája Magyarok voltak; és így a' Magyar Nyelvet érti! — 's így, mi kell több? Uraink pedig, azt tapasztalom rendszerént (s nem helytelenül), *a majori ad minus* húznak következést. Így a' ki száz 's több íves Pereket meg bír ítélni, 's nevezetes Publicista, Jurista... egy Hangzatka'

's egy Drámácska' szerkeztetése' megitélésén tudna fenn akadni? Egy sok-falus, egy rangos Úr, holmi szegény-legény' firkálását ismerné horizonja felett valónak? Így hát, — ha Minden Meghívottnak érzi magát a' Kritizálásra: ÉN ismérjem e durvább agyagnak Magamat?

Egy csudatevő használa a' Recensensségnek magam is egy-kevéssé későcskén akadék. Mi nyujthat, tudnillik, szebb palástot, kiöntenünk epénket a' velünk-különböző értelműekre? megcsipkednünk, szurdalnunk azokat, kik nem mieink, vagy körünkbe nem illenek: mint a' Müvészség' tiszteletes palástja? A' megsértett Istennék dőfték a' szegény Íróba a' tőrt, nem mi: MÍ, azoknak Papjaik, csak kezek valánk, 's szent tisztünket tettük. Hát az arany FACIO UT FACIAS-nál fogva, mi képesebb egy Írót erősebben körülsánczolni, bástyázni, sőt mínázni: mint Recensiók? Dicsérünk és dicsértetünk, védünk 's védtetünk; 's illy erős állásunkban, ki merjen *offensive agálni* ellenünk?

Illy okok mellett, reménylem, senki meg nem ítélend, hogy valahára én is recenseálok; valamint ahhoz is nem csekély bizodalmam vagyon, hogy ezen fontos kis Elmélkedésem a' Recensiók' Hasznairól, még több Proselyteket nyerend a' Rostának; 's így még erősbb léptekkel sietendünk azon boldog kor felé (mellytől nem látatunk immár messze lenni): hogy a' Bíró

számosabb leend mint a' Per 's Peres; 's a' jámbor Író, kivált a' Költő, — engedjen meg, hogy - kevéssé leszállítom égi szárnyas - lovárol — nem merészlend kapuján kilépni a' nélkül, hogy Gyolcsos Tótjainkként, botjával maga körül ne hadarásszon, félvén a' Marattatástól.

2.

HÁZI-JEGYZETEK...

Mi czím ez? Azt jelenti e, hogy Házi Szükségre irattak? Így mit nem nevezhetnénk azoknak? De, az ÉLET' ÉS LITERATÚRA' nevezete villanván eszembe, most eszmélek, hogy ennek Szerkeztetői a' *generalis nomenclatióknak* nagy barátjai. Mindazonáltal barátságosan intem ezen Nagy - Jó - Uraimékat az eránt, hogy a' Házi-Jegyzetek' veszélyes czímjét gondosan kikerüljék; ugymint a' mellybe már más becsületes embernek is belé tört kése. Egyéberánt ohajtottam volna a' Házinak megfelelő *ellen - terminust* kitalálni, hogy a' Jegyészeknek tárgyalt *distinctiójikat* meghatározhattam volna, Mezei e az? vagy Világi? vagy (*a paritate* galamb, récze, lúd 's a' t) Vad? Hogy Vad-Jegyzetek is existáljanak e' világban, úgy hiszem, senki kétségbe nem hozandja, a' ki Literatúránkkal egy kevéssé ismeretes.

3.

Nem csak Hazánkban, de szerte az egész Tudós-Világban köz nyavalyának találom én azt, hogy a' Recensiókban nem nemesebb tulajdonai a' léleknek, ugymint hideg-fontolás és jóakarat, hanem Pártos-elmésség 's Alacsony-gúny hordozzák a' zászlót. Titkolhatatlan jele ez annak, hogy a' Recensenst rendszerént mellékes tekintetek foglalják el; 's így, mivel a' Recensens elébb 's inkább gyarló ember mint *Literátor*, ritkán nem-gyanúsok előttem a' Recensiók. Ha BARÁT a' Recensens, trombitálni fog; ha IRÍGY, VETÉLKDŐ, ELLENSÉG, fütyre hegyzi száját: sokszor kegyet 's mást vadász; sokszor epéjét önti ki; vagy, a' környülményekhez képest, nem ritkán, gyalázása bepólyázott dicsérés, 's dicsérése czukrozott gyalázás. Nem kellene messze mennünk példákért. Innen azt vélem, nem csalatkozom: ha minden Recensiók felett való Bírónak ismerem magát az ÉLŐ PUBLICUMOT, 's némelly esetekben a' JÖVŐT. Vagynak Munkák, mellyek a' jelenkornak irattak; 's mások, mellyeknek csak a' Maradék fogja ítélhetni becsöket. A' PUBLICUM és az IDŐ ülnek tántoríthatatlan Bíróiszéket; 's ezen utóbbi elmossa amaz elől, a' mi hibásan nyujtatott néki; 's nincs eléggé harsogó trombita, nincs eléggé riadozó taps, melly

azt életben fenn tarthassa: de, ugyan az Idő, minden kajánság' trucczára, örök fénnyel ragyogtatja, a' mi egyszer halhatatlanságnak iratott.

A' Publicumon nem értem én a' *profanum vulgust;* de az Írók' seregét sem. Ezen utóbbi inkább, óhajtom, tartsa MEGÍTÉLENDŐNEK mint Itélőnek magát; 's ne vélje, hogy Publicum csak Ő lehet, 's csak Ő azon kevés Avatott, ki képes megérteni egymást. A' Kalmár tartozik ugyan esmérni portékája' becsét, de rendesen a' magáét dicséri, 's kalmár-társáét olcsárolja: azonban az okos Vevő, eleresztvén az üres szavakat füle mellett, a' portékákat tekinti szemesen meg; 's tudni fogja, mit tartson mind kettőről.

4.

Nemes-Apáti Kis Sámuel Úr a' maga Jegyzete által mindennapi köntösekben mutogatja a' Költőket; 's le-lecsipked fejfeletti gloriájokból. De ő csak az Iróknak és Publicumnak kölcsönös, igaz vagy fonák viszonyaikat festi; magoknak pedig az Íróknak egymás köztt zajlongó helyzetjeiket elmellőzi; .....

el a' *Literátori czéheskedést*,
el a' *villámterhes felkiáltásokat*,
autodafés kaczajokat,
anathémás szájvonásokat 's csattogásokat,

mellyek közöttök akkor jőnek divatba, midőn Szabad Czéh - ülésökben Nem - avatottjaiknak szerzeményét olvassák; .....
el azon *kétértelmü pantomimeket*,
pythiai szavakat,
jégtorlatu arczvonásokat, mellyeket kikerülhetetlen dicséretjeik mellé mérsékletül ragasztanak, ne hogy a' tömjénköd a' jámbor Írót elfojtsa; ..... elfelejté kifejezni azt, hogy egy kis Charlataneria már Hazánkban is elkerülhetetlen. — — — — Ha rajtam állana a' dolog, illy szerény tanáccsal hoznám a' Magyar Közönséget közelebb Irójihoz, hogy amaz munkánkat előítéletek nélkül méltóztatnék kegyes vagy kegytelen ítélete alá fogni akkor, midőn becsmértékünkről van szó; mi pedig, Irócskák, engednénk tisztelt Közönségünk' azon igen menthető tulajdonságának, melly szerént apró - cseprő poetai Darabkáinkat unni kezdi, 's valahára egész, kifőzött 's erősebb táplálatu eledelre vágy. Melléje ragasztom abbéli alázatos kérésünknek „*hogy a' Nemzetnek azon Méltóságos Része is, melly megszerezhetné könyveinket bár csak újságkivánásból is, olvasgatni méltóztassék*," azon viszont fogadásunkat, (mellyre eddig nem igen látszatánk ügyelni): hogy mi, Írók, ezután, elhányván grammatikai tarka harlequin - köntösünket, nagyobb egyformassággal 's szorosabb gondossággal írandunk.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

5.

Kazinczy, midőn Csokonayt itélgeti, itt is, mint sokakban, szép követendő példát nyújt Kritikusainknak abban: hogy az Élő Irókat, mint józan egyenességgel ritkán megítélhetőket, az igazabb 's hajlatlanabb maradékra halasztván el, csak az Elholtak' felfeszegetett hibájikról oktassák az Élő Literatúrai Világot; nem kölömben mint Orvosainknak tanácsosabb 's emberibb dolog, bonczolt holtakról tanúlni, mint az emberiség' rovására élőken tapasztalgatni. Úgy látszik mindazáltal, mintha ezen Kritikai Jegyzet a' Literatúra' körén túl csapongana, 's az ecset Csokonay' erkölcsi-képe' rajzába tévedvén be, egy-kevéssé vastagon árnyékolt volna. Megengedem, hogy az támogatja Kölcsey' Krizisét. De van e szükség illy kedvetlen támaszra ott, hol a' dolog maga kiált? Az, a' mit Kölcsey Csokonayról mondott, elégséges arra, hogy fogyatkozásait az Avatottak mustráknak ne vegyék; 's úgy vélem, csak ez a' czél; a' további térítést bízzuk az időre 's haladásunkra! De mi szomorú kilátás nyilnék fel a' szegény Író előtt, ki minden lelkessége mellett csak gyarló ember, ha ő, nem igen kies élte' törekedésiért, ezt a' jutalmat várni kénytelenítetnék holta után, hogy dolgozásainak hibáji közt, majdan erkölcse' 's élte' hibáji is fontba jönek!

*

Csokonay' fogyatkozásainak azon kijányban kell keresni fundamentomát, melly rendesen sajátja Iskoláinkban venni szokott neveltetéseinknek. Ezekben, valamint az Élet'-Philosophiája, úgy az Ó és Újabb Szép-Literatúra' lelke, philosophiája is mellőztetik; mert a' régi Classicusok' olvastatása mi egyéb nálunk, mint Latinitási Gyakorlások? Igy a' végzett Ifju mind két pályán idegen lévén, gyakran veszélyesen bukdos; 's nem kevés köztte akkor tudja meg, melly uton kellett volna elindulnia, midőn már a' tévelygésekben kifáradt erő 's lélek kevés reményt nyujt új pálya kezdéshez. Ehhez ha hozzá gondoljuk Csokonaynak mostoha környülményeit, kora' 's közönsége' előítéleteit; ha meggondoljuk, melly nehéz legyen Írónak, még annak is ki jobbat tudna, megvetni a' nagy Publicumot a' Kisebbért; ha meggondoljuk, hogy az, a' kinek az elmésség' kétélű talentoma jutott, délczeg 's szilaj mént lovagol, 's ritka szerencse hogy ülője mindég ura lehessen a' kemény zablának; ha meggondoljuk, hogy Csokonay egész Literátori pályáját mintegy tíz évek alatt futotta olly életkorban, melly inkább készület' 's próbák' kora szokott lenni mint derék pályafutásé: menthetni fogjuk.

Csokonaynak több jelességei mellett tagadhatatlan érdeme van abban is, hogy a' Hazában minden Rendtől és Nemtől olvastatott. Jól tudom én, hogy ezen divatosság (ha úgy

szabad neveznem) nem mindég bíztos mértéke az Írói-érdemnek: de azt is merem állítani, hogy soha sincs minden érdem nélkül: egy fejleni kezdő 's vesző-félben állt Nyelv' Literatúrájában pedig, 's egy Nemzetnél, mellynek tekintetesebb része Nagy Fridrikként káros előítéletekkel, nem mondom megvetéssel viseltetett Nyelve eránt, 's mellynek Szép-Neme a' Német sentimentalis Poeták' 's Románok' olvasására omlott — nincs nagy érdem nélkül. A' Nyelv ha formáltatásában nem nyerne is, bizonyosan nyer terjesztetésében; 's ez nem csekély nyereség nálunk, még korunkban is.

Vagynak Írók, kiknek, minthogy a' Közönség' számos előítéleteivel, 's keble sok édes gyermekivel, keltek harczra, megengedtethetik: nem lenniek divatban; de illyennek Literatúránkban csak az egy Kazinczyt ismerem; — más Íróink effélékkel ne ámúljanak. Ma, midőn minden pallérozottabb Olvasónk ismeri 's olvassa ha csak a' Német Literatúra' Hőseit is, más ponton áll a' Magyar Közönség, mint Csokonay' korában állott.

Azoknál, kiket a' Közönség (itt sem értem a' pórságot) nem ízelhet, legalább is a' Nemzeti Szamat hibázik, 's a' Kor' Lelke. Ha tisztünk, megkedveltetni árva Literatúránkat; ha édes Írói-kény olvastatni: szükség ezekre ügyelnünk, mellyek mind nem ellenkeznek az Aesthesis' kívánságával, sőt köztte állanak. Nevezetesen — hogy a' többit, mellyek sokra vinné-

nek, elmellőzzem — úgy ítélek, hogy arra, mit nyujtsunk valahára Szépeinknek, kik után szívesen omlik nemünk, kezökbe? több ügyelettel kellene lennünk: nekik Társalkodási-Darabok kellenének, mellyekbe nem örömest látszatunk vágni akarni; — csalatkoznám, ha örökös kurta nyögdelléseink, vagy iszonyu konczolásokkal tölt csatáink, mellyekben csak Hőst 's nem Embert festegetünk, nekik és a' kornak, 's így a' Nemzetnek, most már kedves olvasása lehetenének.

A' Bernstorfok nálunk, úgy vélem, még egy ideig *pium votumok* maradnak.

6.

Okos és dicséretes dolog a' Többre-haladtak nyomaikon törni elő, 's azt az útat nyomkodni, melly már a' szomszédot czélra vezeté. Igy van a' dolog a' Literatúrában is; de, mint Dessewffy megjegyzi: ne vaktában induljunk mások után!

Minden Nemzetnek van Eredeti Sajátsága; 's a' Napkeleti eredetű Magyarnak bizonyosan sokban különböző a' Nyugoti Nemzetekétől. A' Német, Francz és Angoly Literatúra' Hérósi kétségkivül sokban másként fogták volna írni munkájikat, ha Magyarok voltak volna. Ezen Nemzeti Szamat elmaradhatatlan társa az EREDETISÉGNEK. Mennyit nem ártanak tehát némelly Kritikusaink azzal, hogy dolgozásainkat

idegen Kritikák után ítélgetik! Nem minden kép illik ugyan-azon egy ráma alá. Így készülnek magyar Írók, kiknek nyelvök' 's modjok 's lelkök idegen; 's munkájik eredetieknek nem vétethetvén, mint követések a' szomszéd óriási példák mellett törpék maradnak. Nem vakon követnünk, hanem *assimilálnunk* kell a' szomszéd Literatúrák' lelkeit, 's saját lelkeinkké tennünk; épen mint több fajú fák külön saját nedveikké váltják a' közös földből szívott nedveket, 's egymás gyümölcseit azért nem termik, hogy szomszédságban állanak.

7.

Kisfaludy Sándor a' maga Jegyzetében sokat szívemből írt ki. A' Zseni, sok regulák köztt, kalitkába zárt oroszlán. A' Teremtő-elmét, elég, egy két mélységre tenni figyelmetessé, mellyben szabad omlása' hevében könnyen bukhatnék; az útat, ha bár kis botlásokkal is, maga töri magának, 's ezen bámulandó és nagy leszen: kimutatott ösvényeken pedig, a' kis hibákat kikerülvén, követővé szorúl össze, 's csekély marad. Zseni után, 's ne néki teremtsd, Kritikus, kicsinyes reguláidat! Kezdő gyereknek való a' sor-líneázás.

Még az élet' folyásában sem emberem az, a' ki mindenkor sklávja az illés' és józanság' szoros regulájinak.

Azonban olly formát tart ezen Jegyzet, mintha az Írók köztt dúló irígységnek egyedül kenyérféltés lehetne rugó-tolla. Van becsületféltés is; van hír' név' irigylése is. A' kis lélek annyit vél épülni, a' mennyit máson leronthat. Az Írók osztoznak a' Közönség' figyelmével, kegyével, szeretetével és becsülésével; 's az Osztozók köztt hol volt valaha szívesség és egyetértés, barátság és szeretet?

8.

Ezzel ROSTÁMAT most az egyszer szögre akasztom, kételkedve: ha leveszem e róla valaha, vagy soha sem? mert úgy sejtem, hogy vagy a' rostálás nem lévén kenyerem — minthogy a' Rosta-vágáshoz nem igen értek — vagy rostám lévén igen ritka, elég gazocskát hagyék benn, míg a' szép életszemecskéket általeresztgetém.

Akármint ütött ki a' dolog, elég az ahhoz: hogy már most egy oldalammal több van; — mert recenseáltam. *Fáy András.* 1—8.

HUSZONKETTŐDIK RÉSZ.

MÁSODIK KÖTET.

ÉLET ÉS LITERATÚRA.

I.

Pannonhalmáról, December' 30dikán, 1826.

Mi különös, váratlan tüneménnyel fogja az Élet' és Literátúra' Második Kötete meglepni a' Hazát!

Hit, Remény, Szeretet!

Mint fog ezen a' Religió' buzgó szolgája 's tanítója, 's minden a' Religiót szívében 's szívén hordozó ember, lelkében emelkedni: hogy Hazánkban, még a' müvészség' horizonján is, a' Religio' csillaga dereng!

Idv nektek, derék Hazafiak; idv 's áldás tőlem minden jóknak nevében ezen szép érzéstekért, ezen szent foglalatosságtokért!

Ti ezen gyönyörű tüneménynek birájává engem kávánátok tenni. Mennyire becses nekem ez a' ti bizalmatok: azt szívem érzi csak; tollam le nem írja.

De hát szabad nekem is bizodasmasan hozzátok járúlnom, 's tőletek egész kinyiltsággal kérdeznem, hogy hát mit bíráljak meg? A' ti szép, jó szívetek-nek gyönyörű nemes érzését e? Azt az egyenes igaz-ságszeretetet e, mellyel a' dolog körül forgolódtatok? Ugy-de ezek minden emberi bíráláson felül vagynak. 'S osztán a' világ nem is szokta azt Kritikának venni, miben gáncsolódásokat nem talál.

Mit gáncsoljak én már a' ti müvetekben? Én ebben, hanemha egyszeri olvasásom megcsalt, gáncsot nem találok. Ezt mondjam el tehát a' világnak? De el fogja e ezt ez a' világ hinni? legalább e' világnak azon része, mellynek legnagyobb szüksége volna arra, hogy higyje? Tartok tőle, hogy bele-szóllásom a' Szépet némellyek előtt meg fogja homályosítani.

Tudjátok e tehát, nemesszivü Férfiak, mit teszek? Karotokra fogok majd borúlni, 's elmondani ott, mit a' szent tárgyról lelkem 's szívem sugalland; 's felsohajtani, hogy vajha sok illy érzésü, gondolkozású fiai legyenek édes Hazánknak; 's hozza a' Gondviselés, de csendesen 's a' szeretet' szárnyain, azt az időt el, mellyben a' Hazának minden fiai 's leányai egy szívvel, egy lélekkel, egy nyelvvel imádják a' Szentet!

Gyzmics Iszidor.

II.

Jegyzeteket készülék írni Cselkövinek HIT, REMÉNY, SZERETET felülírás alatt, közlött némelly Állításaira, midőn Redactor Szemere Úr, szándékomat megértvén, ritka szabadlelküséggel arra serkentett, hogy inkább az egész Második Kötet' recensióját vállaljam fel. Nem tagadom, egy kevéssé meglepve érzém magamat. Folyóírásaink még eddig merő azon Mindenes Gyűjtemények, 's elannyira ollyanok, hogy Polyhistor legyen ki azokat illőleg megitélje; én pedig még Magyar Írónak sem érlelődtem meg. Gyermekségemtől fogva a' deák nyelvvel bajlódtam; majd az iskolát elhagyván, sorsom külföldre vitt; 's visszatérvén Budára, Fő-Városunkba, ennek polgárjai köztt csaknem semmi gyakorlásom sincsen nemzeti beszédünkben. Valóban, ha egyéb nem, legalább tusakodásom Magyar Íróvá tehetne: mert, ha magyarúl olvasni és írni megszűnök, tetőmtől talpamig elkorcsosulandó vagyok.

Hazafiúsággal palástolom én is gyarlóságomat; 's ezen pontból, talán az olvasó Közönség is elnézendi azt. De vallyon nem fognak e megütközni előadásom' hangzásán? szabadabb ez, mint eddiglen tűrni szoktuk. Azonban megvallom: valamint hiúságból származott azon rettegősségünket nevetem, melly önvélekedéseink' megcáfoltatásától remeg; úgy únom viszont balúl-

értett 's balúl-használt azon szer-üzésbeli visszatartózkodásunkat is, melly a' végtelen főhajtogatás miatt az egész igazságot ki nem mondja. Literátori-pályánk nem Dámák' társalkodási köre: czélja, útja 's módja más. 'S a' Nagy-Világ' szertartása legyen e egyszersmind Literatúránk e? Isten mentsen, hogy Tudósaink is a' szerint tagadják el individualitásokat 's tulajdon vélekedésöket, 's szinte a' szerént tűrjék egymás' előítéleteit, tévelygéseit 's balvélekedéseit, valamint mind ezt társaságainkban az udvariság tőlünk kívánja. Csak külömböző individualitásnak külömböző látásmódja 's szabad vizsgálatjai áljal fejlik ki tisztára minden oldalról az igazság; 's azt csak emberiségtől vezérlett szabadlelküség mozdíthatja elő. Ez egyetlen egyenes úton kivül a' többi mind tekervényes. Ha illy tónust nem akarunk tűrni, szenvedjük az ellenkező kicsapongásokat: a' helytelen csapodárkodást, alacsony kérkedést, és alakos rágalmat. Én egyenes úton maradni, szabadon szóllani, de a' szabad feleletet el is fogadni szándékozom: mert, ki vélekedésemet sikeresen czáfolja, egy-úttal tudományomat 's belátásomat gyarapítja; 's az ollyant, míg önhittségem' betegsége meg nem veszteget, mint legjobb barátomat ölelem. — — Kimondám véleményemet, 's kimondám azért, hogy ismeretlen létemre balul ne értessem. Nem írtam Recensiót, Észrevételeket; 's még is többet az elsőbbnél: Czáfolásokat. De

mind ezt olly elevei feltétel alatt, hogy vitatásaimat szabadlelkü Literatoraink, eránt ok való tiszteletemmel ellenkezőknek tekinteni nem fogják.

Mindeneknek előtte a' jelen Folyóírás' erányát érdeklem, a' mint ez a' Második Kötet' czímjéből és foglalatjából kitűnik.

ÉLET ÉS LITERATÚRA. Minden gondolhatót magában foglaló elnevezés, noha egyszersmind külföldi szóllásmód. Alkalmasint ez szolgált okul, hogy rajta Ferenczy Lajos és Dübrentei Gábor fenn akadtak. Azonban ezen Czím' értelme helyes és mély philosóphiai megkülömböztetésen épülvén, felette szeretem, hogy más szokásban lévők helyett inkább ez választatott; mivel remélhető, hogy e' módon közöttünk is meghonosodik. Lenni és gondolkozni, tudnillik, ollyatén eredeti állapotaink, mellyek által mi, mint valamelly felebb-való két-lakúak (Amphíbiumok), rész-szerént a', házi és polgári életet magában foglaló *realis* világnak, rész-szerént pedig a' tudomány- és művészségbelinek, avagy az *idealisnak*, válunk lakosaivá. Élet és Literatúra tehát munkásságunknak körei; 's azon Folyóírás, melly e' czímmel bír, azt jelenti: hogy szinte olly mindenes gyűjteménye a' Gondolkozásnak és Költésnek, mint több más Folyóírásaink, a' mikre kivált a' kezdődő Literatúrában, minden időszaki munkáknak szük-

ségök vagyon ; külömben sem elegendő Írójik sem elegendő Olvasójik nem találkoznának.

Külön czélját csak a' foglalatból érthetjük meg.

Mingyárt az Első Kötetben lehetett észrevenni, hogy nem csak új Dolgozatok közöltetnek, hanem olly tárgyak' töredékei is, mellyek itt és ott már megjelentek; ha tudnillik ezek czélérányosoknak találtattak, avvagy ha a' Dolgozó-Társaknak ön állításaikkal néminémű külömbözésben állanak. Ezen Anthológiai Szabadság kétségkivül azért használtatik, mivel a' fontosat, jót, szépet alig lehet szer felett ismételni; valamint szinte azért is, hogy az olvasó Közönség ön-gondolkozásra serkentessék, melly nélkül minden tanítás hijában-való.

A' Második Kötet' fele tudományos Megítéltetésekből áll. Látni', hogy Folyóírásunk, a' Kritikát bevezetni, teljes erővel igyekszik. A' Kritika minden Literatúrának belszüksége, 's nélküle egy sem fejlett ki: hálát érdemel tehát hazafitársunk, ki annak közöttünk leendő felállásán szorgalmatoskodik. De, mennyi akadályra találand. Tunyaság, hiuság, önhittség, hypochondria, 's más ezekhez hasonló nemes tulajdonok világ-szerte gyanús hírbe keverék a' Kritikát; 's közöttünk, a' dolog' szokatlanságán kivűl, még valamelly Napkeleti 's Aristocrátiai szellem is, ellene vív. Azonban az Élet' és Literatúra' Intézőjire tekint-

vén, — reájok, kik Literatúránkat belsőleg ismerik, 's elsőbb Literatorainkkal barátságos szövetségben állanak: ki kételkedhetnék a' felől, hogy alkalmatosok leendenek a' Kritikát erőltetés nélkül közzénk bevezetni, 's teljes tekintetbe hozni?

Kérdezhetnők: Mi lehet nálunk a' Kritikának tárgya, leginkább és kiváltképen? Élete, vagy Literatúra? 's ez' utóbbikban a' Tudománye, vagy Művészet? Literatúránk a' Poesisi Korban áll: e' szerént Műv-kritikánknak kellene lenni. — De, vallyon elérheti e ezen czélt, ha mindég csak ön Dolgozatait veendi ítélet alá? Bizonyosan nem. Mind e' mellett is hirtelenkedés volna követelni, hogy mingyárt első lépéseiben czéljánál legyen. A' Kritikának bevezetése szemes gondosságot kíván; 's az e' részben eddig tett lépések helybenhagyást érdemelnek. Azomban, talán nem fogtam hibázni, ha azt állítom, hogy az Élet' és Literatúra' végső czélja nem lehet egyéb, mint egész Aesthetikai Literatúránk' megítéltetése. A' szükség erre mind inkább inkább szembetűnő; 's a' Körneri Zrinyinek Recensense, talentománál és tudományánál fogva, épen erre látszik meghíva lenni.

Elől és hátúl az első Kötet' elfogadtatásai állanak, német és magyar nyelven. Igen czélerányosan. Azon Folyóírásnak, melly a' Kritikát bevezetni szándékozik, nem csak Ítélet-hozásban,

hanem Ítélet-elfogadásban is példát kell adnia.

Szontagh Gusztáv.

III.

Előbb fejlik ki az érzemény' virága, mint az értelem' gyümölcsei megérhetnének; 's minden nemzetek' Literatúrájokra költői szellem' ébredésével hasadt az első hajnalsúgár: de tiszta fényderü csak a' komoly Tudományok' kimiveltetésök által terjedett. Mind az érzelemnek mind a' gondolatnak egyenes tolmácsa a' Nyelv'; 's ki ebben szükül, tiszta ideákkal bírnia lehetlen. Szükség tehát a' nyelvet mívelni; 's hol ez egész bőségében kifejtve 's grammatikai és philosophiai módon elhatározva nincsen, ott Literatúráról szó sem lehet. De a' Literatúrának általánosnak, egyeteminek kell lennie; mert a' félszeg Literatúra nem Literatúra.

Nyelvünk, küzdésében a' közelebbi négy évtizeden keresztül, úgy tetszik, kiforrott annyira, hogy a' philosophiai megállapítást, meghatározást elfogadhassa. Költésünk' nyelve már közelit a' tökélethez; de nem szabad a' Prosát is mellőznünk; most van épen az időpont, hogy ez amattól megválasztassék, 's a' határvonások mindenik között kimutattassanak, mint erre a' derék Bitnicz philosophiai alapra épített jeles készületü Stylistikájával (A' Magyar Nyelvbeli Előadás' Tudománya. Pesten, 1827.) *példát adott. Azonban a' theoriánál megállapodnunk nem lehet. Mernünk kell a' Tudományok' minden ágaikban, kik mire hivatalosok vagyunk. Erre legalkalmasabb eszközül szolgálnak a' Folyóirások. Csak minden oldalról kimivelt Literatúrájú Nemzetetnél lehetséges az, hogy minden*

Tudománynak 's Művészetnek tulajdon Folyóírásai legyenek: de hogy ez nálunk is valaha, mint tudós szomszédinknál már most, így lehessen, Íróink' bizonytalan állapotok 's ebből következő csekély számok, 's olvasó közönség' nem léte miatt, talán századok múlva is, édes álom marad. A' legszebb hálát érdemlik tehát az Élet' és Literatúra' encyclopaediai Folyóírás' szerkeztetői bölcs lélekkel vett idves irányokért, hogy intézetöket a' tudás' és tudományok' tág mezejöknek rakhelyévé tegyék. Ez úton nyerék eddig is Kazinczynak és Kölcseynek Nyelv- és Müphilosophiai Értekezéseiket; 's így remélhető, hogy ez utóbbiknak a' fennebb Törvénytudomány', 's ön elismérése szerént is (Élet és Litr II. K. 123. l.), a' Philosophia' körében tett fáradozásai, ez úton jognak a' nemzet' javára gyümölcsözni.

Kritika az, mi minden Tudománynak való értékét meghatározza; az igaz Kritikát értem, melly nem szenvedi magát tartozkodó tekintetek', vagy szenvedelmek' játékává alacsonyítatni. Köszönet a' lelkes férfiaknak, hogy intézetökben ennek fő helyet engedének, 's a' legigazabb lélektől vezéreltetve, minden művet megítéltetésével egyszerre adván, azt tevék, mit eddig tudtomra még egy Folyóírás' szerkeztetői sem. Csupán ezen mód teheti a' Kritikát tekintetessé, 's a' Kritikusnak gyűlölve rettegett nevét honosink között tiszteletessé. *Fényéry Gyula.*

IV.

A' Dolgozatok' elején Cselkövinek „*Hit, Remény, Szeretet*“ czímű értekezése áll. Csel-

kövi Zrínyi' Recensiója által az Élet' és Literatúra' Olvasójit magához ragadá. Magyar Lessinget hallánk a' külföld' vakon-bámult Íróji ellen leczkét tartani; 's ezen elragadás szolgált volt okul, hogy jelen munkája' olvasásához magam is nagy várakozással fogék, — 's csudálkozva végzém el. Ő Zrínyinek Recensiójában a' csupa érzeménytől és phantasiától kalauzolt Művésziséget az Ész' vezérfáklyájával igyekszik megvilágosítani; 's a' betegeskedő Sentimentalismus' ösvényeitől megczáfolhatatlan éles elmével tartóztat vissza: itt ellenben, mintha *kritizáló* és *philozopháló* Ész lelkünknek ugyan azon egy tehetsége nem volna, 's mintha *vallási ideáink* más kútfőből erednének mint az *aesthetikaiak*, nem csak szószóllója lőn a' vak Érzeménynek, hanem még az Ész ellen is kikel; skepsisbe süllyed; csudálkozó füleinkkel a' *Német Mysticismus' beszédét* hallattatja, — melly a' Philosophiában épen az, a' mi az *ál-sentimentalismus* a' Poesisben.

A' ki a' Német Literatúra' újabb folyamát vizsgálatos szemekkel tekintette, ismeri a' Művek' paradicsoma és bölcsője, ugymint Róma 's a' Római Anyaszentegyház eránt való azon vágyat és odahajlást, melly a' legnagyobb újabb Művészeknél mutatkozik, 's mellynek verőfényét Cselkövinek ezen értekezésében is láthatni. Én is voltam Arkadiában; voltam Szent Péter' Templomában,

Sixtus' kápolnájában; láttam Ráphael' Madonnájit, a' Vatikáni Apollt, Laokoont; a' Vallásnak 's Müvészségnek összekapcsolt véghetetlen hatalma túl ragadott magamon: és még is, meg kell vallanom, a' Vallásnak Müvészi szempontból való felfogását nem csak egyoldalúnak, hanem fonáknak is nézem. Nem! A' Vallás más valami; 's bizony sokkal méltóságosabb 's bizony sokkal fellyebb-való, mint sem hogy azt a' Müvészség' kiszolgáltatójának tekinteni lehetne. A' Müvészség a' Szép által gyönyörködtetni akar; a' Vallás a' virtus' útján örökre boldogítani. Amannak tárgyai véges érzéki dolgok; ezéi érzékfeletiek 's végetlenek. A' Müvész mindent phantasiával fog-fel, 's érzékít; a' Keresztyénnek Istent lélekben és igazságban kelletik imádnia. 'S épen mivel a' Vallásnak tárgyai érzékfeletiek 's végtelenek, nem is képzelhetők, hanem csak Ész által gondolhatók. A' honnan, mind kettőnek Czélja, Tárgya és Felfogása más lévén, ha mi azonban mind a' kettőt még is ugyan-azon szempontból nézzük, vallyon mi következhetik illy fonákságból más, mint fonákság? mi egyéb mint Skepsis vagy Mysticismus? a' midön tudnillik az érzékfeletti véghetetlen tárgyakat, vagy a' véges érzéki dolgok' módjára törekedünk megismerni, 's ez magában lehetetlenség lévén, hitünk megzavarodik 's kételkedésbe süllyed; vagy pedig ezen csupán gondolható 's nem képzelhető tárgya-

kat a' phantasiával igyekezünk felfogni, 's ismerettehetségünknek eredeti alkotmánya' ellenére ott képzelősködünk, a' holott józanon gondolkoznunk kellene.

A' Vallás gondolkozásunknak legfontosabb tárgya lévén, nem lehet csekélyebb kívánságunk, mint hogy az ezen tárgyról értekező Írók világosok legyenek; mert Baco' ítélete szerént *citius emergit veritas ex errore quam ex confusione.* Azonban kérésünk hijában-való, mert a' ki az Ész' világát megveti, annak ha nem a' setétséget, legalább a' setéttisztát kelletik választania; ez pedig a' tárgyakat meghatározott rajzolatokban nem tűntetvén fel, valamint a' nézőben könnyen balúl-látást, úgy az Olvasóban igen gyakran félre-értést okozhat. Ez vala a' Hit, Remény, Szeretet' sorsa is. A' kedvetlen dolog magorvoslást kívánván, arra ingerlett, hogy a' Fő-állításokat végső extremumokban vizsgálnám meg, 's ellenkező meggyőződésemet adnám elő; a' mi sem a' Folyóírás' tendentiájával nem ellenkező, sem a' *Hit, Remény, Szeretet'* Kritikája után nem felesleg való: mert Guzmics Iszidór az én ítéletem szerént egyebet nem adott, mint *Varians Lectiókat* a' *Textusra.*

Nem könnyű ezen Aphorismák' bolygó-kertjében azon pontra találni, mellyből az igaz útra egyenesen kivergődhetnénk. Kezdjük-el próbáúl

Cselköví' Philosophiájával, melly Bayle' útmutatása szerént a' Skepsis.

Ha a' Skepsis alatt azon philosopháló módot értjük, melly szerént minden Igazságról addig kétségeskedünk, míg helyessége felől elegendő okok után meg nem győzetünk: úgy az a' józan gondolkozással tökéletesen megegyez; 's tagadhatatlan, hogy ezen bölcselkedő mód a' Philosophiának dogmaticai időszakaszaiban az Igazságnak véghetetlen sokat használt. Igy lett Bayle' Skepsise electrophóra a' maga idejének 's az erre következőnek; 's ezen küszdés a' Skepsis és Dogmatica Philosophia között a' Kriticismust szülte.

De lehet e a' Skepsist Philosophiának tartani? A' Philosophia minden Ismeretnek 's Igazságnak végső Okait igyekszik kivizsgálni. Már, ha Philosóphiánkat, hogy az igazat annál bizonyosabban kitapogassuk, mindenben kétségeskedve kezdjük, 's utoljára is nem másképen végezzük, mint az emberi ismeretek' igazsága felől általjában kétségeskedve: nem tagadjuk e illy formán hallgatólag minden Philosophiának Bizonyosságát, sőt magának az Igazságnak valóságát is? Fontoljuk meg a' dolgot! Nem az itt kérdés, vallyon az emberi ész tévelyeghet e? hiszen ezt senki sem tagadja; hanem az: szükségesképen tévelyeg e, vagy nem? Ha szükségesképen tévelyeg, akkor embernek végképen tévelyegnie kellene,

's mindenütt és mindenben ; mert Eszünk az Igazra nézve azon egyetlen egy tehetség, mellytől el nem válhatunk, 's a' mellynek törvényein kivül nincs út 's mód az Igazságot megismerni. Látni tehát, hogy az, ki Eszünk' szükségesképen való tévelygését állítja, egyszersmind az Igaznak lehetségét is feldönti ; 's nem csak a' Philosophiában, hanem minden emberi ismeretekben általjában: Tudományban szintúgy, mint Müvészségben.

Nem küzdök e képzelődésem' tüneményeivel? Hiszen Cselkövi Eszünk' szükségesképen való tévelygését általjában nem állította, hanem csak a' Vallási Tárgyakat illetve ; 's épen ez okból keres és nyer a' Hitben, Revelátióban, megnyugvást.

De barátim, az mind egyre megyen ki : egyre, akár általjában állítjuk eszünk' szükségesképen való tévelygését, akár csak némelly tárgyakra nézve. Mert, ha ezen Állítást gyökeresen megvizsgálom, azt vitatja : hogy Eszünk akkor is tévelyeg, midőn eredeti törvényeivel egyezőleg gondolkozik 's ítél. Az Igazság az, tudnillik, melly után Eszünk a' Vallásban, valamint a' Tudományban és Müvészségben, vizsgálódik ; 's ezen Igazságot a' Vallásban, mint a' Tudományban és Müvészségben, szinte azon törvényei által ismeri, ítéli, 's határozza meg. Ha tehát egyik vagy másik ismeret' körében szükségesképen té-

velyegne, ennek oka nem a' Tárgyakban, hanem egyedül Eszünk' törvényeinek önmagokkal való eredeti ellenkezésében állhatna; melly állítás hasonlóképen a' már említett képtelenségre viszen. Mert ha Eszünk' törvényei önmagokkal ellenkezhetnének, úgy ismeret-tehetségünk nem igazságnak, hanem tévelygésnek volna kútfeje; 's ki nem látja, hogy ez' esetben végképen tévelyegnünk kellene?

Valóban, nincs mód megfoghatnom, mint képes Cselkövi, Skepsise mellett, sőt annak ellenére, a' Hitben 's Revelátióban *megnyugvást* keresni és találni. Ha ez nem öncsalódás, úgy csalhatatlannak tartanám.

Ész a' Vallásnak kútfeje. Mert csak Ész foghatja 's gondolhatja a' Vallás' érzékfeletti végtelen tárgyait, 's nem Érzék vagy Képzelet; melly okból oktalan állatban nincs Vallás, 's nem is lehet, jóllehet érzése 's képzelődése van; sőt emberben is csak úgy tapasztalunk Vallást, ha hogy nála néminéműképen kifejlett Észt találunk; tehát nem a' csecsemőknél, nem (ha ugyan az Utazásleírók nem csalatkoztak) némelly, még az állatiság' határán álló Vad-emberek' csapatjainál. Ennél világosabbat, nyilvánságosabbat nem tudok. Gondold, hogy az emberi-nem ész' hijával vagyon: 's ezen gondolattal a' Vallást is félre-gondoltad, mivel az emberiséget az állatisághoz aláztad le; állítsd, hogy az észben nincs

igazság: állítod egyszersmind, hogy nincsen a' Vallásban és Revelátióban is, mert a' Vallásnak 's Revelátiónak igazságait is csak akkor foghatjuk fel igazságosan, ha eszünk igazságnak és nem tévelygésnek kútfeje, 's csak úgy 's azon módon, a' mint azokat eszünk 's annak törvényei engedik. Semmiképen nem foghatom meg tehát, mint lehet a' Vallás mellett az Ész ellen szóllani. Vagy én hibázom vélekedéseimben; vagy Cselkövinek Állításai Ellenmondásokra mennek ki. Lássuk!

Cselkövi azt állítja: „*hogy a' Vallásban nincs semmi okoskodás.*" Ez Skepsiséből ugyan egyenesen következik; de melly úton jutott ő ezen meggyőződéshez? Nem-de a' Speculatio' útján, mellyet épen elvágni igyekszik? 'S nem a' Vallást illető okoskodás e ez, mellynek helyessége, (állításaként), általjában kétséges? — Továbbá: ha az *Észt* a' Vallás' köréből kirekeszti, melly tehetséggel akarja felfogni a' Vallási Igazságokat? Érzéssel? Az nem gondolkozik; Istent pedig és az Örökkévalóságot ha nem gondoljuk, csak annyira ismerjük meg mint az állatok, azaz semmiképen nem. *Képzelettel* tehát? De képzelni csak véges érzéki dolgokat lehet, nem pedig érzékfelettieket és végteleneket. Így tehát, vagy Istent és Örökkévalóságot nem gondol 's akkor (mivel ezen tárgyak minden Vallásnak veleje), minden Hite mellett sincs Vallása; vagy, ha gondolja, Ész által gondolja: 's akkor ezen gon-

dolkozás, 's következésképen Vallása is (ön állításai szerént), nem egyéb tévelygésnél. Végre, ha Cselkövi az Észt kirekesztve, vak Érzeménnyel akarja követni a' Vallást, vallyon melly Vallást ért akkor? Kérdésen kivűl az Igazit, a' Revelátát. Ugyde mindenik Igaznak 's csaknem mindenik Revelátának hírdeti magát; 's ezen állítását Csudatételekkel, Jövendőlőkkel 's Szent Ígékkel igyekszik bebizonyítani. Igazi Revelata pedig csak egy lehet. Miként találja ki tehát, Ész 's Vizsgálódás nélkül, az egyetlen egy Igazit? Vak Hittel csak a' legközelebb lévő Auctoritást, 's tehát a' születési Religiót követheti; 's ha e' Maxima helyes, ha csalhatatlanúl vezet az igaz útra: úgy a' Mexikóbeli, ki Isteneinek ellenségeit feláldozza, és a' Keresztyén, kinek felséges Vallása azokat szeretni parancsolja, egyforma helyességgel követik születési Vallásokat, egyformán nem csalatkoznak, sőt az egyetlen egy valóságos Revelátiót, egyformán és csalhatatlanúl, találták fel.

Bosszantó következtetésekkel tettem próbára Cselkövinek literátori phlegmáját; de tudtom szerént egy általunk tisztelt Literátor' alakjával van beszédem; 's ezen alak azon tehetséget merte lealázni, mellyen az emberiség' méltósága épűl, 's melly nélkül emberben nincs semmi Igaz, Szép, Jó, semmi virtus, semmi tökélet; 's mellynek törvényeivel megegyezőleg gon-

dolkozni és cselekedni, az embernek minden érdem. Méltatatlanságot követék e tehát el, ha meg akarám mutatni, hogy Ész ellen Ész' fegyverével harczolni nem lehet? 's (mivel mással nem vihatunk) hogy az, ki ezt próbálja, ön maga állításait megsemmisítő harczban vesződik? Ha Cselkövi, Guzmics Iszidortól és még száz másoktól segélve, az Ész' igazságát valóban le-ledemonstrálhatná is, bizonyítana e Demonstratiója csak legkisebbet is? Ha az Észben nincs semmi igazság, úgy az övében, 's következésképen állításainak demonstratiójában sem lehetne; 's így világos, hogy a' Skepsisnek vítatásai Ellenmondásra mennek ki; 's azért e' tárgy felől egy szót sem többet.

Az *Ész* mellett szóllottam, 's Ellenfeleim talán az *Érzemény*' megvetésével 's határtalan Speculatio' pártfogásával fognak vádolni? De csalatkoznak. Nincs ember, ki erősebben meg volna győződve arról, hogy az Igazság egyedül minden tehetségeink' harmóniai munkássága által válhatik sajátunkká, 's következésképen minden félszeges Felfogás legalább fél-tévelygésre viszen. Korán sem ismerem én félre azon változhatatlan Törvényeket és Határokat, mellyekhez az emberben minden, Ismerete szinte úgy mint Tettei, hozzája szabva vagynak, 's mellyeknek tekintetbe nem vétele a' Speculálót az igazságtól eltávoztatja: de tudom egyszer-

smind, hogy szellemünk' és tudományunk' kifejlése a' törvényes Speculatiótól függ; 's hogy ez soha nem lehet vallási meggyőződésünk' veszedelmére. Nehogy félszeg Philosophnak tartassam, állításomat be kell bizonyítanom.

A' csupa érzeményi ember, (a' köznép), saját belső meggyőződését nem képes meghatározni eszének okai által; mivel az ész benne még fel nem serdült: ezen okból nem is speculál; 's következésképen önmagától nem tévelyeg ugyan, de a' helyett másoknak tévelygéseiket 's előítéleteiket vak hittel tészi magáéivá. Mivel tudnillik belső meggyőződését ön ereje által meg nem állapíthatja, kénytelen azt külsőképen a' leglözelebb lévő auctoritáson fundálni, 's ezt, mint gondolkozásának 's cselekedeteinek sinórmértékét, elfogadni és követni. Innen vagyon, hogy a' köznép a' bevett szokást, Vallásban szinte ugy mint erkölcsben, viseletben, gazdáskodásban 's a' t. vakon követi, 's mintegy megrögzött makacssággal, melly ellen semmi okoskodás nem használ, hanem csak belső kimívelődés; 's ebből megfogható, mint történhetik, hogy az észtől elhagyott érzemény könnyen babonahitbe merül, 's a' fanatismus' minden szörnyűségeit képes elkövetni. Embert áldoz a' Mexikóbeli, a' Druidák' nevendékje, azon irtóztató meggyőződéssel, hogy Istene tettét kedvesen veendi.

Elfordulok ezen érzeményi hibáktól a' félszegesen kimívelt Ész' tévelygéseihez, a' Fél-Tudóshoz, azon individuumokhoz, kik a' köznépi csupa érzeményi meggyőződésből a' Speculatióhoz felserdültek ugyan, de a' nélkül, hogy a' törvényes philosophálás' feltételeit magokban valósítanák.

Ismeret-tehetségünk az igazságnak kútfeje. A' tévelygés tehát nem tartózkodhatik bennünk eredetiképen, hanem mi magunk követjük azt el, ismeret-tehetségünk igazságos törvényeit az adott esetekre balúl alkalmaztatván; tehát: balúl ítélvén. E' szerént a' Speculálónak, ki magát a' tévelygéstől meg akarja óvni, tisztében áll: különböző ismeret-tehetségeinknek különbféle ismeretbeli módjaikat, törvényeiket és határaikat nem csak ismerni, hanem azokra egyszersmind fel is ügyelni; hogy a' lehetséges ismerettel megelégedve, az emberi szellem' határai között megnyugodjék. Ez az első lépés a' bölcseséghez praktikai tekintetben is: megismerni önmagunkat, a' világ' forgását, a' Sors' felettünk való hatalmát; végtelen kívánságoktól el nem kapatni; a' mi az emberi akarat' hatalmán túl vagyon, nem chajtani, nem siratni; hanem inkább megelégedni azzal, mit a' rendeltetés birtokunkba adott, 's vele mértéklctesen élni.

De a' Fél-Tudós távol van ezen Philosophiát követni. Csak a' valódi philosophiai eszméletre felserdült ember ismerheti meg világosan önmagában külömböző ismeret-tehetségeinek külömbféle ismeret-módjait, törvényeit és határait; a' félszeges Philosoph ellenben, mivel azokat félre ismeri, nem is ügyelhet reájok; 's nem csak *mindent tudhatónak*, hanem mindent egyformán vagy egymódon *tudhatónak* is vél lenni, az érzékfeletti tárgyakat, mellyeket csak eszünk által gondolhatunk, szinte ugy mint az érzékieket, mellyeket Érzék és Ész által vizsgálhatunk meg: 's mivel a' Sokratesi mély Nemtudáshoz még fel nem serdült, a' szükségesképen való tudatlanság mellett nem képes megnyugodni, hanem vakmerő határtalan Speculatiónak általadván magát, a' kétségeskedés' örvényébe bukik. Theoreticai tekintetben hasonló azon Ábrándozóhoz, ki iskolákból életbe lépvén, 's önmagát és a' világ' forgását nem ismervén, általa mindent elérhetőnek képzel; határtalan remények és kívánságok között mereng; 's csalatkozásnál és elégedetlenségnél egyebet nem arat. Hogy a' dolog' velejét csak futólag érintsem, a' Fél-Tudós, péld. ok., Istent és Örökkévalóságot a' magok valóságokban akar megismerni, mivel olly hiedelemben van, hogy mi a' dolgok' valóságát ismerjük, sőt hogy azt Érzékeink által ismérjük meg. Ez azonban merő képzelődés. Ér-

zékeink csak a' dolgoknak hatásaikról és változásaikról tudósítanak, nem pedig azon valóságaik 's erejök felől, mellyek által ezen hatások és változások történnek. Vallyon látta, hallotta, avvagy szagolta e már valaki a' dolgok' valóságát? a' physikai és morális erőket? Ezeket *csak gondoljuk*, még pedig szükségesképen, mivel külömben e' változások' és hatások' okait, czéljait, tehát önmagunkat és a' természetet, meg nem foghatnók. Így állanak fel tudományunkban a' physikai erők; így a' substantiák; így a' lélek, mint az ember' valósága; így az Isten minden valóságok' valósága; így az Örökkévalóság, mint az emberiség' végső czéljának feltétele. De ismerjük e ezen tárgyakat azoknak Valóságokban? Ha abban ismernők: úgy dolgokat teremthetnénk; ha pedig a' véghetetlen Istenséget 's a' határ nélkül való Örökkévalóságot, valóságokban, csak gondolhatnók is, már akkor szellemünknek végtelennek kellene lennie. De azért, hogy e' tárgyakat *csak gondoljuk*, 's hogy bizonyosságok *nem az Érzék' tanúságán*. hanem *Észünk' törvényein* épűl, lehet e felőlök kétségeskedni? Ha minden rationális ismereteinket megvetjük, mi maradt tudományunkból? A' Tapasztalás? Az sem. Mert, hiszen, az Érzék által csak egyenkénti észrevételeket fogunk fel, mellyekből egyedűl Észünk' munkássága által, ugymint az egyenként

való észrevételeknek egységbe lett kapcsoltatásából, válik Tapasztalás. Ha tehát Eszünk' ezen munkásságát félre gondoljuk, úgy nem maradt bennünk egyéb, érzéki felfogásnál, melly az állatban is meg vagyon; 's így nem csak Vallásunk hanem minden más tudományunk is elenyészik, mellyek egyformán csak Ész által valósodnak meg, 's egyedül eszes valóságban lehetségesek.

A' határtalan Speculatió felől eredtem szóba, 's ím helye leszen megvizsgálni, vallyon azon Speculatió, Demonstratió, vagy Ítélet, melly vallási belső meggyőződésünk' helyességét tagadni merészli, nem csapong e túl az Ítéletnek eredetiképen megvetett korlátján? Jól megértsenek Olvasóim. Nem akarom én itt bebizonyítani, hogy Isten' és Örökkévalóság' tagadása Eszünk' theoreticai és practikai törvényeivel ellenkezik: ezt mások elegendően megmutatták; hanem igyekezetem oda járúl, hogy kritikai módon vizsgáljam: meddig mehet a' Demonstrátiónak bizonyító vagy tagadó ereje? Olly messze e, hogy, törvényesen és igazsággal, még vallási meggyőződésünk' valóságát is tagadhatja?

Mit teszen, valamit *demonstrálni*? Nemde, valamelly bizonytalan ismeretnek bizonyító okát más ismeretből következtetni? Illy formán a' Demonstrátió Igazságot *nem teremtene* újat, hanem csak egy más, 's már szellemünkben fenn lévő, Igazságból kölcsö-

nőzne; 's e' szerént még lehetsége is csak akkor volna gondolható, ha szellemünkben, közvetetlenül önmagok által bizonyos, *ollyatén Igazságok találtatnak fel, mellyek*, mivel bizonyság-okaik önmagokban tartózkodnak, *további bebizonyításra nem szorúlnak, söt azt nem is szenvedik.* 'S ez valóban, nincs másképen. Ugyan-is, ha szellemünkben illy közvetetlen önmagok által bizonyos Igazságok nem találtanának, minden ismereteink, a' magok bizonyság-okaikra nézve, egy vég nélkül való sorban függenének egymástól azaz, utolsó bebizonyító ok nélkűl volnának; 's ez' esetben minden Bizonyosság és Igazság nélkűl szűkölködnénk. Látni való tehát, hogy nem csak *Vallási Meggyözödéseinknek*, hanem egyszersmind a' Szépet, Igazat és Jót illetőknek is, végső alapjokban 's valóságokat illetve, közvetetlen önmagok által *bizonyos Igazságokon kelletik épülniek*, mellyeket a' Speculátió kifejthet ugyan, de sikerrel semmiképen nem tagadhat, mivel a' következet önalapját fel nem döntheti.

Hallatlan, 's talán foghatatlan dolgokról beszéllek. Valóban kár, hogy philosophiai értekezést nem írok; 's magamat bővebben ki nem magyarázhatom. Elégedjünk meg azonban a' tapasztalással, melly állításomat minden kétségeskedésen felűl bebizonyítja.

Vessük körűl szemeinket; tekintsünk be a' Hisztoriába! Melly factum tűnik előnkbe? — *Demonstrátió által támadt 's terjedt e* az emberiségnek közepette az Isten és Örökkévalóság eránt való *Hit*, 's a' belső *Meggyőződés* a' Szép, Jó és Igaz felől; hogy azokat, viszont, Demonstrátió dönthetné-fel? A' Demonstrátiónak elvont okait csak a' Philosophi foghatja meg. Csak a' Philosophoknak van e tehát Vallások? csak ő bennök élnek e meggyőződések a' Szép, Jó és Igaz felől? Nem. Ezen meggyőződések mindenütt és mindenkor az emberiség' sajátjai, és valóságokra nézve, minden időben és emberben változhatatlanúl mindég ugyan azok voltanak. Fundamentomban megvizsgálva tudnillik, csak egy Szépség, Virtus, Igazság és Vallás találtatik az emberek között; mert azon Hitben, hogy Isten van, 's a' Lélek halhatatlan, minden Vallások megegyeznek. 'S ezen változhatatlan Hit nem Demonstrátiónál fogva, hanem egyedül az ideák' közlése által támadott 's terjedett az emberiségben; a' mi eléggé bizonyítja, hogy csak egy minden emberrel közös, 's változhatatlan alapból eredhet, 's csak egy minden ember előtt egyformán közvetetlenül bizonyos, 's a' Demonstrátió' kényének ki nem tétetett közvetetlen meggyőződésmód által valósodhatik meg. A' Szépnek, Jónak, Igaznak és Isteninek az ésszel együtt velünk született közvetetlen meggyő-

ződései tudnillik, az ideák' közlése által felébrednek eszméletünkben, 's a' minden emberben egyformán találkozó érzemény által, bebizonyosodnak. Ha ki, demonstrátió' kórságától elkapattatva, még ez ellen is versenyghetne, annak kész vagyok megmutatni, hogy nem csak Vallásunk, hanem minden Meggyőződéseink általjában, még a' Tapasztalást sem vévén ki, végső bizonyosságokra nézve *inkább Hiten* mint *demonstrátión* épűlnek. Mert hogy az ember valamit Szépnek, Jónak, Igaznak vagy Isteninek mond, annak végsőleg más oka nincsen mint hogy ez valami az ember' szellemének aesthetikai vagy morális, intellectuális vagy religiói tehetségeivel, 's ezeknek törvényeivel megegyez. A' Tapasztalást is csak azon okból tartjuk bizonyosnak, mivel érzéktehetségünk' törvényes tanúságán épűl. De vallyon mi bír minket arra, hogy azt, a' mi szellemünk' törvényes munkásságán fundálódik, mint igazságost és bizonyost elfogadjuk? Nemde azon velünk született önmagunkhoz való Hit, hogy Érzékeink, hogy Eszünk, egyszóval hogy eredeti tehetségünk igazságosok, 's minket meg nem csalhatnak? Döntsd fel Skepsis által ezen Meggyőződésednek végső talpkövét; 's minden bizonyságod a' Vallás, a' Tudomány és Müvészség felől, bennt fundamentomában ingadoz.

Ne harsogjunk tehát az Ész, a' Speculátió, a' Felvilágosodás és Rationalismus ellen. A' speculátiót a' felserdült Ész' természete akaratunk ellen is felserkenti, hogy érzeményünkben, mint valamelly bimbóban, elrejtett közvetetlen meggyődéseinket tisztára fejtse; melly alkalommal a' meleg szív bennünket a' Valláshoz kapcsol, a' józanon gondolkozó fő pedig annak tisztaságát tartja fenn. Valóban az ész' felvilágosodását az emberiség' czélja kívánja; 's épen mivel ez és a' speculátió természetünknek törvényein 's czéljain épűlnek, mind ketten olly kevéssé gátolhatók huzamosan, mint a' Planéták magok forgásaiban. Egyébaránt, tehetünk e említést, szó- és értelem-elcsavarás nélkül az ál Felvilágosodás felől? Egy Nemzet' nyelve sem nevezi az igazságot setétségnek, a' tévelygést világosságnak. A' Hitetlenség tehát, mivel szintúgy távol van az igazságtól, mint a' babona-hit, setétséghez tartozik, és soha nem világossághoz. 'S vallyon megegyezhet e Logicai gondolkozással, ha valaki a' Rationalismusról úgy szóll, mintha az a' Reveláta Religió' ellentétele volna? A' Reveláta Religiónak nem a' Rationalismus, hanem a' Nem-reveláta, azaz a' Naturális, áll ellenleg; mint a' Rationálismusnak az Irrationalismus. A' ki illy Ellentételeket követ el, szükségesképen azon gyanúba esik, hogy vagy a' Rationalismust vagy a' Reveláta Religiót irrationálisnak tartja.

Szóval, a' ki észt, felvilágosodást és rationalismust megvet, annak, önmagával megegyezőleg, balgatagságot, setétséget, irrationalismust kellene követnie 's pártfogolnia; melly váddal józan főt terhelni nem lehet.

Elég, 's talán sok is, e' tárgyról.

Cselkövi a' világot is Skepsisének festett üvegű vendégszemével nézi; 's szint annyi rendetlenséget talál benne mint rendet. „*Mit fogunk*, úgy szóll; *a' physikai és moralis roszakhoz mondani? Azt e a' mit Platon? Azt e a' mit Zoroaster? — Manes...?*“

A' mit Panglos.

„Mit?“

Igen is; az Optimismust, a' legjobb Világot, fogjuk vallani; mivel hitünk egy végtelen bölcseségű és jóságú morális valósághoz, 's a' morális világ' realitása eránt, egyszersmind azon hiedelmet foglalja magában, hogy ezen úgy látszó rendetlenségek végső irányokban harmóniára oszlanak fel. Ezen hitbeli meggyőződésünket bebizonyítani nem vagyunk ugyan képesek, mivel a' Világ' oklagos Nexusát annak egészében végig nem tekinthetjük; a' honnan semmiféle Theodicaea, ha az Leibnitzi Zsenivel és tudománnyal íratik is, nem sülhet el. De, épen ezen okból bebizonyítható e az ellenkező? Nem kívántatik e meg egy munkához, mint Voltaire' Candidja, még más

is, mint csak franczia felülegesség és túl-csapongás? A' morális és physikai roszak tökéletlen természetünkben alapulnak. Ez a' fundamentoma Mózes' *Eredeti* és Kant' *Gyökeres* roszának, mellytől még az Angyalok sem lehetnek egészen mentek, épen mivel nem általános tökéletességű valóságok. „De, mondjátok, miért nem teremtettek hát csupa végtelen valóságok? csupa Istenek?" Barátim, minket eszünk' törvényei csak egy fő okra, a' minden létel' és gondolkozás' fő okára visznek; 's általános valóságokat, mellyek lételök' okaira nézve mástól függnének, ezen törvények szerint, ellenmondás nélkül nem gondolhatunk. Teremtett valóságok csak végesek lehetnek; 's az illyenektől a' roszak elválasztathatlanok. Soha se terheljük tehát magunkat a' félszeges Bölcsek' és Ábrándozók balgatagságával, kik a' változhatatlant változtatni akarják. A' hol véges valóságokban roszak nem találtatnak, ott virtus sem találtatik; mivel mind kettő csak szabadság által lehetséges. Mit? Olly kevessé éreznők e emberi méltóságunkat, hogy inkább állatok mint emberek kívánnánk lenni? 'S mit érnénk vele? Az állatok között nincsenek ugyan morális roszak; de nem szenvednek e physikaiakat? fájdalmakat...? De a' hol nincs fájdalom, ott gyönyörűség sincs; mert épen mivel a' gyönyörűség az érzett szükség' vagy fogyatkozás' kielégítésével válik valóságossá, csupán előljáró fájdalom által lehetséges. 'S így,

ha fájdalmaktól és gyönyörűségektől egyformán mentek akarnánk lenni, épen porrá válnunk kellene. De hijában! A' Halál nem az Élet' vége (melly nincs sehol és semmiben): hanem csak általjárúlás más élet' formájihoz; 's így síron túl is, jóllehet más formákban, azon fogyatkozásokkal fogunk küzdeni, mellyeket véges valóságok nem semmisíthetnek ugyan, de tökéletesedés által kisebbíthetnek. Tökéletesedjünk tehát, barátim; 's a' physikai és morális roszak' hatalma az emberiség köztt fogyni fog.

Cselkövinek Skepsise mellett az Emberiség' czélja is homályba borúl. Imhol állítása: *Az emberi nemzet látszik ugyan bizonyos időben, bizonyos ismeretlen centrum körül most kisebb majd nagyobb tolongásban, most kisebb majd nagyobb gyorsasággal kerengeni. De ezen kerengések megszünnek és újra kezdödnek a' nélkül, hogy a' centrumtól való távolság észrevehetőképen kisebbednék.* Meg nem foghatom, melly mérték által határozhatja meg a' távolságot egy tárgytól, mellyet nem ismer? De ugyan hogy' is beszélhet felőle? Vagy talán ezen *kög* (*centrum*) azon *communis maxima mensura*: az Egésznek Boldogsága? Valóban, csudálatos egy mensura. Én eddig eszem' 's lelkiismeretem' parancsolatjai szerént, a' Morális Czélt legfelsőbbnek tartám, 's a' Virtust ollyas valaminek, mellynek

általános becse vagyon; 's ím hallanom kell, hogy az csak Eszköz a' fennevezett Czélhoz; 's a' szerént jó vagy rosz, a' mint amazt hátráltatja vagy nem." Minden ídéaim zavarodni kezdenek. Ollyanokra fakadunk, ha szavak' valóságos értelmét elcsavarjuk; mert Cselkövi Horatius mondása szerént, *mértékfelett való Virtust* is ösmér. Horatiusnak a' philosophiában votuma nem lévén, helytelen kitételéért Aristotelessel kapatom le, kinek tanítása szerint szerfeletti Virtus azon okból nem lehetséges, mivel a' Virtust virtusnak, mint az Jgazságot igazságnak 's Szépséget szépségnek, épen azon bel harmóniai összeegyezés és helyes mérték teszi, mellynél fogva soha nem lehet szer-feletti. De, hogy messzére ki ne térjünk: Mit tart Cselkövi Emberiség' Czéljának? Ő azt sehol ki nem nyilatkoztatja; 's az nem is lehet külömben: nem látván ugyanis az emberiségben 's annak állapotaiban semmi előmenetelt, haladást és tökéletesedést, hanem csak örök körbeli kerengést; — nemünknek az állatok' czéljától külömböző saját rendeltetést nem tulajdoníthat. Ezen vélekedéssel összegyezőleg így sohajt fel: *Jaj annak, a' ki eléggé erős a' maga Egykorúit saját magasságához felvonni! Felvonhatta ugyan öket, de a' szédüléstől meg nem óvhatta; 's azon dicsőséggel szálland sirjába, hogy a' századnak nyugalmát ma-*

gával temette el. Ha itt azon Ábrándozókat érdeklé, kik dolgokat valósítani igyekeznek, mellyekre az emberiségnek szüksége nincs, vagy mellyekhez még fel nem serdült: úgy igaza fogott lenni; azonban, előbbi állításaiból egészen más értelem következik. Ugyan is, ha az emberiségnek változhatatlan sorsa abban áll, hogy ivadékról ivadékra ugyan azon physikai, intellectuális, aesthetikai és moralis állapotokban kerengjen: úgy minden igyekezetünk a' Szép', Igaz', Jó' és a' Boldogság' előmenetele eránt általjában hijában való; 's a' ki erre törekedik, a' nyugalom' felháborításán kivűl mást nem eszközölhet.

'S nem következik e, továbbá, innen az is: hogy e' törekedés, mivel czélját soha el nem érheti, esztelenség; 's hogy annak, ki illy valósíthatatlan tárgyaknak ön javait feláldozhatná, előbb megkábulnia kellene?

De vallyon esztelenek 's kábák volnának e mind azok, kik önmagokat 's felebarátjaikat a' tudatlanság', előítéletek', babonahit', erkölcstelenség' és inség' nyomorúságából az igazsághoz, moralitáshoz, igaz valláshoz és boldogsághoz vezetni igyekeznek? 'S ezen csoport balgatagok' elején állanak e ama' Hősek, kik az emberiség' legszentebb javaiért életeket feláldozták...? 'S mi, kik e' Hőseket forró kebellel 's lelkünk' mélyében megrázódva csodáljuk, 's eránt ok akaratunk ellen is szinte imádásig járó tiszteletet érzünk belsőnk-

ben, mi mindnyájan — mert ezen érzés egy az egész emberiségben — ezen balgatagok' balgatagjai vagyunk e, hogy esztelenségeiken annyira felhevűlünk?

Nem. Bel-sugallásunk nem hazudhat, minket nem csalhat; 's mivel érzeményünk igazságos: Cselkövi csalatkozik. Mind eszünk, mind lélekismeretünk önmagunk' és felebarátink' tökéletesedésére köteleznek bennünket; 's ennél fogva az emberiség' realis tökéletesedése, általában és egészben véve, szintúgy az ész' postulátuma, 's következőleg Belső Hitünknek tárgya, mint a' morális világ' valósága.

Úgy de, ha a' Tapasztalás, a' Hisztoria, ellenkezőt tanít? Ha igaz, hogy „*a' Babyloniai birodalom' eldöltétől fogva Nagy Sándoron, Román, a' Nemzetek' költözéseiken, Nagy Károly Császáron's Lutheren keresztül, a' Franczia vérontásokig ezredekről ezredekre hijában nyomozzuk az Emberiségnek czéljához való közelítését vagy távozását attól*" —? Ez, az igaz, hitünket tenkre tehetné: azonban én a' Hisztóriai Factumok' magyarázásában sem érthetek egyet Cselkövivel. Hogy vég nélkűl ne feleseljünk, vegyük csak egyik oldalt, az intellectuális tökéletesedést, tekintetbe. Az Olvasó itéljen ebből az egészre!

Ha nem állítjuk is Rousseauval, hogy az emberek négy-kézláb' másztak 's makkot ettek, de hogy olly tudatlanok voltak legyen mint a' gyermekek, kétséget nem szenved. Megmaradt e tehát nemünk változhatatlanúl, akkori állapotában, valamint az állatok, mellyeket ma épen ollyanoknak találunk mint a' millyeneknek azokat az előkor látta volt? A' felelet két képtelenségre buktat: vagy állítanunk kellene, hogy mind azon tudomány és művészség, mellyel a' világ most bír, már az első emberek' sajátjai voltanak; vagy hogy a' gondolkozás' 's képzelődés' első kezdeteitől fogva Kant' Kritikájáig 's Göthe' Faustjáig előmenetel nincsen.

A' hol Tökéletesülhetés (*perfectibilitas*) van, ott annak ki kell fejlenie, ha bel vagy kül okok serkentik. Már, a' Természet 's annak Hatásai, mellyek ellen magunkat bátorságba helyheztetni kénytelenítetünk, ezek bennünket minden szellemi és érzéki erők' kimívelésére kényszerítenek. Hasonlóan, 's talán még inkább, eszközli ezt az emberi Nem' szaporodása. A' vadász- és halász-nemzet, ha földjén megszorúl, Nomáddá válik; utóbb szántóvető lesz; végre szorgalom és kereskedés által kénytelen magát fenn tartani. Mennyi előmenetel találmányokban, mesterségekben, tudományban! Hát a' Zsenik nem terjesztik e az Igazságnak és Szépnek országát? Semmit sem hatott e az em-

beri nemre a' Keresztyén Vallás? — Hogy Philosophiában és Müvészségben a' Hellén és Római Cultúrától fogva inkább időkori változást, mint igen szembetűnő előmenetelt látunk, annak természeti oka csak az, hogy ezen tárgyak' előmenetele a' Zsenitől függ, melly korunkban sem születik nagyobb mértékben mint hajdan. De mennyi az előmenetel a' Tapasztalási Tudományokban? a' Cultúra' kiterjedésében?! 'S ezen állapot a' Prés és a' Tudományos Hadi-Mesterség által olly bátorságban van helyheztetve, hogy azt egy más Omárnak, vagy valamelly népköltözködésnek, lehetetlen ezen-túl veszedelembe dönteni.

Itt végződnek Cselkövinek philosophiai állításai; a' többiek a' Hierarchiát 's a' Catholicismust, következésképen a' Vallást érdeklik. E' tárgyhoz lehetetlen elegendő kíméléssel közelíteni. Azon seb, melly egyszer huzamosan vérzett, még béhegedése után is sokáig idegen a' tapintástól.

Cselkövi a' Hierarchiáról meleg tisztelettel teszen említést. Ki tagadhatná, hogy a' Középkor' setét és zűrzavaros idejében nagy haszna volt? A' Szentséges Atyáknak minden világit felülmúló hatalmokat r e l i g i ó i s z ü k s é g szülé; 's a' mi szükség által valósodik meg, az annak meg is felel. De vallyon megmarad e a' szükség minden időben változatlanúl, és ugyan az, hogy még most is hasonló vezérlésre szorúlnánk? 'S olly

nagy szerencsétlenség e, hogy az Egyházi-Hatalom által a' Világi meg nem győzetett, 's Európa Theokratiává nem vált? A' Protestánsi Éjszak, felvilágosodásra 's moralitásra nézve, nem áll a' Catholicus Napkelet megett; 's a' Római Statust még egy Utazásleíró sem nevezé a' humanitas' ezen ikerjei' paradicsomának.

Hogy háborúk, meghasonlások... okoztattak? Ki tagadhatja? De, kárhoztathatjuk e a Protestantismust ezen — épen ezen okból? A' Keresztyén Vallás sem terjedett el meghasonlás 's háborúk nélkül. 'S tehát Jésust és Apostolait vádoljuk e? Illy ítélet minden hisztóriai factumok' felfogását összezavarná; 's látni való, hogy csak egy általjában bal hypothesisből származhatik.

Ezen bal Előre-való-feltételt Cselkövinél, ha gyökeresen megvizsgásom, ez: Ő is, mint minden halandó, b é k é t kíván; de békét e l ö l j á r ó h a r c z nélkül. Itt a' tévelygés. Béke csak harcz' díja. A' Harcz tudnillik, a' szó' legkiterjedtebb értelmében, nem más, mint ellenkező erők' szempillantati vagy aequilibriuma, vagy egyik erő' hatásának a' másik által való megsemmisítése. Illy ellenkező erők' viszonthatásaik által valósodik meg minden a' világon; a' Planéták' forgása szintúgy, mint az emberi akarat virtusos tettei.

De, ha minden csak harcz által valósodik meg; látni való: hogy semmit sem kárhoztatha-

tunk azért, mivel harczot okozott; mert e' szerént minden Igazat, Szépet 's Jót, sőt magát az életet is, melly általjában egyedül harcz által fejlik ki, kárhoztatnunk kellene. Ha tökéletes nyugalmat óhajtunk, temetkezzünk el; mert azt csak sírhalmok között lelhetni. Az okozott harczokat tehát csak azon esetben vádolhatnók, ha általok az emberi társaságban olly religiói Dogmák terjesztettek volna el, mellyek nem moralitásra, hanem bűnhöz, 's e' szerént boldogság helyett kárhozatra vezetnének. De ezen vádtól, úgy hiszem, mindnyájan mentek vagyunk.

Mit vádolunk tehát?

A' Reformatiót mentegettem; 's most a' Catholicismus ellen támadjak?.. Meg kell vallanom, csudálatosnak tetszik előttem, midőn valaki a' Religiót roszakért vádolja. Tulajdonítunk e a' Moránlnak roszakat? Hát a' Religiónak, melly felségesebb a' Morálnál; melly nem csak e mulandóságra, hanem az örök életre függeszti tekintetét; 's ennél fogva, az emberiséget végetlen tökéletesedésre buzdítván, végetlen nemesítő principiumokat foglal magában — ? Ha az Egyházi Hatalmat épen semmivel sem akarjuk terhelni, miért nem tulajdonítjuk ezen roszakat az időkor' setétségének, babonahitnek, fanatismusnak...? De, nem *mívelési* vagy *vallomási* hibák e ezek? 's a' Religióhoz szintúgy nem tartozhatók, mint az erkölcsi hibák nem a' Moralitáshoz.

Bizony, a' harczokat és háborúkat sem lehet általjában olly mértékig kárhoztatni, mint a' mennyire ez Cselkövinek minden mondásaiból kitetszik. Ha maga az élet harcz, ha Jó, Szép, Igaz és Isteni csak harcz által állhatnak fenn, 's terjedhetnek: úgy azon szertelen nyugalomvágy, melly a' harcztól általjában irtózik, koránt sem tökéletesség; sőt az bajnok, ki az emberiség' szent javaiért férjfiasan küzd. 'S vallyon a' háborúk 's meghasonlások, elannyira hátráltatják e a' Cultúrát? Ha ezek tartós Anarchiát okoznak; ha a' nemzet' boldogságát felforgatják, vagy ha a' Nemzet' függetlenségének 's szabadságának vesztével végződnek, akkor igen-is: de a' kurták 's győzedelmesek a' Cultúrát mindenek felett segítik, gyarapítják, emelik. Mert, szóval, a' hol harcz nincs, nincs élet, kifejlés 's előmenetel. Szolgáljon bizonyságúl a' Chínai Birodalom, ezer esztendei temetőhely forma nyugalmával 's Cultúrabeli feneklésével; Görög Ország örökös harczával 's tudományi és művészségi virágzásával; úgy szintén azon hisztóriai factum, hogy a' Literatúrának culminatiója minden míveIt Nemzeteknél győzedelmes haborúk után következett: a' nemzetek' fellobbant szelleme, tudnillik, békét nyervén, a' Literatúrában is szintúgy győzedelmeskedik, mint kevéssel az előtt az élet' harczmezejin.

Vizsgáljuk meg a' két szemközt-álló Keresztyén Egyházaknak befolyását a' Cultúrára.

Egyik azon időkorban virúlt fel, melly az Érzemény' és Phantasia' kifejlését hozta magával, 's leginkább azon Nemzetek között, kiknél ezen tehetségek mindenek felett hathatósak; másikat az észnek időkori felserdűlése valósította meg azon Nemzetnél, mellynek szellemében a' speculatióra való hajlandóság kitetszőleg saját és tulajdoni. Igy lett az időkor és a' Nemzetek' szelleme' behatása által a' régibb a' Keresztyén Vallásnak érzeményi, az újabb annak észi formájává; 's így hatnak viszontlag a' Keresztyén Cultúra' előmenetelére is. Az elsőbb Egyház', ideáljaival 's Isteni-Tiszteletének méltóságos pompájával, kivált az érzeményt és phantásiát ébreszti, 's következőleg a' Művészségnek bölcsője és ápolgató anyja lett; az utóbbik pedig, szabad gondolkozásbeli principiumánál fogva, leginkább az ész' kifejlését, 's következésképen a' Philosophiának előmenetelét segítette elő. Így a' Keresztyén Cultúrát mind a' két Egyház ott, akkor, 's azon oldalról fejtette ki 's mozdította elő, a' hol, a' mikor, 's a' melly oldalról azt a' Nemzetek' és időkor' szelleme kívánta. 'S mivel minden kifejlés ellenkező erők' viszonhatásai által valósodik meg, ezen két egymással szemközt álló Egyházak is, egymást folyvást ébresztik, buzdítják és igazítják; 's így a' Világ' Cultúráját kettőztetett hathatósággal mozdítják elő. *Szontagh Gusztáv.*

V.

Megírtam nem-de, édes Szemerém, hogy bele szóllásom Cselköví' Elmélléseibe a' szépet némellyek előtt meg fogja homályositani? Úgy történt: 's nem csak meghomályositotta, hanem meg is mérgesitette Szontagh Úr előtt. Mi tehát, mit tehetünk róla, ha Sz. Úr minket érteni nem akar? Hogy Cselkövit velem együtt az Ész' ellenjének nézi, hirdeti? Hogy itélete szerint a' mysztícismusba, szkepticiszmusba (vak kétkedésbe) süllyedtünk? Akarjuk, ne akarjuk, ész' ellenjeivé, szkeptikusokká, mysztikusokká kell lennünk. Így itél ma, a' vallást valamivel forróbban érző emberről, az emberből magát kiemelte kritikus Philoszophus.

Én Sz. Úr ellen Anti-Meta-Kritikát irni nem akarok; irjon, kinek tetszik. Bizom az olvasó publicum' itéletébe, hogy annak józanabb része sem Cselköviben, sem bennem a' ránk fogott vétkeket nem találandja; hogy a' tárgy' szentségétől érdekeltetve, megolvasván Sz. Úr' Kritikáját, meg fogja még egyszer olvasni Cs. gondolatjait is, és az én Kritikámat.

Sz. Úr az én Kritikámat úgy ajánlja (*lap.* 98.), *mint csupa Varians Lectiót a' Textushoz; ez ha igaz, mind*

azt, mit én ott mondtam, mondta 's érzette Cs. is. Ha tehát a' Varians nyilván megczáfolja Sz. vádjait, Cs. azok alól tisztán fel van mentve. Cs. e' szerint nem ellensége az Észnek, mert a' Varians *ezeket nyilván mondja (Élet és Lit. II. Köt.* 211. *l.)* „Religió foglalja el az egész embert: benne talál megnyugvást a' nyugtalan értelem 's ész a' legfontosb, a' legszükségesb igazságok eránt." (215 *l.*) „Épen nem félhet (*a' kereszt. religió*) az igazságos philoszophiának törvényszéke előtt folytatni ügyét; bizonyos lehet ő ügyében, ha ügyésze ügyes." (224. *l.*): „Fenn érintém már, hogy a' kereszt. religió soha sem fogja magát a' józan Kritikának széke elől elvonni. Jaj annak a' vallásnak, melly ennek törvényes itéletét ki nem állja." *Avvagy nem méltó kérelem e ez? — mit te is sürgetsz*, hogy a' philoszophia a' tapasztalást, a' leghitelesbb tanúkat meg ne vesse; 's ne kívánjon olly demonstrátziót, mellyet a' dolog nem nyujthat. Hisz' ha illyent kíván, bízvást mondjon le Isten' létéről, 's tulajdon principiumairól! Ne kívánjon mindenhol t u d á s t, engedjen valamit a' h i t n e k is. *Nincs e ezekben az Észnek elég engedve? Nincs e az ő bírói hatalma megismerve? 'S egyedül az ésszel, magának az Észnek ellenére, tett visszaélés hátra útasítva? Miért szeretünk másban olly könnyen esztelenséget látni, holott*

nincs egyéb, mint a' vakmerő speculátziónak, az Ész' józan törvénye által kijegyzett határ közé szorítása? Vagy gondolhatsz e te, barátom, olly esztelen eszes embert, ki eszével élni ne akarjon? Vagy ellensége e az az Észnek általjában, ki annak körét ismervén, határit látván, igazságos jusait tiszteli, védelmezi; 's csak kicsapongásait, igazságtalan despotziáját iparkodik meggátolni; nem az Észnek in abstracto, *hanem némelly személyes emberi észnek.*

Sz. Úr az Érzelmeket, minden kivétel nélkül, vakoknak nevezi, 's az Észnek ellenébe állitja; 's kitiltja azokat a' vallás' ügyéből! Ugyan mondd meg nekem, barátom, az első emberek, a' még természetesen egyszerűek 's együgyüek, félre tévén a' közvetetlen revelátziót, ész által vezéreltetének e Isten' hitére? vagy inkább érzemény által? Én az utolsót tartom; 's te, nem kétlem, kezet fogsz velem. Melly nemes érzemény lehet emberben az, mellynek ideálját utóbb a' kimivelt ész megigazolja, megszenteli, elfogadja! Az elsö természetesen együgyü emberek az erkölcsi szép tettekre, szeretetre, jótevőségre, viszontsegédre az Ész' parancsolatja által, vagy Erzemények által hajoltak e? Én ismét az utolsót tartom; 's te nem fogsz itt is ellenkezni. Mikor a' legfellengezőbb, de emberi

kharakterű philoszophus felebarátjának bizonyos veszedelmét látja, az észt kérdi e meg előbb, átmenvén kategóriáin, ha segítse azt? vagy érzeményi ösztönből repül annak megmentésére? Minthogy philoszophusról van szó, kételkedhetnél e velem ismét az utolsót tartani? Én semmit sem kételkedem; feltévén, mint mondám, hogy a' philoszophus még nincs kiemelve emberi kharakteréből. 'S nemde majd mikor az elkövetett szép tettet az ész' kategóriájához méri, azt fogja örömmel resultatumúl venni, hogy tette koszorút érdemel. Ime, melly szépek, melly nemesek ezen Érzelmek, mellyek a' tettben megelőzik az Ész' parancsait, 's majd az eszméllés után helybenhagyást nyernek, megszenteltetnek! Ezeket tehát mi v a k o k n a k nevezni nem fogjuk, sem vallásunk' ügyéből kirekeszteni; sőt meg kell vallanunk, hogy valamint sok jónak, úgy a' religiónak is, ezekben van legbővebb forrása, legbizonyosb rugója. Pedig Cs. illyenekről szóllhatott egyedül. — Religió foglalja el tehát az egész embert; religionyujtson valamint az észnek, úgy a' szívnek is tárgyat, élelmet. A' csupa ész-religio nem egyéb feszes philoszophismusnál, hideg speculatziónál; a' csupa érzelmi ellenben meleg buzgalomnál, melly könnyen superstitzióvá, balgatagsággá válik. Az Érzelmek el ne von-

ják tárgyaikat az ész' józan ítélete alól; de az Ész se tiltsa el az egész embert illető Szent elöl az Érzelmeket. Együtt visgálja az Ész, 's együtt érezzék az Érzelmek a' nagy, hatalmas, szent, igazságos, jó Istent; együtt adják elönkbe a' törvény', a' kötelesség' szentségét, hogy ne csak tiszteljük azt, hanem szeressük is. — Az Érzelmek az Ész' ellenére ne csapongjanak; de az Ész se csigázza hatalmát a' szív' ártatlan, igazságos kérelmei' elnyomásokra. Lélekben, igazságban illik Istent imádnunk; *ezt Jésus hagya a' századoknak közepeitek: de a lélek nem csupa ész; része annak az érzelem is. Tehát az imádás se legyen csupa hideg speculátzió, elméllés: meleg is legyen az, és buzgón forró. Az emberi szép, nemes érzés gerjed bennünk a' külsö jelek, szertartások által: az éneknek, muzsikának felséges harmoniája, a' müvészi szerek, a' czéleránnyos képek nem lehetnek nem kívánatosok 's nem hathatósok a' Szent eránt felgerjeszteni bennünk a' legnemesb, legforrobb érzelmeket. Nem szolgálójok ezeknek a' religio, (Cs. theoriájában épen nem), söt inkább, ezek a' religiónak, nem szolgálóji ugyan, hanem dajkálóji, gerjesztöji az emberi szívben. Hagyjuk az ezektöl megfosztott rideg vallást a' komoly Éjszak' feszes lakosinak; a' mi szelíd éghajlatunk szíveinket melegebbekké edzé,*

mellyek valamint a' barátságban, ugy a' vallásban is forróbban szeretnek ömledezni. Ha ki pedig közttünk is a' csupa ész-vallást tiszteli: miattunk tisztelheti; csak hogy tőlünk az ész' birtokát meg ne tagadja azért, mert szeretünk érzelkedni is.

Térjünk által a' Szkepsziszre.

Mikor mi azt mondjuk, hogy az Ész a' vallásnak fenntebbi tárgyaira nézve, (mellyek Isten, halhatatlanság és az együl-egyig bünös, törvényszegö ember' jövendö állapotja), teljes, megnyugtató bizonyosságot magától nyujtani nem képes: az emberi nem', a' philoszophia' és religio' történetéből, a' keresztyén vallás előtt élt bölcseknek tanúságokból, tulajdon tehetetlenségünk' ismeretéből szóllunk. Ha ez oktalan kétkedés; kérjük Sz. Urat, semmisítse meg ezeket a' tanúkat; 's meg fogjuk vallani oktalanságunkat. — — Ha ki ezen fontos tárgyakról, revelátzio nélkül, teljes világosságot 's bizonyosságot tud magának szerezni: boldogságának örvendünk; de még is tartunk tőle, ne hogy magát megcsalja. Mindenkor méltóbb leszen tiszteletünkre a' tudatlanságát szerényen megvalló Szokrates, mint a' teljes tudással kérkedö Szophiszták. Bennünket azonban a' csupa ész-vallás' tisztelöji a' Szcepticziszmus' bolondságától kíméljenek:

mert mi ama' fontos tárgyakról még bizonyosabbak vagyunk revelátzio által; az ész nekünk szinte ugy elmondja, mit ezekről mondhat; mint ö nekik; 's ha mi homályt, kétséget hagy bennünk, azt a' revelátzió eloszlatja. —— Tekintet nélkül még nem volt vallás, és nem leszen; 's a' kétségek' örvényébe eddig csak azokat láttuk süllyedezni, kik a' revelátzió' fáklyáját elvetették; 's szertelen speculátziójok ütötte azt kezekből ki.

A' Myszticzizmus, barátom, magában nem vád, hanem dicséret; az igazán-vallásos ember soha nem volt, nem is leszen ez nélkül, mert minden vallásnak, még a csupa természetit sem véve ki, vannak titkai, sötétebb oldalai; mellyeket midön az ész egészen által nem lát; mellyekről legfőbb sejtései vannak: a' szív hódolólag tisztel, 's bennek tisztítja, nemesíti szentebb érzelmeit, vágyait, reményeit. De azért mi ezeket sem vonjuk el az ész' ítélete alól egészen; söt azt kívánjuk, hogy a' bennek merengö szivet vezérelje, 's minden bohóskodástól szorgalmatosan óvja. Ezeket mi hittel fogjuk fel. Hitünknek tárgyait az ész ugyan meg nem ítélheti: igen, alapjait; 's ha szerény, ezzel meg fog elégedni.

A' német Mysztikusok a' Ratiónálisták ellen támadtak. Meghozattam magamnak a'

legújabb 's talán eddig a' legjelesb Systematikust, Eschenmayert; de mind eddig meg nem olvashattam. A' német folyóírásokban megjelent recensióknak hinni nem tanácsos; nagy ma ezekben a' részrehajlás. Azt azonban ne hidd, hogy ezek az észtől mindent megtagadjanak; ezt a' bolondságot senkiről, senki szavára, ne hidd. Hiszen ez eszelősködés volna. Sőt inkább a' szertelen Kriticziszmus vivé őket erre. Vétkök abban látszik lenni, hogy megtámadván az egyik végszélt, a' másikra nyomúlnak, 's így a' közepet tévesztik ők nem külömben, mint a' Ratzionálisták. 'S a' Rationálistákról sem Sz. Úrnak, sem senki másnak ne hidd, hogy revelátziót hisznek. Ezt a' szót ugyan megtartják, de általa egészen mást értenek, mint eddig érténk, t. i. a' csupa 's tiszta észvallást, vagy is az úgy nevezett természetit. Tekintsd meg: Briefe über den Rationalism. Aachen, 1818.; *és Wegscheider' rationális Dogmatikáját, vagy inkább Kritikáját.*

Akarsz te, édes barátom, boldog lenni?
Bolond volna, a' ki nem akarna.
Akarsz e boldog lenni erkölcsi jóság nélkül?
Elfajúlt gonosz volna az, ki ezt akarná.
Ki a' boldog ember?
A' jó ember.

Akart e mást mondani Cselkövi a' Communis maxima mensurával? Lehetetlen. Ezt a' Variansból Szontagh Úr is láthatta volna, különösen a' 208dik 's követk. lapokon Erkölcsi boldogság az, mit mi érténk; 's a' valódi philoszophusnak lehetetlen nem tudnia, hogy a' kettö elválhatatlan egymástól.

— — — Sz. Úr megismeri, hogy annak idejében a' Hierarchia hasznos volt. Ma már nem tartja annak: Én pedig ma épen úgy, és minden időre, annak tartom.

Mi a' Hierarchia?

Egyházi Felsöség; azaz: a' keresztyén vallási társaság' kormánya. Ha van kereszt. társaság; ha ennek tovább is fen kell állnia: hát van, és maradnia kell a' sz. kormánynak is. Ha mi hasznai voltak ennek az emberiségre, alkalmaztatva a' kor' szellemèhez: ugyan azon hasznai vagynak 's lesznek minden időben, alkalmaztatva; de fentebb czélja ennek isteni rendeltetésénél fogva, a' kinyilatkoztatott igazságnak fentartása, és az Isten' országának terjesztése, egyesülete e földön.

Mi tehát meg megmaradunk a' Hit, Remény, Szeretet mellett a' nélkül, hogy az Ész' jusait tiporjuk. Kevés az, a' mit tudhatunk; a' többit hitünkkel fogjuk fel. Hit éleszti reményünket, a' szeretet pedig mind a' kettöt megszenteli: munkás ö általa hitünk, 's nem

csalfa reményünk. Higyj, remélj, szeress te is, barátom! — Guzmics Iszidor.

VI.

Elmellőzém Májer' *Egyházi Beszédét*, az ikes igékről való *Dialogust*, a' *Képző Művészséget és Költést...*; mivel a' hozzájok kapcsolt Kritikák minden további beszédet szükségtelenné tesznek: a' Leányőrző mellett azonban, egy kevessé meg kell állapodnom.

Egy Vígjáték Kisfaludy Károly' tollából, 's annak recensiója Cselkövitől: melly gyönyörüséggel és tanítással kecsegtetnek! Fájdalom; várakozásunk nem teljesen elégítetik ki. Recensio helyett Értekezés áll; olly ugyan, mellyben Műphilosophunk egész dicsőségében lép fel: de még sem ragad ugy el magával, mint a' Körneri Zrínyire tett czáfolások. Oka az: mivel itt a' Comicum és Vígjáték felöl, mint Abstractumokról vagyon szó; a' mondottaknak alkalmaztatása a' mívre, pennában maradott. Sokat vesztettünk. Méltán fájlalhatni, hogy Cselkövin *a' Recensio' viszgetege* nem diadalmaskodott. A' német Recensiók pótolják e ki veszteségünket? De ki fogja azokat egyébnek mint barátságos Jelentéseknek és Ajánlásoknak tekinteni? Ha tanúságúl nem szolgálnak, hogy a' Magyar Kritika illyenné ne váljék: úgy az illyeneknek az Élet és Literatúra

Küteteiből kimaradniok szükség. Mert a' Kritikának, melly nevét meg akarja érdemelni, Literatúránk' állásbeli lepcsőjét is szemmel kell ugyan tartania; de ha czélját elérni óhajtja, ha igazítani 's vezetni és buzdítani akar, Tudományi és Művészi törekedésinket azon tetőhez köteles mérni, mellyre a' Világ' Literatúrája emelkedett. Illy Kritika sanyar ugyan; de ha ezt czélja szükségesképen megkívánja, ki botránkoznék meg benne?

Hijányt kellene tehát pótolnom; mihez Cselkövi nem fog, én indítgassam e? Mindazáltal egy észrevételt el nem hallgathatok.

Kisfaludy Károly újabb Drámájiban ellátszik térni azon útról, mellyen *Kérőjivel* Vígjátékunkat, úgy-szóllván, teremtette. Elmerült a' Német Drámai Literatúrába és Színbe, 's míveit úgy költi, hogy azok lefordítva, mint eredeti darabok jelenhetnek meg a' német theatrumon. Igy ezek sem németek nem lehetnek, sem magyarok.

A' Drámaköltő Publicumában él: Kisfaludy Károlyt a' magáé elragadta. Elszomorodom, midőn drámai poesisünk' környülményeire tekintek. Csak egy említést. Dramaticusaink, a' Városiak, nemzeti-élet' hijával vagynak; falúnlakóink ellenben a' színjáték' 's tudományi világ' szükivel küzdenek. Amaz esetben müveinknek nemzetisége, emebben pedig azoknak müvészisége vall csorbúlást. Ezen igazságot a' két Kisfaludyban tapasztalhatni. Sándor' drámájiban csekély az Actio;

Situatiok, Dialóg és Jambusok nem eléggé művészisen vannak intézve; a' darabok roszúl illenek a' Játékszínre: ellenben, a' prósában írt Nemesházi Rajzolatokban annyi természetet és természetiséget találok; Actio, Charakterek és Dialóg olly magyarok 's nemzetiek, hogy lehetetlen azokat gyönyörűség nélkül olvasnom. Károly több drámai jártasságot sejtet; darabjaiban teljesebb az Actio; 's az újabbakban Charakterei, Situatióji és Dialógja művészisen vannak a' theatrumhoz alkalmaztatva — —: de találunk e a' *Leányörzöben* magyar életet és világot?!

Talán szükségtelen mondanom, hogy ezen út kopár tájakra téveszt, mellyeken repkény nem zöldellik. Csak azon művek remélhetnek fenmaradást Literatúránkban, mellyek a' Classicitással Nemzetiséget egyesítenek. Nem fog talán Kisfaludy Károly balúl érteni, ha itt a' Magyar Literatúra' nevében azon kérést terjesztem elébe: hogy a' Magyar Vígjátékot következő darabjaival azon úton fejtse és mívelje ki, mellyen *Kérőjit* teremtette! ***Szontagh Gusztáv.***

VII.

Kisfaludy Károly a' Magyar-Vígjátéknak Teremtője; a' szónak szoros értelmében. Ő közöttünk az első, és mind eddig az egyetlen, kiből a' szerencsés Vígjátékköltőnek

elmaradhatatlan tulajdonai előragyognak. Mély pillantat az emberi lélekbe 's világi viszonyokba; tehetség, psychologiai ismereteket, philosophiai 's poetai czélokra, valódi drámai formában, termékeny phantasiával és komikai erővel, feldolgozni — ezen postulatumok jeles mértékben 's szép egyesületben jutának nékie; m é r t é k b e n melly nélkül bágyadt, *'s e g y e s ü l e t b e n melly nélkül* száraz, *vagy ha eleven is*, felületes *leszen a' mív.*

Azonban, sem egyedül a' Kérőkkel *nem teremtette a' Magyar-vígjátékot, sem* Vígjátékot *nem fogott volna teremteni amaz úton, mellyen* Kérőjit *alkotta.*

A' Partütök, Kérők, *és* Mikor pattant *kétségkivül azon egy osztályba tartoznak, nevezetesen a' kómikai dráma azon osztályába, melly a' Németeknél* Posse *nevet visel; 's itt a' komikai inger* külső *formákban 's merész situatiókban vagyon; itt az Actiónak szövevénye többnyire bugyogló; itt a' charakterek az igazon túl tsaponganak.*

Hogy magának a' szigorú Vizsgálónak sem lehet az említett három darabot minden fogyatkozásaik mellett is, komoly arczczal végig olvasni: azt nem Kisfaludynk' akkori manierjának, hanem azon szerencsés érnek kell tulajdonitani, melly újabb Vígjátékaiban is munkálkodik. Ezen ér most már müvészi

gonddal 's ngugodalommal van mérsékelve, 's intézve; hogy a' czélhoz, mellyet kiszögze, játék és kicsapongás nélkül egyenesen, de annál biztosabban siessen.

E' gond' nem léte okozá, hogy ama javalt darabokban az eszközök mindég összezavartatnak a' czéllal, csak hogy az ágyékhártya ingereltessék általok. Mintha az igazi komikumnak becsmértéke kaczaj volna —'s a' tragicumé talán siralom?!

Fonák szokásoknak 's mindennapi gyengeségeknek paródiázásával, fontosság nélkül való szójátékokkal rázódtatunk nevetésre a' régibbekben: az újabbakban lélek festetik, 's a' lelki actiónak egész gépelyezete. Itt a' charakterek felütemeltetnek a' köz világon; 's ha azon tekintetből hogy a' prozai régio mellyben gyökereznek, meghagyassék minémüségre nézve nem változtattatnak is, de mennyiségben annál inkább idealizáltatnak: hasonlólag a' Németalföldi Iskola' festeményeihez a' házi tárgyakban.

A' motiválásbeli *szorgalom az újabbakban saját polczáig jutott. Ez a' charakterek 's situatiók felől egyirányt igaz. Pedig erre a' régibbekben semmi gond.*

Említsem e még a' régiekben az érzelgést, melly, ha illetődés' czélja, világos ellenkezésben áll a' komikummal —? Az újab-

bak mindenütt férfiúi vidámsággal hatnak meg bennünket, 's velünk philosophus Költöt éreztetnek; a' mit, ítéletem szerént, minden valódi-becsü Vígjátéknak tenni kell.

Nem említem többé az egyátaljában nagyobb eredetiséget az újakban, sem a' tömöttséget és praecisiót a' beszédben; nem a' dictiónak azon correctióját és csinosságát, mellyeket a' régiekben illy mértékkel hijában fognánk keresni; csak azt kérdem: Lehet e józanon óhajtanunk, hogy Kisfaludy azon Müvészhez méltó pályát, mellyen ereje most tündököltetí, 's mellyen a' legnagyobb Költökkel foghat versenyt futni, elhagyja? 's visszatérjen egy olly útra, mellyen Kotzebue ragyogdogált ugyan, de csak mint nem sokára elfelejtendö — ?

Azonban Sz. Úr a' sokszor emlegetett új daraboknak mivészi becsét ismerni látszik. Mi lehet tehát az, a' mi a' nem-mivészieket vele felebb becsülteti?

Nemzetiség; mond Sz. Úr.

A' németek' charaktere, geographiai és politikai befolyásoknál fogva, kivált a' frauczia zendülés előtt, leginkább a' Cosmopolitismus felé hajlott; 's ezen Cosmopolitismus' bélyegét tudományi 's mivészi életökre is rá nyomták — milly következésekkel? tudhatja minden, ki Literatúrájokat vizsga szemek-

kel járdallja keresztül. Politikai környülmények ébresztették fel bennök a' nemzetiség' becsülését is; 's ez a' polgári életből a' művészibe folyamlott által; a' honnan leginkább ök azok kik, a' művészetben nemzetiséget emlegetnek. Nem így más népek. Ezek a' tulajdont soha el nem hagyák siklani.

Tudós Sz. Úr érzette az időnek itt lételét, bennünket is figyelmeztetni arra, hogy, ha nem akarunk örökre szolgai mimelök maradni, mivészi ségünknek saját *charaktert adjunk; melly más bizonyosan nem lehet, mint* nemzeti. *Postulatumát igazolnom kell: de a' németek' félre-értéséből tett alkalmaztatásában tévedni látszik.*

Érdekelték Aesthetikai Leveleim, ott tudnillik, hol a' Charakterekről közönségesen volt szó: hogy a' Nemzetiség egyik, de nem egyetlen alkotó része a' charakternek. Az okos-állat nem csak nemzet' tagja, de vallásfelekezet' sorsosa is, legfőképen pedig ember; 's mint illyetén (testalkotmány, temperamentum, nevelés, tudományos és szép- különösen képző-mesterségi míveltség 's az úgy nevezett kedvenczhajlandóságok által,) tetemes módosúlásokat szenved charakterében. Ezen okok a' nemzeti viszonyokra keveset hajtanak; söt inkább a' lélekre 's ez által az emberi actióra olly megválasztó befo-

lyással munkálkodnak, hogy midőn valaki ezen oldalról lép fel, ha az actio nemzeti tárgy körül nem forog, nemzetisége sem igen fog elétünni. Lehet a' Magyar mint philosophus Locke vagy Kant, mint poeta Shakspeare vagy Petrarca, mint festő Ráfael vagy Rubens, mint muzsikus Mercadante vagy Haydn, vallására Cálvin vagy Manes, szerelmében német vagy török, önérzésre spanyol vagy szláv, conversátióban angol vagy franczia, erkölcseiben ez vagy az; de lehet mind ezek mellett magyar hondt, polgári alkotmányát, tisztes ősi szokásait kedvelni kész, 's kész érettek, ha szükség, halni is: 's ki tagadhatná hogy az illy szívben nemzetiség és magyarlét buzog?!

Mellyik charakter az a' Leányőrzőben, *vagy akarmellyik ujabb vígjátékában Kisfaludynak, melly a' maga belső valóságából a' magyar nemzetiséggel ellenkeznék? vagy a' melly — még messzebb akarván menni — idegen nemzetiséget involválna? Kétlem, hogy illyet valaki kimutathasson. Ez pedig elég.*

Ha Kisfaludy magyar tisztviselőt. kereskedőt, polgárt vagy parasztot, mint *tisztviselőt, ... vinne a' színre, akkor lehetne kérdezni:* Magyar tisztviselő *e ez? De mikor ő a' magyar Földesurat, peldáúl Sziklásit,*

állítja ki, nem földesúri relatiójiban hanem csak mint embert, van e itt helye e' kérdésnek? Nem lehet e a' magyar földesúr olly elmés, mint Sziklási? nem szerethetí e gazdasszonyát, mint Sziklási' Vagy, ha Kisfaludynak tetszett volna Sziklási' nemzetiségére is alludálni: kelle e ezt tennie?'S mért?

Conversatiói darabban — ha az Aesthetikusnak ezen névvel élni szabad — elég, legalább itélétem szerint, midön a' character az, a' minek a' drámában lenni kelle; 's midön az hely-vagy idő, -rang-vagy nemzetbeli ellenmondásokat magában nem zár.'S találhatni e illy képtelenségeket Kisfaludy' míveiben? Ismétlenem kell, hogy itt conversatiói darabról van szó: mert a' hisztóriai drama 's szomorújáték' tárgyai más világból vétetnek, 's természetők szerént különböző postulatumaik vannak.

Vigjátékban, a' charactereken kivül, még a' Conversatiónak módja és hangja is nagy tekintetet érdemel. Bizonyos nemzeteknél, söt más más vidékeken is bizonyos szokások vannak divatban. Fenn szoktak ezek maradni azok között is, kiknek lelke a' nevelés miatt körüllévöjiktöl külömböz. Így van nálunk is; azon néposztályoknál tudnillik, mellyekbe a' külföldi színnek kevesebb befolyása volt. Midön Kisfaludy illy körökben mulat, a'

conversatio is valódi magyar. Fájdalommal kell azonban megvállanunk, hogy saját fenntebb conversatiónk nincsen. Uraink 's Dámáink, Assembleakban és sétányokon, concertokban és játékszínben, hol a' nyelv gazdagságot, sokszinüséget, hajlékonyságot, udvari formákat nyerhetne, idegen nyelvekkel élnek vagy ha ollykor magyarúl szóllnak is. idegen kitételekkel hemzseg beszédjök. Minekutána immár sajátságos *conversatiónk nincsen, és környülállásainknál fogva alig is leszen: kívánhatunk e ollyant müvészünktöl? Conversatioi* Nyelvet *a' Költö teremthet, és teremt is: de a' társalkodás' tonusát csak életből másolhatja. A' mit Kisfaludy finomabb házainkban nem lele, tükre vissza nem lökteti; 's ez nem az ö fogyatkozása. Ha ide czéloz Sz. Úr a'* magyar élet *és* világ *alatt tisztelettel némulok el.*

Illik még az actioról *is szóllanunk.*

Nem értem itt, melly a' characterek' szabad profluviuma; mert a' mi a' characterek felöl, mind az erröl is igaz: hanem azt, melly hazai törvények, localis conventziók által módosúl. Erre nézve azon darabokban szoktunk vétkeket találni, mellyek másutt nemzetiek, 's úgy fordíttatnak nyelnyelvünkre, hogy minden megmarad, csak a' személyek' nemzete 's a' történet' helye

nem. Ezt a' czikkelyt két Költönkre alkalmaztatni, úgy hiszem, szükségtelen; egyébiránt kérdezem: szabad volna e nemzeti actusokat komikai oldalaikkal színre állitani? 'S azt hiszi e Sz. Úr, hogy Kisfaludy, ha ezt tenné, nem alkotna magyar világot?

Szontagh Urral jószívüsége 's hazafiusága azon kérést tételi érdemes költönkhez, hogy térne vissza amaz útra, mellyen Kérőjit *teremté. Figyelmeztetem a' Kritikust arra, hogy* Mátyás Deákban, *a'* Hűség' próbájában, *'s a'* Csalodásokban, *magyar világban magyar élet lehell.*

A' Nem megy ki a' szobából *'s a'* Korcsházi vásár *czímü vígjátékok is arról fogják meggyözni, hogy Kisfaludy a' jó útról soha el nem tért: csak hogy tudja h o l kell valami, 's hogy nem* minden *kell* mindenütt. **Toldy Ferencz.**

VIII.

A' Nyelv gondolatinknak és érzeményinknek megérzékítése, szavak által. A' mit tehát a' mívelésről, vagy a' Literatúra' kifejléséről mondhatni, mind az a' Nyelvre is alkalmaztatható. Mert valamint az Ideák a' Literatúrának vagy Mívelésnek szellemi, úgy a' Szavak annak érzéki részét foglalják magokban.

Jó, Szép és Igaz a' Mívelés' czéljai: a' Nyelvnek is ezen ideálok szerént kell kimíveltetnie. A' mívelést időkor' és Nemzet' szelleme határozzák meg: tehát a' Nyelvét is. Vizsgálódjunk itt bővebben.

Eredeti Nemzetek sajátul gondolkoznak 's érzenek: tehát saját Nyelvöknek is kelletik lennie. Sajátság gondolkozásban és érzésben korszellem szerént forgandó: változik tehát a' Nyelv is. Ennek kifejlése soha nem állapodik meg; 's egészen természet ellen való dolog azt valamelly Akademia' hatalomszava által megtenekeltetni akarni. Az Irók organumjai kifejlésének. Ők teremtik 's terjesztik az új ideákkal az új szavakat. De, mivel a' Nyelv az egész Nemzet' sajátja, a' terjesztményeknek elfogadása tőle függ. Így lőn a' Nyelvszokás. Ezt a' Grammaticus nem teremti, hanem csak másolja; ámbár tagadhatatlan, hogy ennek megállapítására az Íróknak, mint a' Nemzet' legértelmesebb tagjainak, kiváltképen pedig a' Grammaticusnak, leghathatósabb befolyása vagyon.

A' mívelés az előidőkben mindég a' kimívelt Külföld' behatása által serkentetik fel. Az első Literátorok a' Külföld' tanítványai; 's annak tudományát 's művészetét igyekeznek a' hazába lévezetni. A' honnan a' Cultúra' eleji minden nemzeteknél Másolatok, 's annak literatúrai zsengéji Utánozások. Mind ez szintúgy van, valamint az individuumoknál: a' nemzetek is elébb

csak tanúlnak, szereket gyüjtenek a' felállítandó épűlethez, 's utánozás által erejeket gyakorolják, míg végtére önmunkássághoz felserdülvén, az építményt független önerejek által tökéletességre emelik. A' Literátorok a' külföldről kölcsönözött új ídeákkal 's bővebben kifejlett gondolkozás' és érzemény' formájival a' szavakat 's kitételeket is általveszik: azaz, a' nemzeti nyelv' gyökereiből hasonló értelműeket találnak fel, 's a' külföld' szóllásmódjait bevezetik; írások' módjában, a' Rhetoricának és Poesisnek regulájit az előttök való külföldi Mestermivek' útmutatása szerént alkalmaztatják: 's így a' nyelvet eleinte leginkább csak k ü l s ő k é p e n mívelik, míg végre független teremtő erejök által annak b e l s e j é t is kifejtik.

Az itt a' Kérdés: *Mit nyer a' Nyelv* k ü l s ő *Mivelés 's utánozás, mit* b e l s ő *Geniusszával összeegyező kifejlés által? 's hol a' határkő, mellyen túl a' Nyelvmivelés idegen nyelvek után nem mehet?* Feleletem előbb a' Literatúráról fog szóllani.

Másolás, utánozás soha nem teremt Nemzeti Literatúrát; csak sokoldaluságot szerez neki. Miért? Mivel semmi újat nem talál fel; örökké csak azt ismételvén a' mi már fenn van. Mivel a' nemzeti szellemnek egyedül azon oldalait fejti ki, mellyek a' külföld' behatásai nélkül parlagon fogtak volna maradni, nem pedig azokat, mellyek (Géniusza szerént) a' Nemzet tulajdon adományai, 's követ-

kezésképen a' mellyeknek kifejlésétől Literatúrájának sajátsága 's tökéletessége függ. Megmagyarázom a' mondottakat példával. Ha a' Németek tudományban és müvészetben örökké az Helléneket, Rómaiakat, Franczokat, Olaszokat... utánozák, nem szaporították volna a' Világ' Cultúráját új tudományi ideákkal 's művészi alakokkal; 's ezen szolgai követés által csak azon szellemi oldalakat fejtették volna ki, mellyek más Nemzetekkel is közösek; 's nem azt, mellyen külön nemzeti tulajdonságok épűl; következőleg azt mívelték volna, mellyben a' külföldet soha el nem érhetik, 's viszont míveletlenül maradt volna szellemökben az, a' miben elérhetetlenül örökké egyetlenegyek a' magok nemében. A' *franczia könnyüség és világosság*, valamint az *olasz vidámság és hév*, ezen nemzeteknek tulajdon szellemi sajátságaik, mellyeket a' Németek egyenlő mértékben magokévá nem tehetnek; 's ha tehát mind-untalan csak ezt utánozák, ki nem fejthették volna azon gondolat' 's érzés' mélyeit, melly a' Német Literatúrának tulajdon charactere 's tökéletessége.

Alkalmaztassuk a' mondottakat Nyelvünkre.

Ez ugyan külföldi szóllásmódok által bővülhet 's gazdagodhatik, de tulajdon természetét, melly épen abban áll, a' miben minden nyelvektől különbözik, soha sem fejtheti ki. Valódi mívelés csak belőlről eredhet; 's nem utánozás,

hanem önerőbeli független munkásság által állhat, fel. Nyelvünket is a' maga voltaképen való természetére nézve, csak azon teremtő elmék mívelhetik ki, mellyek nemzeti literatúránkat classicus munkákkal ajándékozzák meg.

Térjünk már az utolsó Kérdésre is: *Meddig terjedhet Nyelvünknek bövitése és gazdagitása*, a' külföld' szóllásmódjai által? A' meddig azt Nyelvünk' természete, szelleme vagy Géniusza engedi. Ellenkező esetre, ha az idegen szóllásformák ezen határon túl is helyet foghatnának, Nyelvünk tulajdon belső alkotmányában fel lenne forgatva, 's characteretlen zavarékká válnék. A' Nyelv nem az Íróé, hanem a' Nemzeté: ha ez valamiben majestási jusokat bír, bírja azokat a' Nyelv' ügyében. Azon Író tehát, a' ki valamelly Nemzet' nyelvét illy módon feldúlni igyekeznék, literatúrai tekintetben a' felségsértés' vétkével terhelné magát, 's pedig a' nélkül hogy törekedéseinek valósítását legkisebbé is reménylhetné; mert valameddig egy Nemzet tulajdon characterét, gondolkozása' és érzése' módját fenntartja, mindaddig a' Nyelvszokás ollyan újításokat fel nem vehet, mellyek Szelleme' és Nyelve' Géniuszával össze nem egyeznek. Külcsey ugyan azt mondja: *hogy Magyar Constructio nincs, mint nincs német.* De értsük meg jól. Nincs Académiai hatalom által megállapíttatott; de ha a' Magyar Nyelvnek tulajdon eredeti alkotmánya

van, mint van a' németnek, ugy rectióban és constructióban, 's periodologiájára nézve is, tulajdon formájinak kell lenni: formáknak, mellyek eredeti alkotmányával összeegyeznek, 's mellyek épen azon okból nem lehetnek sem a' Német, sem a' Francz, vagy más egyéb Nyelvekéi, mivel mindegyiknek Nyelvünktől külömbözö eredeti alkotmánya van. Itt a' külömbség az Utánozás és Teremtés között- Az igazi magyar írásmódot nem lehet a' külföldtől tanúlni; hanem csak feltalálni, teremteni.

De mit felelünk azon vélekedésre, melly Sallustiust dícséri, hogy Graecismusokkal éle, a hol azokat elkerülhette volna is, 's dicséri azért, hogy készebb volt rosszúl írni latínúl, csak hogy szépen írhasson, csak hogy tógás Thucydidesnek ismertethessék? 'S lehet e szépen írni, egyszersmind rosszúl? Helyesen külömbözteti meg Kazinezy a' Tiszta és Mostani Magyarságot; 's Quintiliánnal *cum virtute* törvény és szokás ellen szóllani nem tartja véteknek. A' Nyelvszokás változó. E' változást az Írók időkori újításaikkal okozzák. E' szerént törvénnyel és szokással összeegyezhetik holnap, a' mi még ma azokkal ellenkező. De lehet e szépen szóllani a' Nyelv' változhatatlan természete 's géniusza ellen? A' ki ezt állíthatná, az a' Szépet nem a' maga formájinak belső harmóniai összeegyezésében és arányosságában, hanem, azoknak összse-nem-illőségében,

idomtalanságában helyheztetné; 's így nem csak igen rosszúl, hanem egyszersmind rútúl is szóllana.

Kazinczy az itt közlött Észrevételeiben principiumait ki nem jelenti ugyan, azonban köz vélemény felöle, hogy ő az új szavakkal 's szóllásokkal való tágasabb élésre serkent. Literatúránk kezdődő; 's Kölcseyvel együtt azt sürgeti leginkább, a' mire szükségünk vagyon: mások ellenben mind ezekre nézve szükebb ösvényt ohajtanak tartani. Nyelvépületünknek kőfalai immár állanak, 's ennél fogva nem fundamentoma' vetéséhez kell ismét fognunk; hanem egy szép épülethez illő bétetőzés legyen gondunk. Ha az új szavakat minden mérték nélkül 's olly szaporasággal halmozandjuk rakásra, hogy jelentésök el nem terjedhet, a' Nyelvszokásnak ideje sem lévén felvételökre: úgy, végtére, érthetetlenekké válunk, 's Olvasóinkat elfogjuk idegeníteni magunktól. Azonban a' Regula alól itt is Kivételeket kell tenni. Vagynak Nyelvzsenik, mint Tudományiak és Müvészíek: ezeknek, minthogy a' nyelvujítás' végső határán munkálódnak, már a' jelen időben úgy kell szóllaniok, a' mint nem ok nélkül várhatjuk, hogy a' jövendőkor beszélend. Német Ország ezt Vossnak engedé; mi pedig Kazinczynak fogjuk köszönni. Egyéberánt nem lehet eléggé nem ajánlanom azon útat, mellyen Nyelvünk' sajáttulajdon characterét kifejthetjük: itt néminemü makacssággal is előre kell törekednünk... Ép dur-

vaság jobb fonák míveltségnél. Vadsághoz kelle visszatérnie a' Római romlott világnak, hogy Európára szebb hajnal derüljön fel. *Szontagh Gusztáv.*

IX.

A' miket itt Szontágh társunk a' minden Nyelvek' természete felöl 's a' dolgot elöleg tekintve az iskolák' nyelvén mond, én az élet' nyelvén teszem magáméva, eltérvén tanításaitól, hol a' tárgyat utólag is kell tekintenünk, és a' hol Értekezésében azt vizsgálja, hogy a' Magyar Nyelvet mint kelljen azon tető felé intézni, hol ez kimivelt társai' sorában tiszteletes helyt foglalhat-el.

*

A' Nyelv tolmácsoló képe annak, a' mit érzünk, gondolunk. A' gondolat dolog: a' beszéd kép. Dolognak és képnek eggyezni kell.

Mint minden egyéb nemei a' cultúrának, úgy a' Nyelvé is, a' tökély' főbb pontjai felé törekszik. A' cultúra soha nem áll-meg egy ponton; az mindég emelkedik vagy fogy, a' hogyan azt a' nemzet' belereje 's az idők' szelleme éleszti vagy nyomja. Így a' Nyelv' cultúrája is.

A' Nyelv, megindulván a' nemzetben a' cultúra, új ágra szakad, 's az Élet' nyelvén kivül most egy más is támad, a' Könyvek' nyelve. Az Élet' nyelvében a' változások, jóra vagy rosszra, a' seregben támadnak, nem ismert javítók vagy rontók által: a' Könyvek' nyelvében változást az Írók tesznek. A' mit az Írók' 's Olvasók' legjobbjai szükségesnek, hasznosnak, türhetőnek néznek, az a' Könyvek' nyelve' szavává vál, és mineku tána onnan áltmégyen az Élet' nyelvébe, az egész nemzetéévé. A' Grammaticus és Lexicographus improtocollálják az új szó' 's új szóllás' elfogadtatását. A' hatalom így az Íróé, nem a' Grammaticusé; ennek nem hatalma, hanem csak tiszte van; ő nem egyéb mint pragmaticus Történetírója a' Nyelvnek — így mondja a' grammaticus Adelung is.

Az Írók kezdetben külföld' tanítványai. Nem találván-fel Nyelvök' Lexiconában a' szót melly a' kivánt ideát adja, az idegen szót annak idegen alakjában és hangzásában hozzák-által nyelvökbe, vagy annak megjegyzésére a' nemzet' tárából magok csinálnak újat. A' második szer jobb mint az első, mert az idegen alakú 's hangzású szó megtarkitja a' beszéd' folyamatját, 's a' nemzetet, valamikor előfordúl, a' maga szegény-

ségére emlékezteti: de hibázhatunk a' második szer által is, midőn többet veszünk-által mint illik, 's beszédunk visszás arczot kap. Ha valamiben, itt szükség nagy vigyázattal bánnunk. Gazdagitani, szépiteni a' Nyelvet szabad, söt kötelesség; minden nemzet veve holmit mástól, ha az a' másik hamarább lépe-fel a' pályára: de nem szabad úgy szállani, hogy kétség támadhasson, ha az Iró a' Nyelvet mellyen szóll, későn tanúlta e el, vagy abban született és neveltetett. Szalluszt, mint Romának minden más Irója, graecissált, szabadon, bátran, ollykor vakmerően, 's az vétek, de szép vétek. A' poshadt Grammaticus nem nézi, mi ád több erőt, több szépséget a' beszédnek, hanem mi eggyez vagy ellenkezik az ő hideg törvényeivel, 's romlást kiáltoz. De Quintilián megengedi hogy a' Grammaticák' törvényei ellen szólljunk; csak cum virtute *szólljunk, azaz, ha szóllásunk nyer a' szokatlanság által. A' csomót a' Grammaticus azon tanitás által kivánja felfejteni, hogy a' Zseninek szabad, a' mi nem szabad mindennek; de a' csomó így nincs felfejtve, mert magát a' rossz Iró is Zseninek nézhetné: azt az fejti-fel a' mit Quintilián tanit. Zseninek az Iró az által bizonyitja magát, hogy ő törvény és fenn-álló szokás ellen szóll, de szépen szóll.*

*

A' mit tisztelt társam a' Nemzetiség felől mond, örömmel tölt-el minden jobb érzésü szivet. Mi lehetne annyira szent, mint a' mi keblünket a' legdicsöbb tettekre gyulaszthatja? mi alázóbb, mint az a' szolgalelküség, melly elfojtja az önbecs' érzését, 's csak az idegent csudáltatja? De a' Nationalismus' lelket-emelö érzelmeit a' Cosmopolitismus' lelket-szelidítö érzelmei által kell megnemesítenünk; és ha a' philoxenia veszedelmes neme a' bolondságnak, a' misoxenia is az, midön még a' jót is eltolja magától, mert idegentöl jön.

Tudományok' és Mesterségek' országában a' földnek minden lakosa azon-egy nagy nemzet' tagja; itt vége a' bennünket egymástól elválasztó külömbségeknek. A' maga vityillójában nyomorgó barbarus vad dölyf munkájának nézi a' Corinthuszi oszlopokkal kevélykedö csarnokot, mert neki a' porticusz idegen, a' vityilló honi; bután ö csak azt forgatja, hogy a' mit lát, az ö honjában ismeretlen; mint járúlhatna öhozzá az a' gondolat, a' mit Schiller mond eggyik Epigrammájában a' Vatikán' templomáról? 'S a' Chinai festök azért állanak a' Mesterség' legalsóbb lépcsöjén még ma is, mint ezredek

előtt, mert félnek, hogy ha az Olasz és Alföldi Iskola' höseit követendik, a' Chinai Mesterség elveszti nemzeti arczát. A' kinek fülei előtt ez a' lidérez csattogtatja denevér-szárnyait, nem érti miben áll a' Mesterség' becse; nem hogy a' ki állásából kimozdúlni retteg, haladni soha nem fog.

Társam a' németek' példája által buzdít bennünket saját kincseink' művelésére és az idegen' kerülésére, kik egykor a' franczia simaságot irígylék, 's azt minden törekedések mellett sem érhetvén-el, megfordúlának menésökben, és saját erejöket vévén munkába, olly mélységet szerzének, mellyet viszont most a' francziák irígylenek. — Én úgy hiszem, hogy a' németek, Nyelvök' és Literatúrájok' említett korában, nem bánhatának bölcsebben mint bántak. Durva, darabos Nyelvök — „mint a' bilincs' csörgése" (Dayka.) *— és az a' csámpás ügyetlenség mellyben beszédök mindaddig vonalgott, így könnyebb járásúvá vált, kisimúlt. Gellertnek franczia ízlésü Meséji, a' Gleim' levelezései Jacóbival (a' Chaulieu' és mások' példáji után) a' Wieland' franczia ízlésü Románjai (Komische Erzählungen, Agathon, Diogenes, Aristipp) jóltevőleg hatának nem csak a' nemzet' Literaturájára, hanem a' nemzet' Nyelvére is, mert ezek nem pirúltak követni*

a' francziákat szóban, szóllásban, fordúlatokban, ha beszedők az által nyerhete. Maga Klopstock is, a' Német Nyelvnek ez a' nagy hőse, újjá-teremtője, soha sem éré vala el a' tetőt hol páratlan dicsőségben ragyog, ha igyekezetét a' görög és ángoly, 's a' latín és franczia példák nem segélték volna. És még is a' német arcz ma, a' legvakmerőbb változtatások, erőszakok, még pedig világos erőszakok mellett is, úgy német arcz, mint régebben volt, de most szebb arcz mint régebben volt.

A' mívelt Európa' Nyelvei' sorában a' franczia az, melly megveté az idegen példákat, 's mindent magából veve. Ezt említnem veszedelmes azok előtt, kik nem ismernek más érdemet a' beszédben mint a' könnyűség, érthetőség, simaság, játékos görgés. Irígylést érdemlő tulajdonok, mellyekben a' francziák' Nyelvével semmi más össze nem mérkezhetik. De túl ezeken még sok van a' mit bírni szükség; 's épen az, a' mit a' járatlanok csudálnak és irígylenek, a' franszíák' Nyelvét annyira elszegényítette, ízlésöket annyira elrontotta, hogy nekik lyrájok, fenntebb drámájok, époszok épen nincs és soha többé nem lehet, hanemha Nyelvök magát regenerálhatná. Nálok minden egyszínű, 's Ódájik, fenntebb drámájik dagály,

poesisek rímelt próza; holott a' beszéd' czéljainak az a' Nyelv felel-meg igazán, mellyben minden nemnek, minden Írónak, más meg más nyelve van. Ezért kell nekünk, és már most, a' többszínüségre törekednünk, 's óvnunk magunkat a' franczia kedves, de veszedelmes egyoldaluságtól.

Szontágh társunkat ez a' hideg metaphysicázas a' priori *a' szerint viszi messzebb a' Literaturára nezve is, a' hogy a' Nyelvre nézve vivé messzebb mint a' hova követni akarhatnám. Ott szót, szóllást nem akara hogy másoktól vegyünk: itt buzdít, hogy ne fordítsunk, hanem magunk teremtsünk fordítást érdemlö munkákat. Ezt Döbr. is, (Élet és Literat. I. Köt. 254. lap) de olly habzással, melly világosan mutatja, hagy MERNI KELL-jét maga sem tekinté egyébnek mint sziv' munkájának. Nem lehet érteni, hogy a' ki bennünket illyekre buzdít, miért nem ad példát inkább mint intést; sem azt nem, hogy ha látja hogy erre még meg nem értünk, miért veszteget olly szót, melly vagy bizonyosan siker nélkül marad, vagy idétlen szüleményekkel árasztjatja-el Literaturánkat. Az Erdélyi Muzéum jutalmat teve-ki egy Tragoediára, melly a' Dramaturgia' törvényeinek megfeleljen, 's a' pénz tiz eszt. olta hever, 's még tizig fog hever-*

ni, 's talán húszig, harminczig, míg a' várt Sophoclesz előáll. — Báróczi gyönyörüen fordítá Marmontelt, 's látjuk igen nem jól írt Előbeszédiből 's Ajánlásiból, melly Originálokat várhatánk vala töle; 's Bessenyei bizonyosan jobban bánt volna magával is, az üggyel is, ha a' Pope' kis 'ed munkáját fordította volna, de mesteri kézzel, mint hogy az Ember' Próbáját *adá, melly olly rosz, mint a' czím mellyet visel. Egy mindentmerönk ada Épószt is, 's akarnám tudni, mi haszna volt annak a' nemzetre, mi haszna a' Zalán Éneklöjére nézve. Nem az kérdetik, ki mit ád, hanem milyen a' mit ád; 's a' rossz Originál az Írónak dicsöséget nem hoz, az Olvasók' ízlését pedig rontja, 's így Literaturánk' kifejlését nem segéli, hanem hátráltatja. Ezt kell mondanunk azokra is, a' kik mázolásokat fordítanak, mellyek a' jobbak' javalását saját honjokban sem tudák megnyerni, 's figyelmet csak az által vonnak magokra hogy jelenésök új. Az illyenek vagy ételeletöket, ízlésöket hozzák gyanúba, vagy azt árúlják-el, hogy az újabb népek' Classicusaikat csaknem úgy nem ismerik, a' hogy a' Görögök' és a' Romaiak' nagy Írójit épen nem.*

A' nemzetek' kimiveltetetésének a' Grátziák készítnek utat, és a' mint a' Ké-

pelő-Mesterségekben vala korra nézve elsőbb a' faragás mint a' festés, úgy a' Szép-Literatúrában is a' verselés mint a' prózai művek. Íme ezt látjuk megvalóságosodni magunk közt is: Zsebkönyveinkben nekünk esztendőről esztendőre olly szépségű virágokat hoznak fel a' Hórák, mellyeket hiuság nélkül állíthatunk a' külföldiek' legszebb dolgozásaik mellé. Ne eröltessünk semmit, 's várjuk a' szép nyarat és őszt munkás nyugalomban. Férges gyümölcs, a' mi idő előtt hazudja megérését.

Visszatekintvén az útra, mellyet tevénk, és hol állunk most, hol állánk minekelőtte Bárótzy és Baróti köztünk felköltek, az a' remény tölt el, hogy a' maradék érteni fogja, korunknak mit köszönhet. A' jó mellett, mellyet tevénk, tevénk hibás lépéseket is; de hol látunk kezdést bugdosás és hullongások nélkül? 'S mint segélék hát az ügy' emelkedését a' kik bugdosásinkon 's hullongásinkon akadoznak? Vegyük a' legjobb Újitok' legszerencsésebb darabjaikat, 's a' magyar arcz' elkorcsosítását panaszlók' legjobbjaik' legjobb dolgozásaikat, 's lássuk, a' két útnak mellyikén kell Nyelvünk' 's Literatúránk gyarapodását reményleni. Toldi, a' maga Kézi-Könyvében, összegyüjté Poetáink' legjobbnak nézett darabjait, 's a' dologhoz-értő elitélheti a'

pert. A' harmincz esztendő előtt kiholt Dayka nem holt meg, még él közöttünk, míg némelly a' ki még életben van, mint egy koporsóji közzül előkölt kisértet, bennünket elborzaszt magától aggastyán képével.

De mi mindég a' magyar arczot emlegetjük, és hogy a' Nyelv a' nemzeté, nem az Iróé; hogy feldúljuk alkotmányában; hogy összeegyesítjük a' keletit és nyugotit, mellyeknek különböző természetök az egyesítést nem türi. — Sem a' hely nem engedi, de a' dolog sem kívánja, hogy itt szélesen kiterjeszkedjünk, kivált minekutána ezen vádakra más helyett nagy részben már feleltünk. De hol dúljuk tehát a' Nyelv' alkotmányát? Mi úgy declinálunk, conjugálunk, mint a' jók mindég; egy Grammaticusunk ugyan új paradigmákat csinála igeszavainknak, de nem találá követőket; syntaxisunk az a' mi volt, 's nem az arczot akarjuk megváltoztatni, hanem csak nem ismert virágokat fonni a' Múza' szép fürtözetébe. De miben áll tehát az a' keletiség melly itt veszélyben forog? Mert mi ma épen úgy ragasztjuk össze a' birtokos suffixumokat név és ige szavainkhoz, mint minden eleink cselekvének, 's a' hím és nő vocálisokat úgy nem cserélgetjük fel mint hajdan nem, 's Aestheticai keletiségről és nyugotiságról itt szó nem lehet. És vala-

mint gyermeknek és ifjúnak még nincs kifejlett arcza, 's az csak a' férfikor' éveiben jö meg: úgy arcza Nyelvünknek 's Literaturánknak sincs, míg nevekedésében vagyon.

Hogy van holmi, a' mit a' Nyelvben illetni nem szabad, mint ollyan van a' mit illetni szabad is kell is, hogy van a' mit az idegenektöl áltvehetünk, mint ollyan vagyon a' mit áltvenni nem szabad, azt mindnyájan érezzük: de hogy a' határt a' két végszél közt a' mi nyelvünk' természete, szelleme, geniusa vonja el, azt vallani nem tudom, mert nem értett szó nem értett dolgot alkalmatlan megfejteni. Az affélét jobb a' beszéd' ideáljához mérni, 's czéljaiból magyarázni; péld., hogy a' mi az érthetöséget segéli, a' mit a' hely, 's a' beszéd' és munka' neme kíván, azzal, ha szép is egyszersmind, élhetünk. Így jöve be a' Lovagok' Lexiconába a' teljes-vérű (*vollblütig*) *olly ló' megjegyzésére, mellynek mind atyja, mind anyja angoly volt; 's a' szót eléggé ajánlja az, hogy egy szóval adja, a' mit különben sok szóval kellene. Marinelli így szóll Emiliában más nyelven mint a' pusztai magyar,* 's a' hány a' harang *úgy emlékezteti a' Magyar Szín' vendégeit arra, hogy ott dán szóll, mint a' ruha mellyet Hamleten lát. Illyeneken aggatózni a' hol az Iró' okait érteni*

lehetne, szükkeblüségre mutat, 's a' Grammaticusok' törvényeiken keresztül kell nyargallani, nem benne megfenekleni, úgy mondja Quintilián.

Ízlés kell mindenek felett. A' ki nem azt mívelte, el van veszve örökösen. Ezt kiáltja Adelung is. (*Élet és Liter. II. Köt.* 301. *l.*).

Az Írás' fő törvénye a' hűség (*az ídea' hív tolmácslása*), *az érthetőség, 's a' szépség 's a' szép' nemében minden jó a' mi szép. De a' Metaphysicus úgy kívánja, hogy minekelőtte tanításunkat elfogadhatná, fejtsük meg neki,* MI A' SZÉP. *Kérdésére egy Görög után ezt feleljük:* KÉRDJE AZT A' VAK.

*

Értekezésemet nem fejezhetem be jobban, mintha a' nem ismért, de tiszteletemet érdemlő társnak köszönetemet teszem azon örömért, mellyet nekem baráti indúlatú ellenkezésünk ada. Illy tanult, lelkes, szerény férfival vívni meg, annyi más után, egy mind kettőnk által hiven szeretett ügy felett, nekem édes gyönyörüség volt. Pesten 1829. *Februar.* 4*dik.* — **Kazinczy Ferencz.**

X.

Kezemhez szolgáltattanak, több holnapok' elfolyása után, Észrevételeim *cum notis variorum.*

Egész életemben nagyobb barátja valék a' szabad lelkű kinyilatkoztatásoknak, minthogy köszönetemet a' Redactiótól, textusom' illy megtiszteltetéséért, elmellőzhetném; 's ámbár e több rendbeli állításoknak egyenesen ellenök szóllanom kellene, mindazonáltal elhallgatok.

Figyelmes Olvasónk fogjon itt helyet; 's ő fejezze be vitatásainkat. *Szontagh Gusztáv.*

HUSZONHARMADIK RÉSZ.

MAGYARÁZATOK SALLUSTIUSNAK FORDÍTÁSÁHOZ.

Szalluszt-ot Kazinczy két fordításban adja, 's a' kettő egy időben hagyja el a' sajtót. Ezeknek egyike a' nagy Rómait állítja közelébb Olvasójához, másika Olvasóját emeli a' nagy Íróhoz; 's ezt azért, hogy a' kettő összehasonlítása a' csudált szépségű Rómaival világosabban láttassa, az új idők' ízlése miben hasonlít vagy nem hasonlít a' régiekéhez, kiket vak hit nélkül utól nem ért Kánonoknak tekintünk a' szépírás' mesterségében; világosabban láttassa, a' mi h jlékony nyelvünk hova emelkedhetik, ha menését a' többszínűség' útján veszi, a' mint elkezdette, tovább is. A' közönséges Olvasó nem kíván egyebet simaságnál, 's ezt annál nagyobb mértékben, minél kevésbbé érti 's ismeri a' régiek' szépségét, kik nem simák, de formákban igen gazdagok: a' jobb Olvasó érti, miben áll az igaz érdem, 's így a' darabosságon, ha azt szépség és erő ajánlják, nem akad fel. Tudni kell a' Nyelv' barátjának, hová süllyedt a' francia Nyelv az által, hogy azt Írói az egyszínűség' útjára vitték, 's nem vezették, havem követték a' sokaságot, melly mindég kész követni vezetőjit, ha jól vezettetik. Innen jő az is, hogy a' francia nem tud foraítani, 's ő csak a' dolgot veszi által, nem a' formát is: 's mit ér forma nélkül a' szép' neméből a' dolog, nem kíván magyarázatot.

Red.

I.

SZALLUSZT' BESZÉDE.

Különözésit a' beszédben némelly Kiadóji egész ívekre terjedő lajstromokban közlik *Index Latinitatis Sallustii* czím alatt, mert ő maga csinála magának nyelvet, 's még szabadabban mint minden más Római Író. E' részben Szallusztot az fogja igazán ismerni, a' ki őtet Ciceróval hasonlította - össze, 's ennek és annak sajátságit megragadni igyekezett.

Cicero úgy szóll mint Rómának minden más fija, de lelkesebben, több tudománnyal, több gonddal: Szalluszt a' hogyan senki nem más, de meghaladva minden mást. Cicero szabadon ömlöng: a' Szalluszt' nyelve verdesett; nem őt viszi a' beszéd: ő viszi azt. Cicero szeret áradozni; neki a' sima kedves, a' gyalúlt, sikárlott: Szalluszt darabos; de ő varázskecseket tudott adni a' darabosságnak; 's az őnála kedvesebb mint másoknál a' simaság. Amaz megelégli a' szokottat, a' mit minden érte, 's egyszerre érte, 's az illyet csak nemesítgeti: Szalluszt kevély értetni mindentől; végig-röpkedi az egész kört; egyesíti a' mait, az újat, az avúlót, a' régit, ollykor még a' felejtettet, a' kiholtat is, mihelyt szót vagy szóllást szépség, hathatósság, 's ollykor nem egyéb mint a' nem mindennapi arcz, ajánlják; makacs ízléssel válogatott szavait makacs ízléssel

füzi össze, 's természeti kecseit kaczér fortélyok által nevelgeti. Benne együtt a' Cátói rusticitás és a' Gabíniuszok' asszonyi kendőzködése; a' férfias és a' puhúlt, a' hazai és a' idegen, a' később kor' vídám színe és a' hajdani fanyar, a' nemes és a' nemtelen, 's a' két ellenkező nem ritkán szoros szomszédságban, de mindég varázs erővel, varázs kellemmel, mindég méltóságban. És neki épen ez a' komoly vidámságú arcz adja azt a' díszt, mellyben őtet a' szinte úgy tömött, de fekete, bús Tacitusz is meghaladni ugyan tudta, de utól érni nem tudta *). Cicerónak arczában Szépség van, és Erő, 's az és ez egy mértékben, nyugalomban: Szallusztnál a' kettő küzd, de egyike másikáért, hogy győzve és vesztve, ez amazt, 's amaz ezt, minél inkább ragyogtathassa. Amannak Múzája halad tárgya felé, mint a' kinek dolga van 's nem kíván tetszeni: halad a' Szalluszté is, de mint kinek nincsen dolga és csak csodáltatni vágy. Lépdel, nem siet — *et vera incessu patuit dea.*

*) Tacituszban mágát inkább érezteti az Erő: a' szépség Szallusztban. Tacitusz fekete, komor, bús: Szalluszt sötét, ollykor fekete is, de egész színe vídám. Tacitusz vasból van pőrölyözve, erős nehéz kézzel, de tanúlttal, gondossal: Szallusztot a' legszebb fejérségü márványból erős kéz, de könnyü kéz hozta ki. Amaz egy Herculesz: ez egy Apoll.

Szallusztot kaczér játékiban az az eszmélet vezérlé, hogy érzésre több erővel semmi nem hathat, mint a' mi váratlan érkezik, és minthogy illyet a' két ellenkező' összemátkásítása ígér, szilajkodó tüze ezt ragadá meg, valahol találta. Minél rakottabb gondolatot minél kevésbb szóval adni; hatalmas szárnyallással repűlni el a' tárgyon, de festésen, de szón, 's kihinné férfi felől, 's nagy férfi felől? még betűn is, szerelmeskedő gonddal múlatozni; tisztelni szokást és törvényt, hol az eltérés semmi nyereséget nem igér, de mind kettejét szabadon, sőt pajkossággal áldozni fel, ha többet ígér a' szokatlan, a' tiltott; homályosan szóllani, de hogy a' homály díszt adjon a' beszédnek, 's a' halló még köszönje hogy az Író bízott hczzá; ide oda csapongani, de hogy a' csapongás dologra tartozzék, 's a' rendetlenség nevelje a' rend' becsét; Rómának nyelvén szóllani, de hogy az neki saját nyelvévé váljon, 's elhinteni idegen virágokkal *); egy szóval, vétkesen szóllani, de szépen — ebben álla csudált mestersége.

*) *Cortius eruditissimo commentario egregie ostendit latinitatem, quam in Sallustio pro graeca, obsoleta, aspera habere doctus fuerat, a Cicerone, Livio, Tacito etiam adhibitam esse*, úgymond Burnouf. Nem perlünk' Cortéval és vele: de hát a' beszéd csak még is görög, elavult, darabos, 's Szallust és a' három abban fognak különböznі, hogy azok lopva vétkeznek, tartalékkal, szemé-

Innen erede neki azon két tökélye, mellyben nemzete' minden egyéb Írójit annyira maga megett hagyá, hogy míg ő közönségesen a' Római Historicuszok' fejedelmének ismértetik, mi őt a' Római próza' Virgiljének merjük kikiáltani, az az ő breviloquentiája, az a' páratlan numerositas. Iskoláink a' numerus alatt két dolgot értenek: először, azt a' fülnek csapodár zengést, mellyben a' periodusz kél, emelkedik, szállong, hanyatlik, 's hosszú szón akad-el, hogy az, sokáig rezegvén a' fülben, sokáig tartsa-fenn a' gondolatot; másodszor, azon szép játékot, melly a' beszéd' tagjait akként felelgetteti egymásnak, a' hogyan a' tánczoló leány' fordulásinak a' deli kedvelt ifjúéi. — De e' két tökélyén kivül van még egy harmadik is, mellynek nevet sem találunk, és a' melly nélkül ama' kettőt hijányosnak mondhatnánk; egy bizonyos bájosság, melly magát, mint a' bájnak minden egyéb nemei, nem érteni, hanem csak érzeni hagyja; talán nem

remmel: Szalluszt szabadon, és mintegy bosszantva az iskoláztakat. — Így Scaliger is: *Neque vero Sallustium politissimum auctorem Ciceroniani rejiciunt, sed anxium illud atque insititium dicendi genus, sed multa superstitiosa verba.* — Pedig a' kérdés csak az, ha a' tiltott mondás szép mondás e. Ha szép, hasztalan a' tilalom, mert a' szép nem vétek.

egyéb ez is, mint a' vétek' leple alól felmosolygó szépség. Példákat *per saturam.*

Szalluszt első rendü Arczfestőnek is el vagyon ismerve. Melly Van-Dycki az, péld., melly nekünk Catilínát adja, melly Sempróniát, vagy a' kaján de lelkes Caesárt, és a' lelkes és tiszta Cátót. Imhol a' Semproniáé: - - - *literis graecis et latinis docta; psallere, saltare elegantius quam necesse est probae; multa alia, quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit; — pecuniae an famae minus parceret, haud facile de-cer-ne-res; — lubido sic accensa, ut saepius peteret viros quam pe-te-re-tur. — Sed ea saepe antehac fidem pro-di-de-rat; — creditum ab-ju-ra-ve-rat; — caedis conscia fu-e-rat; — luxuria atque inopia praeceps ab-ie-rat. — verum ingenium ejus haud absurdum; — posse versus facere, — jocum movere — sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci. Prorsus multae facetiae, multusque lepos inerat.*

Nem ereszkedünk ki azon szépségekre, miket az Olvasónak nem lehet önmagától nem érzeni, 's csak azt kérdjük, ha nem több e itt a' *lepoS* mint a' *lepoR*, és még inkább mint a' *lepoRES*, ha nem több e a' *multUS lepoS* mint a' *multI lepoRES*; 's nem azért e több, mert az utolsó mindennapi, ama' másik pedig szo-

katlan, keresett, 's így alkalmas festeni a' csuda hölgy' nem mindennapi kecseit? — A' *posse versus facere* koránt sem egyjelentésü azzal, a' mit a' szó akkor tenne, ha a' historicus infinitívust praesenssé változtatnánk. Szallusztnak azon dicséret is adatik, hogy szájában épen azt jelenti a' felvett szó, a' mit az hely kívánt — *proprietatis verborum retinentissimus.* A' felidézett három szó ugyan ezt kiáltja. — Illyen az is, a' mit Cethégusz felől mond:

Ez nem lelé helyét hogy azok a' lomhák, azok a' félénkek, dologhoz nem látnak, hogy örök tanácskozásaik mellett elszáll a' mindennél becsesebb idő. Minek itt tanács? itt csak kar és kard kell! ezt kiáltozá társainak. — Illy nyavalyás nem érdemle fülánkot, nem hogy ellene egy elmés szó szikráztassék. Szalluszt nyugalomban mégyen útján, nyugalomban hág reá, 's az undok féreg el van taposva: *Maxumum bonum in celeritate putabat.* — Póza, a' Schiller' Don Carloszában, inkább akara gonosznak tekintetni mint bolondnak.

A' Mauritániai Király későn érte fel, hogy a' *populus late rex* nem az, mellyel neki összemérkezni illék vala, 's engesztelőket küld hozzá. Felel a' Tanács, 's mí, kik Szallusztot akkor olvassuk, midőn a' felséges nép már csak emlékében áll fenn, hatalmasan megrázva érezzük magunkat, mintha fejünk felett lebegne a' kikerülhetetlen veszély: *Senatus et Populus Ro-*

manus beneficii et injuriae memor esse solet. Ceterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit; foedus et amicitia dabuntur, quum meruerit. — Don Gabriel Kir. Herczeg a' helyt így fordítá: *El Senado y Pueblo Romano conserva* siempre *la memoria* no solo *de los beneficios*, sino tambien *de los agravios* que se le hacen. *Concede el perdon a Boco, perque esta arrepentido de su yerro; la amistad y alianza se la concedera quando la mereciere* con sus servicios. — A' Királyfi' fő igyekezete az volt, úgy mondja az Előbeszédben, hogy tisztán szólljon spanyolúl, 's nincs kétségünk, elérte a' min igyekezett: csak hogy a' kevés-szavu Szalluszt készebb volt volna spanyolúl is hibásan szóllani, a' hogy honja' nyelvén szerete szóllani hibásan, de mindég szépen, mint helyén hagyni, a' mi neki itt, a' spanyol nyelv' tisztasága miatt, adaték szájába: *mindég, nem csak, hanem is, mellyeket ellene tesznek, a' maga szolgálatjával*; 's a' válasz bennünket többé meg nem ráz. Ellenben itt egy szót nem lelünk a' mit Szalluszt monda; a' *Ceterum*; 's azt vétek vala elhagyni, sulyja miatt. A' válasznak két tagja van: Az elsőben a' Tanács és Nép magát tekinti, 's másatlan nagyságában, hova ijedés fel nem ér. Áltesvén ezen, a' nagyon, a' másikra száll, a' kicsinyre, de harag nélkül, 's

szánva a' boldogtalan ember' szerencsétlenségét; 's ezen áltmenést jegyzi a' *Ceterum.*

Így rázza meg Olvasójit Catil. VII. Fejez., 's nem inkább a' dolog' nagysága mint az előadás' fortélyai által: *Sed civitas, incredibile memoratu est, adepta libertate* (a' Regifugium után) *quantum brevi creverit; tanta cupido gloriae in-ces-se-rat!* — Mint ád erőt a' hosszú szó' a' rövid mondás' végén, és mint vesz erőt attól, a' mi előtte áll; mert honszerelm és dicsőség, és dicsőség és honszerelm, rokon ideák voltanak a' Róma' fijánál. És mint nagyít az *incredibile memoratu est!* — Lássuk, mit tevének itt Thyvon és Woltmann: — *L' état ne jouit plutot de la liberté qu'il fit de progres étonnans. L' ardeur pour la gloire y fut universelle.* — *Aber unglaublich ist der Bericht, wie gross der Staat nach erlangter Freyheit in Kurzem gewachsen ist; eine solche Ruhmbegierde hatte überhand genommen.* — Mennyivel szerencsésebben Alfieri: — *Maraviglia a narrarsi quanto Roma ottenuta la libertà in breve crescesse: cotanto era invasa della brama di gloria.* — Melly hidegen hágy itt a' német: — *tanta, cotanto,* — *so sehr! cupido gloriae* — *Ruhmbegierde! incredibile memoratu est* — *unglaublich ist der Bericht,* erőlködve, és még is erő nélkül. Az a' józan franczia, az a' merni nem merő, úgy szóll mintha

nem is értette volna, a' mi a' lelkes Olvasót hatalmasan megrázza.

Szalluszt szünetlenül új meg új alakban jelen-meg előttünk, hogy mindég megragadhassa figyelmünket, hogy azt mindég munkában tarthassa; hol kaczér gondokkal válogatja e' szókat, hol semmivel nem gondol; omlik, rohan, csap és sujt. — *Omnis homines* (a' szokott *omnes* helyett *qui sese student praestare ceteris animalibus* (qui stare se prae ceteris animalibus student) *summa ope niti decet, vitam silentio ne transeant.* — Ellenben: *Umbrenus Allobroges in domum Bruti perducit, quod foro propinqua, neque aliena consilii, propter Semproniam; nam tum Brutus ab Roma aberat.* — És Jugurthában: *Milites postquam in domum irrupere, diversi regem quaerere, occurrentes alios, alios dormientes interficere, scrutari loca abdita, clausa effringere, strepitu atque tumultu omnia miscere.* — 'S melly festés ez túl azon, a' mi miatt felhozánk! mint látjuk a' futkosást, sietést, zajt!

Hahol pedig telj kelle, melly bővség viszont! 's mint adja mind a' mit váránk! mint még többet mint a' mit váránk! — *In tanta tamque corrupta civitate* — (illy *nagy*, azonfelül hogy illy *romlott* városban. — és még inkább, pleonasmusszal, az emphasiszért, az *elennyire igen nagyon megromlott* városban; mint mingyárt

alább: *omnes undique* nem *mindenhonnan mindenek*, hanem *mindnyájan mindenek*) — *Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorum* (gyalázatos tett) *et facinorum* (gonosz tett) *circum se tanquam stipatorum catervas habebat. Nam quicunque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona patria laceraverat; quique alienum aes grande conflaverat, quo flagitium aut facinus redimeret; praeterea omnes undique parricidae, sacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; adhoc quos manus atque lingua perjurio aut sanguine civili alebat; postremo omnes, quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat,* - - - Tömve figurákkal az egész vászon, 's mindenike a' maga csoportja közt, 's ott mindenike a' maga undok, borzasztó, rettenetes Hogárthi arczával. Alig hiszünk szemeinknek hogy mind ez felférhete.

Teller tagadja hogy Szallusztban vagyon homály; mert nem látja, ugymond, mint dicsérethetnék azért Író. Így csinál bajt magának a' lelkes ember is, midőn nem feledheti a' mit iskolájiban tanúlt. Mintha Szalluszt a' homályt ollykor nem kereste volna, mint mestere, példánya, Thucydidesz, ki még örűl hogy őt minden Olvasója meg nem lábolhatja *). A' min legtudósbb

*) *Eimi gas ou panteussi batos.*

Kiadóji is versenygenek, a' hol foltot a' munkában nem az idő, nem a' leírók, hanem maga a' tüzétől ragadtatott Író hagya, az homály lesz, ha érthetetlen beszéd nem lesz is; 's illyen ugyan elég van a' teljesen elvégzett, ifjui szépségben ragyogó Catilinában, még több a' teljesen el nem végzett 's férfias erőben dagadozó Jugurthában, legtöbb pedig a' Töredékekben és Caesárhoz intézett két Javallatban. Szalluszt nem az az Író vala, ki az iskolák' plagósus Mestereit rettegje; neki egyéb gondja volt, mint azt tekingetni hogy ők mint parancsolgatnak, mit engednek. Nem csak róna, nem csak mivelt holdakon hord el bennünket, hol a' betegek is kifáradás nélkül járdalhatnak; hol lelkeinket egyedül a' föld kövérsége 's a' buján nevekedő veteményk jutalmozzák: sivatagságokba is elviszen, zordon rengetegek közzé; 's itt egy hasztalan, de nagy, 's almélkodásunkat vad alakja által megragadó szirt vár reánk; amott egy vakmerően görbült temérdek tölgy, egy tövéiglen lerepedett bükk, egy eldőlt, redvesedni kezdő iszonyu fenyv; amott egy meggázolhatatlan surjány: egy kövekkel elborított egész határ; hol feledjük a' haszon' képét, mert jutalmoz az ég' közelsége, az éltetőbb ti ztább leblek, a' véget nem érhető kilátás, a' bérczek' nem ismert virágai, és ez a' boldogító önérzés, hogy oda jutánk, hogy ott állunk, 's mi szédelgés nélkül, hova az istenetlenek' sergéből

soha még senki el nem juta. Mert vagyon Chárisza a' vadonnak is, 's a' maga helyén a' *turpe caput* (Virgil) dísz, és nagy dísz. Szallusztban együtt a' szelíd, vídám Claude Lorrain és az irtóztató Salvator Róza.

Illyen az a' meggázolhatatlan hyperbaton (Jug. XC.), mellyet olly könnyű vala rendre szedni; illyen az az össze-vissza hányt beszéd (ugyan-ott CVIII.), és sok egyéb kissebb helyei, mellyeket a' Gyermektanítók nem szivelhetnek. De a' nagy Művész az ollyat még szereti veszteg hagyni vásznán, nem mintha javallaná a' mi nem rendes, hanem mivel érzi, hogy az efféle az ő fényére nem vet homályt, 's igazságos kevélysége azt sugja hogy az ő szeszei tisztelést érdemlenek. *Neglegisset*, *incipitur*, *volgum*, *Senati*, *plebes* (az egyes szám' első eseték.); az *ignara lingua*, nem tudott nyelv; az *incertus*, a' mit kilátni, kiismerni nem lehete, a' *cerno* igétől, a' *sellam juxta ponere*, nem *elébe* tehát, nem *megé*, hanem *mellé*; a' *neque plebi militia volenti putabatur*, annak jelentésében, hogy katonáskodni az alnép nem akara; *ad imperandum vocatus*, nem hogy *parancsoljon*, hanem hogy a' *parancsot vegye*; — az a' gondatlan *servitia repudiabat*, *cujus* (nem *quorum*) *ad eum magnae copiae concurrebant*: — *magna pars vulnerati*: — az a' kényes *colos*, *odos*, 's a' kényeskedések mellett a' tom-

'pa: *Ea res frustra fuit.* És *res*, 's ismét *res*, 's harmadszor is *res* minden lapon, minden sorban — az az izé. — De a' szép asszony tudja mit nyer a' szép pongyolával.

De érjünk véget valaha, 's légyen elég Nyelvünk' barátjait, és a' kik azt írásaikkal akarják segéleni, figyelmesekké tennünk Szalluszt mellett, melly szegények formában az újak, és melly kifogyhatatlan annak gazdagsága a' régieknél, 's különösen Virgílnél és Szallusztnál. Míg az új Nyelvekben elnyűtt minden, a' két régit örök ifjúság ragyogtatja, 's míg ott új meg új alakban jő előnkbe a' gondolat, itt a' legújabb gondolat sem ragadhat-meg eléggé, mert alakja közönséges. Nekünk a' sima kell, a' könyü, a' mit a' félig elszunnyadott is ért: azoknál egyéb kelle, 's nekik kedvesbb volt a' mit a' Szép és az Erő javaslott, mint a' mit a' sokaság, 's a' szokás és az iskolák' urai. De haki magától ezeket fel nem találja, annál haszontalan minden emlékeztetés.

II.

SZALLUSZTNAK HISTORIOGRAPHIAI ÉRDEMEI.

Szallusztot alkotásaiban is azon tűz vezérlette, melly szóllásiban: itt is úgy lepi meg minden nyomon Olvasójit mint amott. Nagy darabokból

rakogatta építményét, 's Olvasója azon szerint álmélkodik, midőn szépnek kénytelen itt vallani; a' mit, míg nem látá, kárhoztatott volna, mint a' hogyan a' vétkes de szép szóllást csodálgatá. Nem azért beszéll hogy tudjuk mit teve Catilína és az a' másik, hanem mivel a' két történet illő és alkalmas tárgy vala, nagyhatású táblává dolgoztatni. Néki ereszti magát tüzének, 's lyrai szökellésekben megyen, nem gondolván vele, akármit mondjanak a' józanok, kik sem elgondolt rendet nem találnak előadásiban, sem érteni nem tudják, mint folynak egymásból gondolatjai. — Catilínát várják töle, és az ő legutóbbi zendülését, 's Szalluszt a' Város' építéséiglen tér fel, sőt Aenéászig és a' kiket ez Italiában talála. Végre, végre hozzá lát czinkosai' gyüjtéséhez a' XIV. Fejezetben; de mingyárt a' következőben korábbi gonoszságait említi, 's XVIII. egy más gaz tettét. Hogy Előbeszédjei nem szorosan illenek tárgyához, hogy tele vannak hézágokkal, hogy szökelléseiben alig tudják követni, 's a' Jugurthai Bevezetés csak új alakba öntött mása az elsőbbnek. — Mind ezt légyen elég említenünk, 's azon megjegyzéssel, hogy közönségesen így jár a' ki többet hiszen tanulmányinak mint érzésének, és a' ki érzi hogy mestereinek vezető jobbja nélkül szédelegne. Szallusztnak némelly Kiadóji a' gyengélkedőknek elejekbe rakák a' rendetlen rend' előrajzolatját. Józan fővel írt mun-

ka nem élhet soká, Horátz legalább ezt tanítja Kratín után, 's Szalluszt eléré a' mit kerese.

Egyik igen nagy érdeme az, hogy Olvasója nem hallja, hanem látja, a' mi neki beszéltetik, hogy magától találja ki, mi miért történt. Egyéb Historicuszok bennünket a' történetek' előadása által vezérlenek a' történet' tevőjinek ismeretéhez: Szalluszt megfordítva a' személyeket festi előbb, 's úgy vezet annak látásához a' mi történt, 's e' fortélya által azt nyeri, hogy a' tett önmagában fejtődik ki szemünk előtt. Így Catilinában. Ezt honja' teljes romlottságában látjuk fellépni, gyulasztva a' Márjuszok', Cinnák', Szullák' példája által, körülözönölve azoknak az igen gonoszoknak, azoknak a' vakmerőségek' minden nemeire készeknek, elszántaknak, végig-láthatatlan sokaságában; rossznak alkotva már a' természet által, kevélysége, vad örömei, temérdek adóssága által a' minden vétkek' minden nemei közt mélyen elsülyesztve; de nagy és ritka lelki 's testi tehetségeivel, 's azzal a' dühödtségig ment vággyal, hogy ő, bár mibe kerüljön, bár belé minden, 's maga a' hon is, az a' szent a' Róma' fijai előtt, elvesszen, magát úrrá teszi; látjuk oktalanságit, tettetésit, színlelésit, penészes arczát, bágyadt, zavart nézését, sebes jöttét, mentét, lomha csöszögéseit; és mind ezekben a' vétkei által korán elhervasztott ifju férfit, a' veszedelmes bolondot. — Így nem vala szükség

apró vonásokban adni a' történeteket; egy két bátor ecsetrántás a' dolgot elönkbe rajzolja.

És az az ő szent igazság-szeretete, mellyet gyanússá semmi vonás nem tehet, mellyet semmi egyes szó meg nem hazudtolhat! Híve vala Caesárnak, Cátónak halálos ellensége; amattól sok jót veve, ezzel és barátjaival szüntelen küzdött; és még is Cátónak adja az elsőbbséget, nem Caesárnak *). Nem szereté Cicerót, söt vele, mint polgár és mint ember, örök ellenkezésben élt; és még is melly szíves tiszteléssel festi hűségét, gondjait, bátor kikelését Catilína ellen: 's bár némelly tetteit nem említi, a' mit némellyek, maga Bürnouf is így, idegenségre magyaráznak, az nem oda mutat, hogy meg akará csonkítani ragyogását, hanem mivel azoknak említése nélkül a' történet teljesen elmondathaték. Javaslatában Caesárhoz keményen szóll a' másokra kemény Cáto felől: Cicero felől hallgat. Heves ellenje vala a' romlott, 's honjok' vesztét siettető Patríciuszoknak; heves védje volt a' Nép elrablott, eltaposott igazainak; és még is mint vallja mindenhol, hogy a' Nép, mint a' Patríciuszok, a' köz

*) Caesárnak veszte után kétség' kivül; de hát azt kívánják e szidalmazóji hogy azt Caesárnak még életében mondta légyen? 's nem elég bátorság volt e, hogy azt Caesárnak eldőlte után is merte? Mert még akkor is sokakat lehete rettegni.

jó' színe alatt csak önmagokat igyekezének emelni, hogy egyike és másika bosszút üzögete. És még is melly igen meleg tisztelettel szóll a' derék Metellusz felől, noha ez foltja' dölyfével érezteté a' jó katoná és még akkor nem rossz polgár Máriusszal születése' aljasságát. — Elnézvén hogy a' másatlan ember mint csipkedtetik írásai', lelke', erkölcsei' tekintetiben, míg mind azt a' mit látunk, velünk együtt szidalmazóji is tisztelik és csodálják: örömmel látjuk, hogy mindenik tekintetben azon szerint lepetünk meg az igazság' ítéletitől, mint midőn a' Grammaticagyártók hasonlíthatatlan szépségű beszédét gáncsolgatják, mellynek minden vétke az, hogy Szalluszt egyet tanít velek, — azt, hogy a' Génie fenntebb áll mint a' törvény; hogy a' Génie, megteremtvén a' szépet, a' szükségest, hasznost, eltörli a' régi törvényt 's új törvényt ád.

III.

SZALLUSZTNAK KIADÁSAI, FORDÍTÁSAI.

Minden Római Írók közt Szalluszt az, kinek lemásolásán a' typographiai mesterség' feltalálása előtt, legtöbb kezek dolgoztak; minden Római Írók közt Szalluszt az, a' kit legtöbben adtak ki, kit legtöbben fordítottak. Legelsőben Velenczében nyomtattatott Vendelinus Spirensis által 1470. — Nevezetesbb Kiadásai Párizsban 1674.

in usum Delphini; Cantabrig. 1710. cum notis Jos. Wasse; Lipsiában 1742. c. n. Gottlieb Cortii; Amsterdámban 1742. c. n. Siegeberti Havercamp; Berlínben kiadta 1790. Superint. Teller, kevés, de lelkes jegyzésekkel; Lipsziában 1712. Kunhardt, iskolái' számára; Báselben 1823. Dr. Gerlach III. Köt. 4. — Nekem mind ezek közt legkedvesbb az, mellyet 1821. Párizsban Prof. Burnouf ada ki I. Köt. 8. Használá a' régibb Kiadásokat, nevezetesen a' textus' különbözéseinek igen teljes előadásáért mindenek felett becsült Havercampét, az igen gondos magyarázgató Cortét és Kunhardtot, 's a' De Brosses' híres munkáját, *Histoire de la republique romaine dans le cours du septieme siecle par Salluste.* Dijon, 1777. III. Köt. 4., 's az Olvasó együtt leli benne, valami az Író', a' tárgy', a' nyelv' ismeretére tartozik, 's nem csak tudománnyal dolgozva, hanem, a' mivel nagy része az igen is tudós Kiadóknak sokszor nem bír, ízléssel is azonfelül.

Nékem az a' szerencse juta, hogy midőn mind összegyüjtém a' mi célomra tartozott, hazánknak örök hírű férfija Wadasi Jankowich Miklós, határtalan barátsága szerint, megengedé hogy gazdag Gyüjteményéből a' Mátyás' Bibliothecájának egy Códexe, mellyet ez a' gazdagságaival bölcsen élő barátom Velenczéből veve meg 's a' nagy Király' emlékére honunkba ismét visszahozott, Pestről fedelem alá költözhessen, hogy ott több holna-

pokig múlathasson. Együtt vevém ezzel, 's ugyan onnan, a' Dietrich von Pleningen' német fordításának azon irhára tett példányát, mellyet ez a' *Ritter und Doctor* I. Maximiliánnak 1513. a' Wormsi Szent Országgyűlésen nyújta be; együtt a' Don Gábriel' fordítása, Madridban, Ibarránál, 1772. fólio nagyságú negyedrétben.

Hogy a' Jankowich' Códexe valóban a' Budai Bibliothécáé vala, bizonyítja a' Király' czímere az arabeszkekkel körülfuttatott első lap' aljában: a' szívpaizs' setétkék mezejében a' Hunyadiak' hollója a' gyűrűvel; az első és utolsó mezőben a' négy magyar folyam, a' másodikban és harmadikban a' cseh oroszlán, két gyermek géniusz által tartva. Csonkaság nélkül adja a' két háborút, de az utolsó sor Jugurthánál a' Librárius' tollában maradt. Az írás csínos, az irha fejér és nemes, de a' Librariusz gondatlanka volt. —

Szallusztnak ángoly fordítóji közt Gordon Tamás dicsértetik leginkább, London, 1744. Múlatá magát Szallusztal Erzsébet Királynéjok is, de a' fordítás elveszett, még minekelőtte sajtó alá mehete.

A' Spanyoloknál már 1493. Vidal de Noya szóllaltatá meg. Minthogy a' Don Gábriel' fordításának minden nyomtatványai udvari ajándékoknak tétettek volt, 's az így Könyvárosi portékává nem válhatott, 's egy példánya négyszáz forinton kél; újra kiadák Madridban 1804. II. Köt. 8.

Dán nyelvre fordította Walleuberg; hollandira Brink, görögre Zenóbiosz, és 1700 körül Averáni. Egyéb fordítóit megnevezi Burnouf eml. Kiadásában.

Nálunk Szebenben jelent meg elsőben 1596. kisded nyolczadrétben, Baronyai Decsi János által fordítva. A' könyvnek el vala veszve minden nyomtatványa, és hogy azt valaha bíránk, senki sem említette. A' titkot egy példátlan csapás fedezte fel. Az Eger' patakja 1813. a' soha nem látott esőzésekben és vízfakadásokban kicsapott medréből, 's a' külváros' vályogházai összeroskadoztak. A' kárvallottak kénytelenek valának kikapkodott holmijeket pénzzé tenni. Egy illyet, nehány darab könyveivel, a' nem mindég vak szerencse az akkor ott törvényeket hallgató Primóczi Szent-Miklóssy Aloyzhoz vezeté, 's ezek közt vala Szallusztnak magyar fordítása is. Ez tudta hogy én Szallusztot fordítom, 's a' könyvet nekem küldötte. Burián Pál Budai Antiquáriusunk azolta két nyomtatványát kereste ki Erdélyben, 's az, a' mellyet tőle Jankowich bír, egész és ép, nem mint az enyém és a' mellyet Buriántól a' tavaly 1828. elholt Kulcsár István kapott.

Szallusztot a' franczia'knál harminczan fordították, a' németeknél húszan. Dugonics, Szent Györgyi Gellért, és én, egy időben fogánk fordításához, egyikünk másikának igyekezete felől nem tudva, Dugonics egyedül Catilínát hagyá, 's

még csak kéziratban, melly most Jankowichnál találtatik; Szent-Györgyi a' magáét kiadá Budán 1811. II. Köt., 8. ez szóról szóra, amaz képzelhetetlen szabadsággal, melly szinte a' gázolásig megyen.

Én Szallusztot nálunk negyedik adom, és itt is nem én utolsó. És bár a' mit itten 's ama' másik fordításomban adok, melly ezzel együtt hagyja el a' sajtót, minél többeket gyúlaszthasson vetélkedésre! bár még megláthassam a' ki el fogja pirítani igyekezetimet! Később Fordító lopás nélkül veszi által a' mit mások jól ejtettek, 's bántás nélkül hagyja el a' mit nem szeret; így utóbbi dolgozás nem lehet nem jobb a' korábbiaknál, 's illy nemü munka sokaknak erejét kívánja.

Mint kelljen fordítani, a' Munka' neme határozza meg mellyet fordítunk, a' czél mellyért fordítunk, az Olvasók kiknek fordítunk. Ha kinek elég tudni mit teve Catilína és Jugurtha, 's melly véget ére gonoszságok, de Szallustra 's az ő Művészségére semmi gondja, sőt azt a' gonosz Nyelvrontót még gyűlöli is, a' simabeszédű franciáknál 's az olly németnél, mint Höck, bőven feltalálja a' mit óhajtott. Höck a' két háborút olly beszédben adja, mintha a' Friedrich' és Napoléon' háborújit beszéllené, balog anachronismussal *Generálist* emlegetvén, *Commandót*, *első instantziájú Bírót*, 's *Princznek* titulálgatván a' Numídiai Király Ő Felsége' fiját. Ha ki

belé kapott a' nyelvbe, de Szallusztot meg nem bírja, 's restelkedvén hányni Lexiconait és Grammaticáját, inkább vár segédet Fordítótól mint Commentátortól, folyamodjék a' Szallust' lelkéhez nem hív, de szavaihoz igen hív, 's a' német nyelv' megromolhatását rettegő, és ennek a' Szalluszt' szépségeit feláldozni kész, hideg Schlüterhez, Herzoghoz, és a' szép zengést rekedt hangon adó tudós Woltmannhoz. A' melly Olvasó szereti Szallusztnak tömöttségét, elegantiáját, de nem kedveli a' régi színt, mert azt nem tanúlta szerethetni, olvassa Szallustot az olasz Alfiériban. De a' Szalluszt' Olvasójinak, az itt említetteken kivűl, van még egy más szaka is; az, melly a' Magyar Nyelvet a' Róma' Nyelvével, 's a' mi korunk' ízlését a' régi koréval, és a' Szallusztéval öszvehasonlítani nem tartja nem jó dolognak; a' melly érti hogy a' Nyelvrontás tiszteletes, ha szépet, jót ád; a' melly érti, mit nyere a' Szalluszt' beszéde, hogy ő inkább akará követni a' nem-Római példányt, a' nyelvrontó Thucydideszt, és önmagát, a' mit a' Szokás' és Grammatica' igájába vert Római Nyelvmesterek tanítottak; 's úgy hiszi, hogy ha szerencsével merjük mi is a' mit ott Szalluszt mere, Nyelvünk nyerni fog, nem veszteni, 's a' Szalluszt' Fordítójinak e' lelkesebb szaka is érdemli gondjaikat.

A' XVI. század' Művészinek már régiségek által is megszentelt, tiszteletes, darabos, fás, de

lelkes festéseiket a' nem lelketlen Rézmetsző szelidítve fogja ugyan másolni, de önkéjes igazítások nélkül, és bár mint kiáltozzék az avatlan, nem a' mostan' ízlésében, hanem az előkép' koráéban. Szalluszt körül, ki egyebet kerese mint az avatlanok' vagy pedántok' javaltát, lelkes Fordítójának olly szabadon illik bánni mint Szalluszt bána.

Igen is, hogy magyarúl szólló Munkától inkább mint azt, hogy beszéde, szóllása magyar legyen, semmit nem kívánhatni: de viszont a' a' Szalluszt' Fordítójától sem inkább semmit, mint hogy Szallust a' fordítás' nyelvében is Szalluszt maradjon. A' különözni-szeretőnek itt is különözni kell, a' merni-szeretőnek itt is merni; a' szilajkodónak, vétkezőnek itt is szilajkodni, vétkezni. Haki mind ezektől írtózik, 's azon Nyelvben is írtózik, melly belerejét hős tűzzel fejtegetvén, 's az idegen nagy példányokat bölcs választással követvén, már is ennyire emelkedett, mutatja mint született ő szerethetni Szallusztot a' Róma' nyelvén, 's szerencsét hozzá hahogy azt vallani nem pirúl! szerencsét hozzá hahogy nem érzi hogy azért pirulnia kellene! Nem az itt a' dolog hogy Szallusztot magunkhoz vonjuk le, hanem hogy mi lépjünk feljebb mint állunk a' Nagyhoz; nem az, hogy semmi szavát el ne hagyjuk, meg ne változtassuk, hogy a' mit mond, ugyan annyi sorban mondjuk, hogy beszéde' tagjait más rendben ne szővjük fel; hegy az ő varázs homá-

lyát a' józanság' sovány és hideg tisztájára derítsük fel: hanem az, hogy tisztelvén Nyelvünk' alaptörvényeit, de nem a' kor' ízlését, melly nyomról nyomra változik, 's az Írótól úgy változtathatik mint a' tanúlatlan sokaságtól, a' beszéd azt a' hatást tegye itt a' mit ottan teve, hanem hogy a' másolat az előkép' nemében légyen szép. Ollykor az kedves, ha semmi idegen színt nem látunk a' beszédben, ollykor ha azon áltsugárzik a' csudált idegen. Mit hol illik, és az illy törekedés melly fényt ígér a' Nyelvnek, értik a' Nyelv' felavatott barátjai.

IV.

HEYNE' ÍTÉLETE A' FORDÍTÁSOK' TÖRVÉNYEIRŐL.

Nem ígérjük magunknak, hogy a' mit itten előadánk, meggyözhesse azokat, kiknél a' franczia simaság, könnyűség, és hideg józanság a' fő tető. Álljon tehát itt a' mit korunk' legelső Humanistája mond a' Herder által fordított Görög Epigrammák' Anthologiája előtt:

„Übersetzungen, zumal der alten Classiker, lassen sich aus verschiedenen Gesichtspunkten betrachten, sie können von verschiedener Art seyn, und jede kann in den Gränzen ihrer Bestimmung und Absicht gut und verdienstlich seyn,

ohne dass die eine ausschlüsslich für billigungswerth, und jede andere für verächtlich zu erklären seyn dürfte. Eine Übersetzung kann mannigfaltig dienen; sie kann auch die Absicht haben, den Sprachunkundigen den Sinn und die Worte des Schriftstellers überhaupt verständlich zu machen; so kann sie dem Anfänger und dem Ungeübten behülflich seyn, den Sinn leichter zu finden und mit dem Schriftsteller vertraulichar zu werden; sie kann zugleich die Stelle eines Commentators vertreten. Eine andere kann auf den Geist unserer Sprache und dessen Verhältniss zu der alten vorzüglich Rücksicht nehmen; oder sie kann dahin streben, dass sie sich, ohne Vergleichung des Originals, angenehm lesen lässt, hier sind viele Stufen des Werthes und Vorzuges: der Übersetzer kann den Geist und Charakter des Schriftstellers wiedergeben wollen? ohne um jedes Wort und jeden Ausdruck ängstlich bekümmert zu seyn; er kann suchen das Werk dem Geiste unserer Sprache angemessener zu machen, unserm Zeitalter und Denkart näher zu bringen, so dass er als ein deutsches Original sich lesen lässt, wozu der Stoff und die Behandlung dem Alten abgeborgt ist, er erlaubt sich hiezu die nöthige Freyheit, Abweichung und Abänderung: hier kann nichts unpassender seyn als Wort gegen Wort, Phrase gegen Phrase, vergleichen zu wollen. Dagegen kann ein anderer Ausdruck,

Wortbau, Anordnung, selbst Maas, Rhythmus, Wohlklang mühsam in unserer Sprache nachbilden, welches in einigen Fällen mehr oder weniger glücken kann. Die Hauptlehre bleibt: nicht Alles lässt sich übersetzen, nicht alles auf einerley Weise, nicht alles gut und verständlich; aber auch nicht alles braucht übersetzt zu werden. Überall giebt es Gränzen und ein Ziel, und in jeder Kunst fasst ein und dasselbe Werk nicht alle, nicht die ganze Kunst; jede Gattung hat ihre eigenen Vorzüge und Vortheile, die der andern abgehen; und am Ende bleiben in jeder Übersetzung alter Schriftsteller, vorzüglich der Kunstgebildeten ihrer Art, noch Stellen, die nur dem verständlich werden, der das Original zur Hand nehmen, und es aus eigener Alterthums-, Zeit-, Sprach- und Sachkunde verstehen und verdeutlichen kann. Die künstlichste, die bewunderteste Übersetzung, die sich dem Original anschmiegen, Nebenbegriffe der Ausdrücke im Original durch nachgebildete Worte wiedergeben will, ist desto unverständlicher; diess liegt in der Sprache selbst, in dem verschiedenen Genius der Sprachen.“

Kazinczy Ferencz.

HUSZONNEGYEDIK RÉSZ.

VERSENY.

I.

BÁRÓTZI KAZINCZYHOZ.

Bécs, Január. 26dik 1808.

Ocsovszky Úr által kezemhez szolgáltatott Elegyes Fordíttásainak Első Kötetét vettem szívességgel, 's különösön köszönöm rollam lett megemlékezését; annyival is inkább hogy, önnön maga érdemeiről elfelejtkezvén, mindgyárt Czímlevelén oly minemüséget tulajdonitt kevés tehettségemnek, mely által a' Következendők előtt könnyen hizelkedés gyanujában hozhatná magát. Ily kettőztetett irántam viseltető figyelmetessége valósággal meg érdemlette volna, hogy által adása után azonnal, mind vételéről, mind pedig rajtavaló örömemről bizonyossá tégyem Barátom Uramat: de éppen valamely Chymicus írásaimnak mutatótáblájival, mellyekhez már több eszten-

dőktől fogva mindég szándékoztam fogni, lévén foglaltatos, nem bátorkodtam félbe szakasztani, tartván attól, nehogy azon bár mely kevés időköz alatt is, hozzájokvaló unalmamnak recidivájába essem, és úgy osztán, örög esztendeim hozván úgyis magokkal, a' halál végrehajthatásokat egészszen füstbe hozza.

Reménlem nem fogja rosz neven venni kedves Barátom Uram, ha már fordittásának tárgyárólis közlem ítéletemet, mely egyedül tsak abból áll hogy valamennyire örvendettem a' Négy Palatzk és a' Szamniumi Menyegzők magyarúl is világrá lett jöveteleken, tsaknem annyi kedvetlenséggel láttam Alcibiád, a' két Szerencsétlen, és a' szép Aniko más öltözetbenvalo megjelenéseket: mert ezek, jol roszszul, már egyszer forditva voltanak, azért azt az időt, mellyet ezeknek jobbittásokkal töltett el, jobb lett volna másokra, mellyek magyarul meg nem találtatnak, forditani. Marmontelnek mind edgyütt 23 Meséi, vagy, ha inkább tetszik, Regéji lévén, ha azt a' hatot, mellyeket én már forditottam, a' hozzájok járúlt Négy Palatzk és Szamniumi Menyegzőkkel kihuzzam is belőllek, mégis marad tizen öt, melly elég tágos, termékeny, és beis vetett mező lett volna gazdag takarmányt hordani belőllek Magyar Hazánkfiai számokra. Azon kivül az ilyen vetélkedésekben, vagy edgyik, vagy másik rész mindenkor meg sértetődik. Ha a' második

fordittás jobb az elsőnél, ugy ennek Írója meg pirul: ha roszszabb (mely esettől B. Uram nem tarthat) úgy amaz éppen nevetségessé teszi magát; ugyis oly gazdagok még nem vagyunk könyvek dolgában, hogy külömb kiadásokkal bujálkodhassunk, most tsak szaporittásokról kell gondoskodnunk, hogy mindenféle Olvasó inye szerintvalót kaphasson, és ugy terjedgyen a' MagyarLitteratúra.

Azt tartom, eddig már vette B. Uram Mgs Generális Baro Vay Miklós Ur által küldött képemet; kérem tartsa továbra is szives indulatyában originalissát, és legyen viszontag tökélletesen meggyőzetett igaz baráttságáról *Bárótzinak.*

II.

VÁLASZ.

Széphalom, 1808. Febr. 8d.

A' tömjén, mellyet én, halhatlan férfiu, Tenéked gyujtottam, a' legforróbb tisztelet', a' legbuzgóbb hála' áldozatja volt. Gyermeki korom olta te valál példányom, mellyet követni igyekeztem. Munkám örök társam volt, 's elkísért a' Tyrolisi szirttetőre is. Ott szálla meg az a' gondolat hogy a' hátra maradt Mesékbe fogjak. A' *Jó Anyát* vettem elő 's elakadék. Nem valék szerencsésebb a' *Szamniumi Menyegzőkkel* és a'

Négy Palaczkkal is. Kevéssel azelőtt olvasám Franklin' életében, mint képzette ő stilusát. Egy szép szakaszt valamelly megkedvelt Íróból elolvastam egyszer kétszer, ugymond, jegyzést tettem belőle, 's más nap' midőn kifejezésire immár nem emlékezém, feldolgozám a' kijegyzett gondolatot, 's dolgozásomat összehasonlítottam a' megszeretett hellyel. Megtetszett nekem e' neme a' gyakorlásoknak, 's követtem a' Franklín' példáját. Előbb a' *két Szerencsétlent*, azután *Alcibiádot* dolgozám újra. Erőre jutván így, ha jutottam, hozzá fogék a' *Négy Palaczk*, a' *Szamniumi Menyegzők*' és a' *Kétség*' fordításaihoz, és később osztán *Tódor és Flóra* nevek alatt, Lubint melléjek dolgoztam, a' történetet oláh regévé változtatván. Nem a' Te munkád nem becslése, sőt épen a' Te munkád' csudálása, és szerénységem tevé tehát, hogy a' három elsőbb Rege utánad újra megjelent; soha engem a' hiuság oda el nem szédíte, hogy dicsőségedet akarhassam fogyasztani. Classicus nagyságú Íróknak az a' sorsok, hogy tisztelőjik egymással vetekedve próbálják rajtok saját erejöket. Én a' Marmontel' Regéjinek három fordítását ismerem németben, 's adnák a' Múzák hogy magyarban hat fordítását bírhatnánk. Kicsinosodásunknak én ugyan ez úton reménylek legkorább és legbizonyosbb kifejlést, 's az Írónál ennek kell első és fő czélnak lenni. És tegyük fel hogy lesz Olvasó, ki az én

dolgozásomat a' Tiédnél inkább kedvellené; ha ugyan igazságos, nem feledheti hogy Nyelvünk harmincz esztendei igyekezet után haladhatott valamennyire. Mit ítélnek Olvasóink az én Regéimről, még nem tudom, de hogy a' Tiéid énelőttem úgy állanak tiszteletben, mint midőn szenvedő Lücziliád nálam még szakálatlan orczát áztatgata, azt hamisság és hízelkedés nélkül mondhatom el. ***Kazinczy Ferencz.***

III.

ORPHEUS ÉS EURYDICE.

Virgil. Georg. IV. Könyv.

1.

Orfeus a' lant'-zengéssel gyötrelmeit űzvén,
Téged, o édes társ, egyedűl a' tengeri parton
Úlve dicsért mikor a' nap kelt, mikor estve lefordúlt;
A' mi nagyobb, sűrű erdőnek homállyal ijesztő
Fáji között tapogatva lement a' Tenari barlang'
Nyílásán a' pokloknak mélységire, a' hol
Emberi árnyékok szép kérésekre nem hajtó
Bírákat, 's könyörűlhetetlen fejedelmet uralnak.
Ott, mihelyest Erebus' fenekén tsuda-éneke zengett,
'S a' gyönyörű hangját a' holt testeknek homályos
Képei hallották, verekedve feléje siettek
Olly felesen, mint a' madarak, mikor őket hegyekről
Alkonyodás vagy zápor-eső völgyekre lehajtja,
Aszszonyok és férjek gyülekeztek, 's hartzi mezőken

Holt bátor daliák: gyermetskék, szűzi leányok,
És ifjak, kiket holtok után testvérjeik által
Meggyujtott fa-rakás szülejik láttára emésztett.
Környülök feketés sárban termeszti az undok
Nádját Kotzittus, melly a' Stiksz' tsunnya tavából
Folyva kilencz árokba szakad, 's a' poklot övedzi;
Sőt a' Tartari mélységben bámúlva füleltek
A' gonoszok, 's kígyós Furiák: a' Tzerberus három
Szálát eltátván ugatását félbe szakasztá,
'S Ikszíjon' kerekét a' szél forgatni felejté.
Vissza felé indúlt már Orfeus, a' bal esettől
Nem tartván: a' háta mögött ballagva követte
Euriditzé, a' mint Prozerpina néki meghagyta;
A' mikor a' szerelem nagy tsorbát ejte eszében,
Mellyért sok nyavalyát kellett szenvednie, ámbár
Vétke botsánandó, ha botsánat volna pokolban.
A' föld' színéhez közelebb járúlva megállott,
'S (oh jaj!) lelkéből hahahurgya szerelme kivetvén
Félelmes gondját, követő társára tekéntett!
Ottogyon a' kegyetlen Plútó' törvényei ellen
Vétvén, elveszté a' fáradozásinak hasznát;
És hármas ropogás hallék az Averni tavakból;
Euriditzé pedig, haj! mi dolog veszt engemet? (ugymond)
'S tégedet, Orfeusom? ki dühösködik annyira rajtunk?
Ím ismét a' holtaknak seregébe idéznek
Engemet a' kegyetlen Párkák: álomba merűlni
Kezdenek a' könyves szemeim. Már Istenek hozzád
Engem halálos homály bekerít! elválva utolszor
Nyujtom erőtlenedő kezemet! Ezt mondva legottan
Mint a' füst, szem elől eltűnt, és Orfeus őtet,
Jóllehet a' képzelt árnyékát sokszor ölelte,
És vele szóllni akart, nem látá annakutánna;
Mert ám másodszor szép kérésére nem hajlott

A' könyörületlen Révész, hogy viszsza-evezne.
Mit tegyen, hogy kétszer-vesztett társára találjon?
Sírjon é? a' poklot, vagy eget kérlelje? mi haszna?
Euriditzé Káron' tsónakján Stiksz-vizen úszott!
Ó az okért nagy búba merült, 's a' Strímoni víznek
Mellékin felhőt-haladó kő-szirtnek alatta
Sírt hét holnapiglan, 's mikor hűs barlangban ezekről
Elmélkedve dalolt, büvölő hangjára szelédült
Trigisek, és vastag tölgyfák bánkódva mozogtak.
Így nyög az árnyékos fák közt a' filmile, mellynek
Fészkéből a' durva paraszt' keze földre lecsapta
Pölyhötskés fijait, keserül a' bús anya, ágon
Ülve egész éjjel, szomorún folytatja nyögésit,
És panaszos szava' hangjával bétölti az erdőt.
Már Venus, és Hímen néked, boldogtalan Orfeu,
Nem kellett; egyedül béjártad az éjszaki fagylalt
Földeket, és vizeket, 's kietlen Rifféji vidéket,
A' hol vég nélkül egy dér a' másikat éri:
Minden helyen panaszolva, hogy elvesztetted az édes
Euriditzét, 's néked Plútó' adománya nem használt.
Ám de azért te reád ütvén a' Tzíkoni bosszús
Asszonyok Évánnak felszenteltt innepes éjjel,
Tagjait eldaraboltt testednek széljel elhányták!
Akkor is, a' mi időn a' vértarkázta nyakadtól
Messze-vetett fejedet forgatta az Eagri Hebrus
Euriditzét a' holt nyelved keseregve nevezte:
Haj, haj! Euriditze! vala végső hangja szavadnak:
Euriditzé neve a' partokról vissza-verődött.

Rájnis József.

2.

Orpheusz a' tekenős lanton szelidítve gyötrelmeit,
Tégedet édes nő, csak téged zenge magányos
Partjain, a' mikoron költ a' nap, 's a' mikor elszállt
Plutónak szomorú küszöbén, a' Ténaruszi aknán,
És a' bús ligeten, hol az éj' borzalma sötétlik,
Béhata az árnyékok' lakjokba, a' durva Királyhoz,
Kit soha semmi panasz nem tud lágyítni segélyre.

A' meghatott Erebusz' mélyéből íme tolongnak
A' kiaszott alakok 's az elholtak' bánatos árnyai,
Mint mikor a' madarak foltonként ülik el a' lázt,
Est szállván, vagy fergeteges vész 's zápor, az hegyről:
Nők, férjek, harczokban elhult nagylelkű hősek'
Testjei, gyenge fiúk, szűz lyányzók, atyjok előtt már,
Máglyájokra jutott, hamuvá égett színtelen ifjak.

Itten tartja őket nádas balkánya Cocytnak,
És a' sűrü mocsár és a' rest pőcze, rekesztve,
'S a' Styx, melly a' helyt környülcsapkodja kilenczszer.

's a' kék
Sőt a' vár maga is, 's az Halál' mély tömlöcze,
Kígyókkal hajokat felkontyolt Tartari lyányok,
Bámúlják szavait; nem ugat most Cerberusz a' sok
Szájjal, 's Ixíon kerekét elakasztja szelében.

Túl vala már minden bajain, 's ím visszafelé tér,
'S a' megnyert kedves közelíte a' földi lebelhez,
Háta megett mindég; így hagyta Proserpina nékik,
A' mikor hirtelenül rossz ész szállotta meg ifját,
Oh mi bocsánandó, ha ismerne bocsánatot Orcusz!

Vesztegel, és mármár az üreg' fényéhez elérvén,
Gyúladozásaival nem bírva, felejtve tilalmát,
Hátra tekint, 's elömölt tette; ah, a' durva tyrannak
Alkuja szögve vagyon! 's háromszor zenge az Avernusz.
'S az, ki veszít engem? ki veszít el tégedet? ugymond;
Melly fene düh! ádáz Párkáim visszakiáltnak.
'S e' habzó szemeket nehez álom zárja, 's örökre.
Légy boldog, fogd gyenge kezeim', nem többe tiejdet!
Engemet eggy iszonyú éj ránt le hatalmasan innét.

Mondá, 's mint mikoron a' füst szétoszlik az égben,
Eltűnt. Hasztalanúl akará megölelni szerettjét
Búsúlt férje, haszontalanúl neki mondani holmit;
Őt többé meg nem látá, 's a' Csolnakos által-
Menni az elébe vetett fertőn nem hagyta keresztűl.

Mit tégyen? hova végye magát a' kétszeri gyászban?
Melly sírás lágyítsa meg a' vad poklok' hatalmát?
Elhidegült hölgyét a' Styx' sajkája vivé már.

Strymonnak pusztás környén egy szirtnek alatta
Hét havakig keseregte gyötrelmeit, 's éneke lággyá
Tette a' tigriseket, 's erdőket vonsza magával.

gyászol
Mint mikor a' topoly' árnya között a' fülmile
Fészkéért, mellyből még pelyhes kisdedit a' vad
Földmívelő kiszedé, végig-csattogja magányos
Éjjeleit gallyán, epedezve újitja siralmait
Szüntelenül, 's a' tájt messzére eltölti keservvel.

Szívét meg nem hatá Hymen, nem Vénusz ezentúl.
Béjárá 's maga az északi sark' viharűzte vidékit,

'S a' zordon Tanaiszt, hol az új jég régi jeget lél,
'S Eurydicét zokogá, 's Plútónak szidta tanácsát.
Cíconi nők, kiket ő kikerűle az Istenek' éjén,
Bacchusznak szilaj innepi közt, ízekre szakaszták,
'S szép tetemit magokon hegy völgy elszórva tekinték.

Márvány vállaiból kiszakadt feje az Oeagri Hebrusz'
Habjai közt hömbergett már, 's a' meghidegült nyelv
A' leglármásabb örvényben is Eurydicét, és
Eurydicét zajgotta, midőn bús lelke futamlott;
Eurydicét messzére közelre sohajtozik a' völgy.

Kazinczy Ferencz.

IV.

ELŐBESZÉD AZ YORICK' ÉS ELÍZA' LEVELEIHEZ. Pesten, 1828.

1.

Sterne Lőrincznek Elizához írt ezen levelei 1775-ben jöttek ki legelőszer 's így, halála után, melly 1768-ban történt, nyolcz esztendővel később-ben. Kiadójok, Lord Apsleynek, kire utóbb Earl Bathurst név szálla az angoly famíliai rend szerint, ajánlá őket 's kezességet vállalt hitelességek felől, mivel, a' mint hírre tevé, ollyan bíztos ismerőse írta le azokat Sterne önnön keze után Elíza engedelmével Bombayban, Kel[illegible]i Indiában, kinek becsületességében senki se kételkedhetik, sőt tobb ollyan házak' bizonyításaira mert hivatkozni, a' kik Elízát ismerték, vele

örömest voltak, Sternét becsülték és csudálták, 's a' kettejek köztt fonódott gyengéd érzésű barátság is előttek ismeretes volt, sőt a' levelekben előfordúló személyekről némelly anekdotákat is tudtak volna beszélleni.

Sterne' levelei eleintén csak külön forogtak a' közönség' kezében, mert Elízát a' mágáéinak közre bocsátatására reá venni lehetetlen volt. A' szerény Elíza, a' szemérmes Elíza mind azzal mentegeté magát, hogy majd csak pirulnia kellene csekélységeikért, mert az a' dicséret, mellyet Sterne reájok ömleszt, csak kedvezés; mert, ember a' ki elfogódás nélkül olvassa azokat hidegen, nem találhatja bennek azon ingert, mellyet Sternének csak az ő iránta volt barátsága nagyított magasztalásra méltóvá. 'S továbbá nem írónéi szesz folyatta vele rendjeit, csak a' lelki rokonság véletlen eláradása, a' minek ha Sterne elnézte is pongyolaságát, a' világtól azt nem reméllhetné.

Tudva ezen hiutlanságot 's úgy olvasva Elíza belsejének tiszta világában kelegetett hív érzéseit, még inkább neki olvad a' szív illyen ártatlankodva csatlódó meleg lelkű természetet megszeretni. Valóságos képe az igaz asszonyi örök gyermek elmének.

Elíza, Keleti Indiában született. Anyja is oda való igaz indiai faj volt, atyja ángoly, a' miféle elegyedésű gyermekben, a' mint mondják, különösen nagy szokott lenni az érzékenység és

könnyen ingerlődhetés. Hitvesül az angoly-indus leányt Draper Daniel vevé, eleinte Bombayban Tanácsos, később pedig Szuratban az angoly fiókkereskedőségnek volt feje, 's körül belől a' világnak azon részén közönségesen tisztelt szeretett ember. Draperné felette gyengéd idegű teste nem állhatá ki jól mindenkor az indiai égalja hevét, betegeskedni kezdett, 's orvosi tanácslásra Angliába utazott, egészségét visszanyerni. Ott ismérkedék meg véletlenül Londonban Sternével, 's az az egymáshoz húzó lelki vonszódások iratta velek e' leveleket. A' heves képzeletü 's meleg kebelü Sternét hirtelen megkapá a' hozzá hasonló asszonyi gyengéd szép lélek, felejté a' maga külömben is távol levő feleségét, csak Elizában élt, 's Plátó lelkével érze iránta szerelmet. Nincs semmi feljegyezve felőlek, hogy szerelmek a' szokottabbá vált volna, mellyel a' lelkit rendszerént végződni közönségesen hiszik az emberek. — Meleg képzelődést, kényes büszkeséget a' férjfiba; gyermeki tiszta elmét, ártatlan való szemérmet az asszonynak 's mind a' kettőbben lelkesség legyen, hogy abban találhassák felsőbb gyönyörűségeiket egymással, 's kész a' Plátói szerelem, kikaczagni csak gázoló betyár indúlat fogja.

Illy szerencsés véletlen együvé találkozásának köszönhetjük e' leveleket. Bár a' világbeli esetek buta szövődése férjfit a' ki valami jól bra van teremve, mindenkor csak ollyan dicső indulatu fe-

jérnéphez vezetne, melly tisztelni tudná annak útját 's lelkéből a' Szépet, legyilkolása helyett díszesen ingerlené ki. Azért óhajtja Sterne annyira szívéből, mint Író, a' Tizenharmadik Levélben, ha hogy egy Elíza társaságában, naponként legalább két óráig lehetne, mert úgy Érzékeny Utazásainak írásához új új neki elevenedés szállana meg.

Sterne és Elíza lelki szerelmét az Olvasó minden lapon látni fogja. A' hatvan körül forgott Sterne majd jó barát' érzéseivel, majd oktatója képében, majd atyai indulattal szóllitgatja meg a' 25 esztendős Elízát 's levelei írása alatt képzelete játszadtában a' lelkes Asszony neki barátnéja, az engedékeny érzésű Asszony kedves gyermeke, szívéből szakadott leánya. Illyen érzéseik között származhatott, hogy egymást, úgy szóllva, majd megbecsülik, majd tégetik. Az öreg Úr nehol egy kisség tán pedántocska is, de Elíza. a' jó lelkü, hajlékony teremtés a' leg nagyobb kiméléssel bánik tisztelt barátjával, a' ki iránt szíves simongó tapadását bizonyosan nevelte beteges állapotja is, mert akkor az idegek megtágúlása a' béleknek bizonyos széllyelfolyását okozza. Sternének szerelemben forgó elméjét annyi Elízai kedvezés később ábrándozásba is ragadá, feleségéül vevéséről ír neki tréfásan.

Levelezését Elízával Sterne, munkájinak úgymint: Tristram Shandy nevű Románja, Érzé-

keny Utazásai 's Predikatzióji megküldése által kezdi, melly munkájit, valamint életét is az Erdélyi Muzéum VIIdik Fűzete eléadja. Elíza azok közül leginkább Franczia és Olasz országi Érzékeny Utazásait szereti meg, ámbár azok a' mint Yorick az az Sterne írja csak fejéből jöttek, hidegen fogván hozzájok, mivel Utazásait, tudni illik, nem azon melegében írá, a' mint utjában valami érzés elfogta, hanem az út megtétele után később Coxwouldi papi helyén vette sorra vissza képzelt eseteit, és így nem ömledeztek szívéből mint Predikátzióji, mellyek az egyházi eléadásban valóban remekek.

De minden levele Sternének és Elizának ugy látszik nincsen egybe szedve, vagy Elíza, mindeniket nem adta ki kezéből, mert az Ötödik Levél bizonyosan egy másra való felelet, nem azon Negyedikre melly itt áll, az aligha az ott lévő mentegetődzés okából nem maradt el. A' hézagot pedig még az is gyanítatja hogy nem igen csak akkor kezdhették el a' levelezést, midőn Elíza már indúlóban volt, vissza férjéhez.

Ki fogja találni az olvasó, hogy Bramínnak azért hívja Sternét Elíza, mert Sterne Pap volt Yorkban, 's az indus asszony hazájában a' Fő Pap neve: Bramin. Yoricknak Sterne maga nevezte magát Érzékeny Utazásaiban.

Miss Light, kit a' Tizenötödik Levél említ, Madrásban ment férjhez Stratton nevü Tanácsoshoz.

A' * * * jegy alatt lévő háznépről, melly ellen Yorick olly haraggal beszéll, nem szükség semmit tudnunk.

A' Tizedik Levélben Sternének Coxwouldi lakása jő elő. A' Coxwouldi papi jövedelemmel egy Lord barátja ajándékozá meg Sternét, kitől az oda való Pap kinevezése függött.

Ennyit ezen Levelek' felvilágosításáúl. A' legutolsó' végére Sternének azon levele van téve, mellyet Elíza elindulása után, leányához Lydiához írt Franczia Országba. Az nem ezekhez való, de az Olvasó talán még is részvétellel futja által. Budán, 1828. D. G.

2.

Szemere e' Munkájában kezdetétől fogva azt tevé kötelességéül, hogy az ellenkező vélekedések híven és a' legtöbb oldalról terjesztessenek elő, 's az időre bízattassék az ügy' elítélése. 'S minthogy a' Gyüjteménynek nem csak Kritikai, hanem Anthologiai része is van, közül olly különböző vélekedéseket is, mellyek már megjelentek nyomtatásban, de feledésbe jutottak, vagy elszórva állanak. A' tendentia nem csak Ismeretekre ígér hasznot, hanem a' Nyelvre is, mert a' régibb és az újabb út' sajátságait egymás mellett inkább kitűnteti.

A' III. és IV. Kötetben a' Regélő Költésnek (*Poesis narrativa*) komoly és játékos többféle nemeit akarván ismértetni, a' XIII. Részben thé-

maként Pfeffelnek egyik Románczát adta fel, szabadon hagyván a' felszóllítattaknak, hogy a' példányhoz olly igen szorosan vagy olly igen tágan ragaszkodjanak, a' mint kiki jónak látja. Így dolgozának a' lelkes Képlaki Vilma, 's Vörösmarty, Kiss, Paziázi, Gróf Mailáth, 's az Ossziáni lant' hangzásában csintalanúl pöffeszkedő Kisfaludy Károly. Maga a' Muzárion' Kiadója, összehasonlítván némelly fordításinkat, tőlem azt kíváná, hogy a' melly Előbeszéd a' Döbrentei által adott Yorick' és Elíza' Levelei előtt áll, dolgoznám újra szorosabb és tágasbb utánzással; mert az illy dolgozás gyakorlati neme a' Kritikának.

Annál inkább hajlék teljesíteni a' mi tőlem kívántatott, mivel úgy hiszem, és már első ifjuságom olta, hogy szerencsésebb neme Izlésünk' 's Nyelvünk' kimivelésének az illy verseny-dolgozásoknál nincs, és nem lehet. Ezt cselekvém Marmontelnek három új Regéjivel, mellyet a' halála olta is szentűl tisztelt és szeretett Báróczy már adott; ezt Orpheusszal Virgílből, szemem előtt tartván a' Rájnis' fordítását; ezt a' Horátz' Leveleivel, noha Virág és Kis csudálást érdemlő szerencsével adák; ezt Homérnak egy Episodionával, 's a' tanítvány Erósszal, a' mit Vályi Nagy tudott; ezt a' Scípio' álmával, noha azt már bíránk Révaitól; nem hogy azokra vessek homályt a' kiket szeretek, hanem hogy Nyelvünkre vonhassak, ha lehetne, újabb fényt. Vagynak a' jók-

nak is erőtlenségeik, legalább tévedhetésök, 's az önszeretet, mellynek izgásai ellen az illyenek sem mindég vagynak védve, az effélét titkos feddésnek veszi; illyennek az a' nemeslelkű halandó is, kinek nem vala oka ragyogását félteni. Ha jobb a' később dolgozás, örvendenünk kell annak látására hogy Nyelvünk gyarapodik; ha rosszabb, az bennünket emel; és ha talán irígység, hiúság és egyéb valami vakítá meg vetélkedőnket, önmaga bosszúlá meg alacsony tettét; a' bántott nyugalomban maradhat. Egy eset van, mellyben az illyen magának valamit engedhet: az, midőn a' pöffeteget csiklandás által fakasztgatja meg. De az csak akkor szabados, midőn játékába epe nem keveredik.

3.

AZ ELŐBESZÉD.

szorosan.

Sterne Lőrincz' Levelei Elízához először 1775. jöttek ki, nyolcz esztendővel előbb mint Sterne 1768. megholt. Kiadójok a' Munkát Lord Apsleynak, ki ángoly szokás szerint később Earl Bathurst nevet vőn fel, ajánlotta, 's bizonyossá tevé Olvasójit, hogy a' Levelek a' szerint adatnak, a' mint írva voltak, 's e' részben egy köz tiszteletű férfit híva fel tanúúl, ki e' Leveleket Elíza' engedelmével a' Sterne' kézírása után másolá le Bom-

bayban (Keleti Indiában). Ugyan-ezt bizonyítják sok házak, mellyeknél Sterne és Elíza ismeretségben voltak, és nem csak ezek felől, hanem az e' levelekben említett személyek felől is sok apróbb tudósításokat 's híreket tudtak beszélni.

Eleintén egyedül a' Sterne' Levelei jelenének meg. A' szerény Elíza nem engedé meg hogy az övéi is lemásoltassanak. Pirulnom kellene, ugymond, nyomtatásban látni leveleimet, holott semmi érdemök nincs, 's a' melly dicséreteket Sterne halmoz reájok, mind az nem egyéb mint baráti szívének kedvezései. A' ki hidegen olvasná, nem lelné bennek a' mit Sterne csak szeretetből javalla. Azok nem azért írattak, hogy ő nemzete' Írói közt ragyoghasson. Sterne behunyta szemeit gondatlan áradozásinak hibájikra, de a' világtól nem remélhetnének annyi elnézést.

Látván hogy ez az asszonyi lélek távoly vala az Írói gyengeségek' minden nemeitől, 's így olvasván tiszta lelkének hév ömlöngéseit, nem lehet őtet nem szeretnünk. Való képe a' gyermekded elménck, melly asszonyban legfőbb dísz.

Elíza Keleti Indiában született, ángoly atyától és indus anyától, 's a' köz tapasztalás szerint illy fajzásuakban nagy szokott lenni az érzelékenység. Az ángoly indus leányt Draper Daniel Bombayi Tanácsos tartá házasságban, erkölcseinél 's nemes gondolkozásánál fogva is tisztelt férfi, tovább feje az ángoly kereskedési fiók társaság-

nak Szurátban. A' gyenge alkotású asszony itt ki nem állhatá az éghajlat' forróságát, 's Orvosinak tanácsokból Angliába ment által. Londonban egy véletlen összetalálkozás juttatá ismeretségbe Sternével. (A' mi itt következik nem szenvedé az újra dolgozást, 's így a' szerint adjuk a' mint találtuk.) *A' heves képzeletü 's meleg keblü Sternét hirtelen megkapá a' hozzá hasonló asszonyi gyengéd szép lélek; felejté a' maga külömben is távol levő feleségét; csak Elizában élt, 's Pláto' lelkével érze iránta szerelmet. Nincs semmi feljegyezve felőlek hogy szerelmek a' szokottabbá vált volna, mellyel a' lelkit rendszerint végződni közönségesen hiszik az emberek. Meleg képzelődést, kényes büszkeséget a' férjfiba: gyermeki tiszta elmét, ártatlan való szemérmet az asszonynak, 's mind a' kettöben lelkesség legyen, hogy abban találhassák felsöbb gyönyörüségeiket egymással, 's kész a' Plátói szerelem, kikaczagni csak gázoló betyár indúlat fogja.*

Illy szerencsés véletlen együvé találkozásnak köszönhetjük e' leveleket. Bár a' világbeli esetek buta szövödése férjfit, a' ki valami jobbra van teremve, mindenkor csak ollyan dicsö indulatu fejérnéphez vezetne, melly tisztelni tudná annak útját 's lelkéből a' szépet, legyilkolása helyett díszesen in-

gerlené ki. Innen azon óhajtása; a' XIII. Levélben, hogy szeretett barátnéjának társaságában bár mindennap tölthessen egy két órát, mert Érzékeny Utazásit, az ő látása hallása által lelkesítve, több szerencsével írná.

A' hatvan esztendős, összeroskadt Sterne majd meleg barát, majd hív oktató, majd szerető atya, midőn a' huszonöt esztendős Elizának ír. E' viszonyok' összeömlésében hullámzanak érzéseik is, 's innen ered hogy Sterne Elizát majd a' többes számban szóllítja, majd tégeti. Az öreg barát néha tudós poshadtságba csap de Elizának beteg idegei által még inkább ellágyított lelke illyenkor is a' tisztelet' kíméléseivel bánik barátjával. Sternét tüze annyira elkapá, hogy képzelgéseinek lángolásiban még arról is teve szót, bár enyelgve, hogy ha egy részről Draper Úr, más felől az ő külömben híven szeretett felesége meghalnának, Elizát feleségül veszi el; — ártatlan álmodozásai a' megilletett tiszta léleknek.

Levelezéseiknek itt az ada alkalmat, hogy Elizának Sterne megküldé Munkájit; Románját Tristram Shandy czím alatt, Érzékeny Utazásait, Predikatziójit. Ezekről az Erdélyi Múzeum' VII. Füzete bővebben szóll, hol Életét is lehet látni. Elizának ezek' számában az Érzékeny Utazások tetszének leginkább; maga Sterne Predikatziójinak adá az elsőséget, mert amazok csak fejéből vették, úgymond, credetöket, hidegen fogván hozzájok;

az az, mivel Utazásait nem útjában írta, hanem hazájában ismét megérkezvén, és így visszaemlékezéseiből (?); ellenben Predikátziójit mingyárt melegében öntvén papirosra, a' mint azok lelkében támadtak.

A' Gyüjtemény nem bírja minden Leveleiket, 's Elíza hihetőleg nem engedé mindeniknek mását vétetni. Illyen az Ötödik, melly válasz ugyan, de nem a' Negyedikre; az nyilván az említett mentegetőzés miatt marada el. 'S nem hihetni hogy akkor kezdék a' levelezést, midőn Elíza, férjének parancsát követvén, Angliát oda hagyá.

Haki nem tudná hogy a' Pap Indiában Bramínnak mondatik, e' jelentésünk után elérti, miért neveztetik e' Levelekben a' pap Sterne Bramínnak. — Yoricknak magát játékos lélekkel nevezé.

Miss Light Stratton Tanácsos' hitvese lőn Madrásban; a' három csillaggal jegyes háznépről pedig nem szükség tudnunk. Sternét a' Coxwouldi papi jövedelemmel egy Lord ajándékozá meg, kitől a' kinevezés függött.

Ennyit e' Levelek' felvilágosítására. Ezek megett van egy, Elizától Sterne Lydiához, ki ekkor Franczia-országban múlata. Ambár ez nem tartozik szorosan azok' számába, mellyeket a' ezím jegyez, úgy hisszük, Olvasóji ettől sem fogják megtagadni részvétöket.

4.

AZ ELŐBESZÉD.

szabadabban.

Sternének, vagy a' mint önmagát Munkájiban nevezni szerette, Yoricknak Levelei Elízához, elsőben 1775. jelenének meg, Elízának még életében; 's minden változtatások és kihagyások nélkül. A' Levelek magokon viselik hűségök' bizonyságait; de a' Kiadó azonfelül tanúnak hívja Elízának köz tekintetben álló barátját, ki azokat, ennek engedelmével, a' Sterne' kezével írt levelekből másolá; tanúnak több nevezetes házakat, mellyek a' két levelezővel szövetségben állának. Elíza rá nem engedé magát beszélltetni hogy ezekkel együtt a' magáéit is kieressze; azok halála után adattak a' Sterneéi mellé. Szerény lélekkel úgy hitte, hogy az ő leveleinek nincs érdemök, és hogy az Írói ragyogás nem asszonyt illető dísz.

Sterne felől nem szükség szóllanunk; ki nem ismeri Érzékeny Utazásait? ki nem Tristram Shandyját, 's lelkes Predikátziójit, de a' mellyek, mint minden a' mit írt, tele vannak csintalankodó szeszeivel. Annyi lelket, annyi meleg bugyogást, olly lángoló képzeletet, melly lobog mindég, mint az ég' tűzbe borúlt boltozatja a' nyár' hév estvéjin, olly igen mély belátást az emberi szív' titkaiba, kevés halandó kapott, 's a'

legszerencsésbb útat választá mellyet találni lehet, ismereteink' határit kiljebbre terjeszteni: „ Szív által szóll Észhez." — Elíza ángoly atya' 's indus anya' gyermeke, Anzsengában született, 's Draper Dániel Tanácsoshoz méne férjhez Bombayban, ki későbbb a' Kereskedés' Al-Társaságának Szuratban Előlülője leve. Gyenge alkotása nem állhatá ki az Ázsiai forró clímát, 's Orvosai tanácsára férje Angliába küldé. Londonban megismérkedék a' kora 's betegeskedései által elaggasztott Coxwouldi Pappal, maga csak huszonöt esztendős, de mindég fél beteg. A' leglelkesebb ember örömét lelé a' leglelkesebb asszony' társaságában, 's hajlandóságok egymás eránt láng leve, de aetheri; szerelmök édes elrészegűlés, de lelki elrészegűlés. Olvassuk e' leveleket, nevezetesen a' mellyet itt, lap 107., Sterne ír a' lyányához, 's nem lesz szükség azon mentegetőzésekre, mellyeket fordítójok az Előbeszédben felhord. — Pesten, 1829. Februárius 14d. *Kazinczy Ferencz.* 2—4.

V.

ROMÁNCZ.

1.

Az ér mellett űlt a' gyermek,
Koszorúját kötözé,

'S nézte, a' szél egy két rózsát
Mint csap a' habok közé.
Ah, mint e' hab, illy sietve
Tűnnek éltem' napjai,
Így hullnak le mint e' rózsák
Szép korom' virágai.

Hagyj, ne kérdezz, mért kesergek?
Mért öl engem illy panasz?
Minden örvend és remélhet,
Ha megújúl a' tavasz.
'S im az ébredő természet
Minden serkentésivel
Mély keblemben most csak a' bút,
A' nehéz bút költi fel.

Egy van csak, kiért sohajtok
E' titkos nagy bánatban,
'S e' szép lélek nékem közel
És örökre távol van.
Karjaim felé kinyújtom,
Ah, de el nem érhetik;
Felsírok hozzá, de szívem
Le nem csendesedhetik.

Jőjj te, hagyd el büszke várad',
Oh te a' kit kedvelek,
Jőjj, 's én a' legszebb virággal
'S csókommal behintelek.
Hallgasd, a' liget miként zeng,
Melly tisztán zúg a' kis ér.
Hidd el, két boldog szerelmes
Kis kunyhóban is megfér.

Szemere Pál.

2.

A' pataknál ült egy ifju,
Rózsakoszorút füzött,
'S látta, néhány elragadt fürt
Mint lejt a' habok között.
Olly sietve tűnedeznek
Napjaim mint e' patak,
Ifjúságom mint a' rózsa-
Koszorú, olly hervatag.

Oh ne kérdd, miért kesergek,
Mért busít e' rózsakor.
Minden örvend és reményel
A' tavasz' ujúltakor.
De mind e' sok ezred hangi
A' kelő természetnek
Keblem' mélyén csak nehéz bút
'S bánatot tenyészgetnek.

Nem találhat szívem enyhet
A' tavasz' vigalmiban;
Egyért esdek 's az közelre
És örök távolra van.
Karjain' ez árnyalakhoz
Ohajtvást terjengetem,
'S ah nyüg nélkül dermed e' szív,
Mert el azt nem érhetem.

Szállj, oh szállj le, kedves lélek,
Hagyd el büszke váradat!
Majd elhintem rózsaszállal
Kebled', csókkal ajkadat.

A' liget, halld, zeng a' daltól,
Vígan zúg a' csermelye:
Egy boldog párnak elég hely
Egy kis kunyhó' kebele.
Helmeczy Mihály.

VI.

EPIGRAMM.

1.

Ákronnak jobb, Lillének nincs bal szeme; 's csaknem
Szebb, ábrázatjok, mintsem az Isteneké.
Kedves gyermek, bal szemed' is nénédnek ereszd-ált;
Így te Kupídó lész', így Venus-Asszony amaz.
Baróti Szabó Dávid.

2.

Ákronnak jobb és Phillisznek bal szeme nincsen,
'S íme felülmúlják keccsel az Isteneket.
Szép fiu, add gyönyörű nénédnek az egy szemed' által,
Így te vak Ámor, imígy ő Kytherea leszen.
Ponori Thewrewk József.

VII.

GNÓMA.

1.

Lenni egész igyekezz', de ha nem tudsz lenni egész lény,
Mint munkáló tag, szödd egy egészbe magad'.
Deáky Zsigmond.

2.

Lenni egész törekedj', 's hahogy azzá lenned erőd nincs,
Munkáló tagként, fond egy egészbe magad'.

Szalay László.

VIII.

NYELV CSINOSSÁGÁRA VALÓ ÜGYELET.

Korunkban, mellyet nemzetibb lélek éleszt mint az előttit, midőn a' polgári hivatalbelieknek 's tudósaink csak egyedül a' deák nyelvet tartották bálványnak, midőn az elkényesedett elsőbb házak öseik' szózatjai nem tudásának szégyenét viselték, lelkesedni kezdő korunkban kötelessége minden magyarúl írónak tanult hazai nyelven írni, vagy ha ezt nem teszi, megszóllítás nélkül nem maradhat A' grammatikai pernek alkalmasint vége van már, legalább azon ponton áll a' csata, mellyen az ellenkezők' vívásiból sokfélére kivilágosodás derül. Igy most senkinek se szabad csak egyedül a' maga szülötte földjén otthonos nyelvet tartani a' legjobbnak, hanem tudnia kell a' két hazának több tájain felkült Írók' munkájiból, ha más vidék nem tartotta e fenn vagy az ígék' hajtogatását, vagy a' névmásaival való élést, 's egyebeket jobban, 's értenie szükség mire útasít a' Nyelv tiszta bővülésének theoriája, meddig mehet az újítás' szabadsága, miket kell gondosan kerülni

hogy a' stílus eleven, kerek, jólhangzó, csínos, értelmes legyen. Azért felette nagy elmaradását árúlja el az, a' ki holmi már meghányt vetett grammatikai kétséget még most is úgy látszik előhozni mint ő általa feltaláltat, mintha a' felől még soha sem lett volna kérdés. Elaludta ezen pályázó a' diadal' jelharsanását a' stádium' mellékén, 's akkor kiáltoz hátúl futtában, mikor a' czélhoz közelítőknek gyors lábaik már meghaladták a' fövény nehézzét.

Meghallhatta volna minden a' kit szép heve a' haza köz ügye figyelmére ragadott, mert a' csata elég messze zengő volt. Már Baróti Szabó és Bacsányi, 's Rájnis és Révai gyanítatták, mint egy elősereg, hogy a' nyomó környülállások miatt rozsdafogta nyelv nem kaphatja meg csinosúlását zajgó villongás nélkül, mivel a' megkedvelt tárgy védelme hamar lobban indulatba; az önszeretet észrevétetlenűl is közbe csúsz, 's az igazlátást elborító tűz megszaggatja a' féket. Kiki úgy oltalmazván ügyét mint annak ismerésére juthatott, nem enged, míg a' Publicum szava el nem választja hogy mellyiknek nyomdoka érdemel utána lépést. Bár az alattomos bosszu nyilait nemes lélek tördelné össze minden Íróban; de úgy látszik már az emberhez ragadt, hogy a' személy díszesebb és gyarlóbb tulajdonságai közé keveredve terjedjen a' Hasznos.

Illy világosság és árnyék közt támadt a' nem régi nagyobb háboru. Vér ugyan nem folyt benne, de olly kíméletlenül csapkodtak egymás ellen a' neki feszült inu karok, mintha koronáért lett volna a' vívás, pedig csak nehány szó és ypsilonok voltak elnyerendők. A' felvett tárgynak ellene és mellette mindenünnen pezsgett a' vélekedés. Nemtelenségeit ne kövessük e' harcznak, de köszönettel illik fogadnunk a' lelkesebb vívók által kifejtetteket, 's nem mondván csak vaktába minden újítást nyelv eltekerésnek, nem emelkedvén délczegen a' megszokott' pártfogásán mint szűkkeblűségen feljül, int a' dicsőség mindenik fél' állításaiból a' jobbat kiválogatni. A' természet indúlt testi világot is meg szokta rázni zivatar, hogy a' fúlasztó gőzt és tikkadást elevenebb szín válthassa fel; úgy a' lelkinek is használhat az összeütközés. Ebben némelly ingerlés a' szakadások fejeit hamar messze viheti, vak utánozójik pedig a' dolgot vagy még inkább elrontják, vagy kevéssé bízhatni bennek, mint nem önnön gondolkodókban; de ne tisztelje e azért a' hidegen maradt néző a' harczosokat? Sőt köszönje nekik hogy a' nyelv megtisztítása végett ösztönjök' hevéből még tulajdon csendjeket is feláldozták, 's ha szégyell félszeg maradni az irásban, gyűjtsön magának mindenikéből. Kikapván vészek közül a' helyesebbet, benne virágzik ki az egész Nyelvre nézve, a' fergeteges tavasznak Májusa.

Költőjink már érzik hasznát, ha sok hosszú és alkalmatlan szavunk, egy két szó tagját elejti, mert ez által kevesebb rendű vers több gondolatot, szoríthat velősen egybe, a' képzelés' reptét nem rántja vissza öt hat, sőt hét szótag nyüge, mellyet se rím, se mérték harmóniája fel nem vehet, sőt könnyebben járhatván lelkében kelő teremtményeinek világában, a' rhythmus édes kényességét az érzésnek összevont, 's annál mélyebben ható hevét nem kell neki egy két bálványozott otromba szó miatt elszalasztani. A' prózát iró fontosságot ád már stylusának az eddig szokásban volt szószaporítás' kihagyásával; diszt kedvetlen hangok elkerűlésével, *) tulajdon erejét nyújtja vissza a' nyelvnek a' sok, gondatlanul bécsúszott névmássait félre lökvén. Nem a' volt Literaturai harczok támasztották é ezen pontosabb figyelmet? nem ezek villámaira fakadozott é ki azon elsőbbségre hágtató rebegés, melly az elmaradásért pirulni tudót mindég szúrja, mig munkájának, tőle kitelhető olly tökélletességet nem oszt, a' millyent irásának neme magával

*) Egy külföldi születésü, de férje által magyar Grófnévá lett asszony, megtanulván nyelvünket, azt mondá nekem egyszer: Das viele: okoknak, und ekeknek gefällt mir nicht in Ihrer Sprache. Die ungrischen Schriftsteller müssten trachten ihrem Style die möglichste Euphonie zu geben.

hoz; mert látja hogy büntetlenül nem marad. Nyelv' és Tárgy Kritikája, 's Izlés keményen parancsol minden Író fejére, hogy a' grammatikai csaták mezejének megjárása előtt, nevét nyomtatott irásra ki ne merje tenni, mivel ott illik elkezdeni lépését, a' hol az előtte dolgozók már bokrot és bojtorványt kiszaggatva, állanak. Itélje meg mindeniknek igazát.

Csak a' választást vallási tekintet ne szegletesítse; mert látjuk hogy az némellyt még a' grammatikai különözésekbe is vezetget. A' vallás templomba való, 's annak nem pulya gyűlölgetésre kér intése, mert a' cselekvő világban, ugyan azon egy czélu tettekben óhajtja magát tiszteltetni morálja. Imádságom nekem, hogy az embereket mint egy örök vért, és mind felebarátokat, többé vallás miatt elrémítő veszekedésben ne lássa a' föld; imádságom, mert szívből szeretem az emberiséget. Szeretem ebben legelőszer is Nemzetemet, 's forrón óhajtván közjavát, dicsőségét, borzadozok a' szakadás legkisebb jelein is. Véres betűk vallják hogy egykor ez rongálta meg a' Hazát; 's apró vak indúlatoknak legyen e ez a' nagy lelkűeket elé-hozható szép Honny martalékja? Vessen korunk fedezőt az elmultra, 's mikor a' magyar névnek emelésére kiált törvénye, és nyelve oltalma által az előre látás, hajítsa vissza minden a' konkolyt, melly talán közinkbe szóratnék, 's éreztesse hogy annál nemesebb mag tenyésztésére van teremtve.

Nem lehete csak futólag is e' kérést ide bé nem kapnom, mellynek irása alatt csak ugyan arra való legszivesebb emlékezésem fogott el, hogy többnél, és több helyen tapasztaltam a' közjónak, véletlenűl külömböző vallásban született, de egy akaratú Hősei 's ezek becsűlői közt bárátságos kart nyújtani, mint nem: a' kik pedig ezt nem teszik, azokra nézve nem egy felekezetet értek, hanem Magyar országon mind a' három, Erdélyben mind a' négy törvényes valláson lévőkhez szóll óhajtásom.

Vagy némellyt a' grammatikai tárgyakban nem ez bánt, hanem megrögzöttség 's édes makacskodás szegez le ahhoz, a' mit baráti szövetsége tanít, a' mit iskolájában megszokott, vagy a' mivel már egyszer az Olvasók eleibe lépett? Aligha lehet fennmaradó névhez az ollyan Irónak bizodalma, kiben élete fogytáig bizonyos belső hajlékonyság nem él, melly a' megmutatott Jobbat szíves örömest követi, nyughatlan tűzzel keresvén ki minden tárgyához valót. A' melly Irónknak többféle lépcsőjit nem vesszük észre módjában, nem igen hihetjük hogy hív akaratja lett volna mind a' maga miveltsége messzebb vitelében, mind az által a' magyar Stylistica felsőbb tulajdonsága megadhatásában. Lám az öreg Révainak versei sokkal szebbek, mint az ifjúé, Grammatikája pedig épen kimutatja nyelvbeli nagy elémenetelét. Tapasztalhatjuk több még élőken is a' tisztábbra emelkedést,

de mindeniket ugyan nem nézhetjük tovább törekedőnek.

A' német új társalkodási Szókönyvön száz meg száz német tudós dolgozott, 's ezek czikkelyeiben a' nyelv mindeniknek keze között csínos, tiszta, velős; úgy tetszik mintha egy pennából folyt volna az egész munka. Egy öntés. A' Diderot által kiadott franczia nagy Encyclopédián D'Alambert, Daubenton, Rousseau, Marmontel, Le Blond, Le Momier együtt dolgozott, 's a' nyelvnek egyszínű tisztaságot adtak, ha az individuális dolgozás' tónja külömbféle is. Próbálnók meg mi tíz magyar tudós együtt munkálkodásával egy Dolgok Lexicona irását; tarkaságot látnánk. Egyik deák szerkezetésre csikarná a' magyar nyelvet, másik németeskednék, harmadik a' sok e t t e t e t t a t t a t o t t szenvedő formával, melly eredetiképen meg sincs nyelvünkben, nehezítené a' kimondást, negyedik szűnetlen v a l á z n a, és v o l n á z n a, 's még p e d i g l e n e z n e*) is,

*) Aranka nagyon szeretett versezni, de verseiben poesist senki se talált. Gr. B. E. ezt veté bé egy kis papiroson egyszer estve a' Poeta ablakán:

Aranka pediglen erőlködik vala:
Aranka pediglen Poéta nem vala.

Már ide a' két pediglent, és valá-t épen jól választotta az Epigrammaticus, mert annak verselői fáradt lelkét, 's kit csintálankodása élmésen csipni akart, festik.

ötödik így írna *a'* János, *az* István, holott a' tulajdon nevek eleibe *a'* és *az* nem kell, a' mint Erdély bizonyítja, 's mindenüvé a' sok *az ö-t* szurná bé, ámbár azon névmását a' ragasztékok kijelelik, 's az értelem magával szokta hordozni, hogy épen hová szükséges. Osztán hányféle lenne a' helyesirás. Még *eö*, *baráttság* is! 's ezen készületlenség bizonyosan azon gondatlanságból ered, melly nem tartja kötelességnek, a' magyar Könyvírói nyelv' megtanulását; a' Franczia, és Német pedig nem merne Stylistikájában járatlan lenni. Boursault, Párisba jöttekor csak a' maga Bourgognejának mellyben született, patois nyelvét beszéllette, 's kénytelen volt a' franczia iróiban, minekelőtte munkát adott volna ki, ügyességét különösen gyakorlani. Nem mondhatjuk hogy a' mi nyelvünk, úgy a' mint közbeszédben kapjuk, eléggé alkalmatos tisztált volna már az irásra, sőt az Iróktól kicsinosítandó stylusból kell még egykor a' köz beszédnek is nagyobb meghatározottságát 's kényesebb ejtéseit által venni, ámbár nem olly kitetsző mértékben, mint ezt egy Ausztriai vagy Bajor 's a' patois franczia teszi, mikor a' népaljnak lomha szavairól, a' Könyv' és csinosabb világ nyelvére lépik.

Tetszeskedő önnön dicsérgetésünk nélkül vallhatjuk meg ugyan ellenségünk szemébe is, hogy Irójink hazafiúságának akadályokkal küzdött ereje kevés idő alatt sokra vitte nyelvünket, de mond-

juk ki, hiú, és kora tömjénzést megvetvén, azt is magunk között, hogy a' művészi bévégzés még hátra van, e' nélkül pedig dicsőség sugára nem repedez. A' Coreggiók leforgácsolták nagy hevekben a' Carrárai márvány darabjait; közeledik a' forma a' lélek ideáljához, látszik a' remekké leendő képen arcz, lobogó hajfürt, kezek, és minden tagok, most ezen még csak félig idomos munkának lelket, hájt, és elevenséget kell adni. Hány érez még ezek után való gyúlást? Stylistikájink nem kedvetlen nehéz fordulásuak e még? Pánczél van rajtok, feszesen mozognak benne, a' mi ugy gondolom, a' komoly, mindég vizsgálódó német dogmaticusok felettébb való követéséből származik, 's én inkább a' könnyü sebességgel kedveskedő franczia stylus értelmességének felkapását ohajtanám Prozaikusainknak, a' mint meg Költőjink a' Németnél több poézist lelhetnek. De nagy igazságtalanságot követnék el, ha néhánynak közttünk igyekezetét, sőt tökéletességét is; mellyel irását bájlóvá tenni tudja, nem tisztelném. A' nem illyen tulajdonságuakkal készület, 's jó példány választása a' sok biczégést, elfacsarást, értetlen kifejezést, és simátlan külsőt még elhagyathatja. Tudjuk, hogy egy némellynek e' vétke Hazája iránt való szent hevéből jő, melly felfakadása korában mindenét oda ajándékozni kész indulattal veti magát a' végre pártul fogott nemzeti kincs védelmére, de szabad kihülést kívánni ennek azon való eszmé-

letre hogy inkább egy ideig elhallgatva meg olvasson mindent a' mi eléadásának csinosságát, nyelvének diszét eszközleni fogja és százszoros törlése után mikor új athléta képében lépik ismét piaczra, akkor az előbbi köz vitézből vezérré lettet lássunk. Mert a' hazafiúi jeremiáskodás behatásának vége, a' mostani idő hitvány iskolai occupatiós foglalatu holminek egybe halmozása helyett már csak szépen irt velős munkát fogad figyelemmel, azért lelkes belső méltósággal kell magát kinek kinek mutatni 's úgy hogy az éles szem a' külső köntösön se vegyen észre se ránczot se hányt vetett egybe nem illést. Neki eredni azon pályának, mellyen ezt a' maga diszét még nem egész erővel segítő Nemzetet hidegségéből felrázni akarók sora vív, nem köz lelket mutat ugyan, hanem a' jó ügy ne vesztegeljen, rossz Ékesszóló kezében. Jobb utra térni pedig soha sem szégyen, 's az arról való eltévedés, vagy csak mellette volt csapongásnak megvallása szeretetre méltó tulajdonság jele.

A' Tudományos Gyűjtemény szabadjára hagyván mindennek, a' maga külön vált tulajdonságában megjelenni, olly tükrünk lett, melly ha nem csalódom, tökélletesen visszajátszodja többnyire minden Tudósaink' míveltsége állapotját mind gondolkodások' modjára, mind stylusok mineműségére nézve, mert a' legnagyobb részt belé rántotta szép szándéka, sőt ollyanok is

mutatkoztak, kik tulajdonképen nem könyv fabricánsok, 's igy látni lehet általok nyelvünknek azoknál lévő állapotját is, kik az irásra különösen nem készülnek, hanem felteszik vélekedéseket olly nyelven a' millyen között ők forognak. De dolgot is ád az illyen sokféle színü munkákkal való eléállás a' Rendbeszedőnek 's megrázza fejét a' hozzá menő, még mocskosan is béküldött kéziraton, ha eszébe jut, hogy a' dolgot nem vizsgálók neki tulajdonítják egyik 's másik kötet készületlenségét. Forrásában lenni látjuk itt még mind eddig a' nyelvet, melly birtokasainak a' Hegyaljai szőlő miveltetők gondoskodása nyomain, talán még olly tiszta tüzü lehet mint Tokaj nektára. Volt egy tudománytalan időnk, mellyben, a' szíves tiszteletre érdemes öreg Trattner vallomása szerint, csak Kalendáriom vételére állott be hozzá a' Magyar, hanem akkor Bécs se vetélkedett Német társainak miveltségével, de most mintha jobban serkedezne Publicumunk (kivált ha pénze nem fogy) csak Irójink is mennél jelesebbek lenni törekedjenek.

Vegyünk fel egy képet stylusunk tisztuló és még zavaros félben lételének festésére. A' most minden eszesebbet védelmére hivó nemzeti nyelv századokig nyugodt és szinte megposhalt kis tenger gyanánt veszteglett számtalan gyöngyeivel. Zajogva csapott rá egy orkán, 's fenékig mozgatta meg. Széllyt kezdettek oszlani a'

behinározások, 's a' tornyosodva hajtott hullám mutatta a' víz tisztaságát; sok helyen már a' partakon kitetszettek a' gazdag gyöngyök. Hajósok termének még szélvész közepette a' tengerre. De ezek nem kevés számmal még most is a' part iszapjaiba keveredetten eveznek 's a' vezér csillagot nem esmerve, erre, 's amarra kovályganak. Venus Anadyomene a' habok közűl fel felemelkedik arany hajjal 's kecses testtel, de némellyek tengeri csuda gyanánt kaczagják, 's csak igen kevés reszket feléje kormányzani hajóját hogy mosolygó partra szállítsa. Azonban a' külömbféle készületű evezők között, a' velek együtt hajózni akaró képzelhet már magának ideált, hogy ő mellyiknek eszközei után készítse a' magáét, mit tartson meg abból, mit adjon hozzá szerencsésebb akarván lenni.

Boileau egyszer azt tanácsolta egy ifjú Papnak hallgassa meg Bourdaloue-t és Cotint 's amattól láthatná mikép kell dolgozni, ettől, mikép nem kell. Igy vagynak nekünk is mind a' két félére példányaink, 's a' kivel a' természet nem hidegen bánt, kinek kedvező kornyűlállásai több oldalu miveltséget adtak 's izlését nemesítették kapja ki a' zavarból a' borostyánt nevelő szellemet.

Probát teszek elhunyt Irójink stylusával, hogy ugyan azt a' mit ők eléadtak, mikép kívánhatja már most a' nyelv disze, ereje, és kelleme. Buzgón hódolva állok sírjokra, futok árnyékaik marczanglásától, mert a' dajka szobából elérán-

tott nyelv semmiképp nem láthatta még tömött velősségét az Enniuszi korban 's idők telének míg Quintilián szerint a' Sallustiana brevitas és a' Liviuszi lactea ubertas diszlett Rómának ; a' hires franczia de Thou is deákul jelesen írt, a' maga nyelvén pedig ügyetlenül, mert még akkor a' franczia próza csak aljasságban hevert.

A' Mindenes Gyűjtemény IIdik Negyedének 97dik lapján ez áll:

„A' régi Görögök nagy tiszteletet adtak azoknak holt testeiknek, a' kik a' Hazáért való harczokban estek el. Azt írja Thucidydes, hogy három napokon egymás után kitétettettek azoknak tsontjaik a' szemlélésre és a' lakosok hintettek azokra mindenféle rózsákat, és drága illatu szereket. Azután Cyprus fából készíttetetett koporsókba, helyheztették 's a' Városnak legszebb hostatjában eltemettették, és a' legtiszteletesebb 's legbölcsebb személly egy dicsőséges orátziót mondott dicséretekre."

Nem felesleges e' itt a' sok ak ek és így az egymás után hamar következő disztelen hangu k betű? nem nehezíti e a' kimondást az összehalmazott: kitétettettek hintettek, készíttetett helyheztették eltemettették?

Hát ha így kellemesebb volna?

A' régi Görög nagy tiszteletet adott a' haza harczában elesett polgár holt testének. Thucydides szerint, egymásután három nap tették azt ki szemlélésre, 's ekkor a' lakosok mindenféle rózsát drága illatu szert hintettek rája. Azután a' városnak legszebb külső részébe kísérte a' nép eltemetni, hol valamellyik legtisztesebb bölcs tartott sírja felett, dicsőitő beszédet.

Vagy az a' kifogás volna e' itt, hogy egy vitéz eltemetése nem gerjeszt olly nagy ideát, mint egyszerre többekké. Képzelje az Olvasó mingyárt az egész holt sereget 's a' festés czélja el van érve a' nyelv pedig nem mekeg.

Tekintsünk ezen Könyvben is: Egy Külföldön utazó Magyarnak: (Sándor István) jó barátjához küldetett levelei. Így ír Velenczéből 70dik lapon.

„Barátom, ha ezt hallod mondatni, hogy Velentze a' tengerben épült, ezt hizvást elhiheted. Ugyan nem a' víz felett való föld színén, hanem magában a' tengerben helyheztettek a' házaknak talpköveik 's maga a' város az ő egész kerületében a' tengerrel vétetik körül. A' városnak ezen csodálatos fekvése még több egyéb csodálatos dolgokat szerez, mert itt kanalisok az utszák, gondolák a' kotsik 's hajók a' terhes szekerek. Azt vélhetné valaki, hogy az állatoknak bizonyos nemek, melly egyébként szolgál az embernek, itt tellyességgel kiirtatott, mert itt

sem lovakat, sem öszvéreket, sem szamarakat nem láthatni. A' város magában egész tömpölyeg, kerengő, tsiga biga labyrinthus.

A' 338dik lapon álló Párisban írt levélnek ez a' kezdete:

Ezen levelemet Palé-rojálnak szentelem fel, melly is valóban megérdemli, hogy bővebben emlékezzem róla. Ez nekem sok kedves órát szerzett, kihezképest kötelességem a' háladatosság. A' palotát, a' mint már mondám Riselyő Kardinál építtette először, azt halálával XIVdik Lajosnak hagyta a' ki azt újra Orlányi Fülep Herczegnek ajándékozta 's azolta szüntelen az Orlányi házhoz tartozik. A' mostani Herczeg azt sokféleképen megújította, a' régi kertnek egy részét nagy épületekkel megrakta 's csak nem a' világ csudájáva tette.

Nekem Sándor stylusa nehezen mozgónak jő. Nem akarom változtatásomat én magam könnyebbnek tartani, de bátran mondom azt ki, hogy komor elbeszéllőre kevés ember figyelmez. Már p. o. írt volna így:

„Barátom ha azt hallod, hogy Velencze a' tengerben épült, hidd bizvást. Mert itt a' házak talpkövei nem vízből kiemelkedett föld színén vagynak, hanem egészen a' tengerben 's a' víz veszi körül a' várot. Csudálatos fekvése sok egyéb csudálatos dolgokat is szerez. Útsza helyett benne kanálist látsz, azon, kocsi gyanánt gon-

dola evez, 's a' terhes szekér egy hajó. Mintha meg se volnának ezen a' tájon, az ember szükségeire való állatok, mivel itt se ló, se öszvér, se szamár. A' város egész labyrinth.“

„Palais-royalt fesse ezen egész levelem, mert valójában bővebb említést érdemel. Mint egy háladatossággal is tartozom néki, hány sok kedves órát szerzett! Mondtam már, a' palotát Kardinál Richelieu építette. Halálával testamentuma szerint XIVdik Lajosra szállt, e' meg Orleáni Filep Herczegnek kedveskedett vele 's azolta mind az Orleáni házhoz tartozik. A' mostani Herczeg igen sok díszt adott rá újjításaival, tele van a' régi kert' egyrésze nagy épületekkel 's az Egész úgy áll, mint egy világ csudája.

Nezzük meg most, az egykor híres Kartigámnak 169dik lapját:

„Kristina ez által még mélyebben merült e' történet felől törekedő sokféle vélekedésiben gondolván, hogy alkalmasint közel az igaz körül motozott itélvén elejéntén, hogy az alakos pósta legény talám szerelmes levelet a' Herczegnek hozott, várván várta a' végett a' következendő napot, mellykor a' Herczeg az egész titkot neki megbeszélleni igérte, tudni óhajtván egy részről, hogy mennyire a' gyanósága az igazzal megegyezett, más részről pedig, miben annak a' Grófnénak a' kevélysége, nagyra vágyása, és esztelensége állana.

Rettenetes magyar syntaxis! De hogy ne lehetett volna e' meg 1770 elején, mikor még most is van szerencsénk ennek valóságos egykét mását látnunk.

Csak nem itél meg senki is, ha' az illyent egyenes természeti folyamatjába igazítjuk: „Krisztina ez által még mélyebben elmerűlt az ezen történet körűl visgálódó sokféle vélekedéseibe, 's hajlott hinni, hogy alkalmasint közel járt a' valóhoz, mikor eleinte is tüstént azt itélte, hogy az alakos posta legény szerelmes levelet hozott a' Herczegnek. Más napra halasztván ez, a' titok elbeszéllését, várva várta már azon idő felvirradását, mert egy részről azt óhajtá megtudni mennyire igaz gyanúja, más részről pedig ugyan miben áll a' Márk Grófné kevélysége, nagyravágyása és esztelensége!

Racinenak a' Vallásról irt versezete magyarúl is meg van Előbeszéde ekkép kezdődik:

„A' józan okosság, midőn világosan megmutatja nekem az Istennek lételét, olly homályosan felel, ha az én lelkemnek természetéről megkérdezem, sőt olly mélységesen elhallgat mikor tőle az én bennem lévő ellenkezésekneknek okát tudakozom: hogy ez által tudtomra adja egy Isteni jelentésnek, szükséges voltát és engemet annak kivánására erőltet. Keresem hát én a' sok knlömböző vallások között azt a' vallást, mellynek ez az Isteni jelentés a' fundomentoma. Ama

legelső könyv által, mellyet a' mindennépek között legelső nép ád az én kezembe, megtalálom én a' keresztyén vallásban mind azokat az igazságnak megesmertető jeleit, valamellyeket kívánok. — Ekkor megvisgálom az én elmémnek gyengeségét, és megesmérem, hogy az én okosságom egyedül nem adhat nekem elég világosságot, Megvisgálom az én szivemet. s. a. t.

Minek a' sok én? Azzal főképp csak ékesítésre él a' Magyar. Próbáljuk az eléhozott rendeket másképp:

Világosan megmutatja ugyan józan okosságom az Isten lételét, de olly homályosan felel ha lelkem' természetéről megkérdezem, sőt olly mélységesen elhallgat mikor tőle a' bennem lévő ellenkezések okát tudakozom, hogy ez által Isteni jelentésnek szükséges voltát adja tudtomra 's engem annak a' kivánása erőltet Keresem hát a' sok külömböző vallások köztt azt a' vallást mellynek ez az Isteni jelentés fundamentoma. Ama legelső Könyv által mellyet a' minden népek köztt legelső nép ád kezembe, találom meg a' Keresztyén vallásban az igazságnak minden általam kivánt, megismertető jeleit. Ekkor megvizsgálom elmém gyengeségét, 's rátérek, hogy egyedül okosságom nem adhat nekem elég világosságot. Megvizsgálom szivemet s. a. t.

É n után T e következik. A' Te-nek legtöbb nyire ok nélkül való százszorozásával tele vagy-

nak Szikszai Imádságai. Még az imádságok tiszta stylusát is azért kell szorosan megkívánnunk, mivel az Imádság és Egyházi Beszéd Irójinak is elmúlhatatlan kötelességek a' nyelv díszeré ügyelni.

Legyen szabad egy szökéssel, játékszíni munkát elévenni a' most említett után. A' Hazához hív Endrődynek Magyar Játék-színében álló Kiki saját haza előtt seperjen nevű vígjátékra fordítok. „Megtartott engemet, mondja itt Zavarfy a' Jelenésben, magával együtt a' tengerbe taszítván (t. i. egy franczia) szerencsére jegyző könyvetském velem volt, a' melly jó zsiros volt. Sok obligátiók, 's Vekszlik voltanak benne. Vettem észre, hogy az én megtartóm egy koldus kutya, azért kivántam az én vagyonkámat, a' mellyet ő megtartott, véle megosztani, de még arra nem vehettem, hogy tőlem csak egy fillért is elvegyen, már a' mint mondám a' Tsajkában voltunk — egy kemény szél megakadályoztatott a' Franczia hajónak elérésétől, a' melly kevés idő mulva szemünk elől eltünt. Tehát én ismét halál foglya voltam, de ugyan azon szél, a' melly a' mi szerentsétlenségünket okozta, minket egyenesen a' szárazra vetett és úgy szakadtam ide. Az olta együtt lakunk. Együtt utazunk egy szempillantásig sem hagyjuk el egymást. Ő egy becsületes ember a' kit én esmérek és ő ellene akarok pert indítani." A' vígjáték közönséges csínos, társalkodás nyelvét

vészi által, 's a' hol abban rendetlenséget kap, igazítja. Hát ha Zavarfy folyamasabban így beszéllene:

„Szerencsére jegyző könyvecském zsebemben volt, bizony csak alkalmasint tele. Sok kötelező és váltólevél benne. Vettem észre, hogy megszabadítóm koldus kutya, azért vagyonkámat, mellyet hiszen úgy is ő tartott meg, örömest fel akartam osztani vele, de még nem vehettem rá, hogy csak egy fillért is elvegyen tőlem. Már a' csajkában voltunk a' mint mondám kemény szél futt, a' franczia hajót elérni e' miatt nem lehetett, 's kevés idő mulva szemünk elől el is vesztettük. Már hát megint halál foglya valék, azonban épen az a' szél, melly elébb bajunkat okozta, egyenesen a' szárazra vetett ki, úgy szakadtam ide. Együtt lakunk, együtt utazunk azolta, egy szempillantásig se hagyjuk el egymást. Becsületes embernek ismerem, de még is ő ellene akarok pert indítani.

Azért marad meg itt az ő ellene, mivel az előbbi textus arra veti erejét.

Így vagynak igen sok Írójink kiknek csak a' nyelv iránt való buzgóságokat lehet becsülnünk.

Egy periodust még Gróf Gvadányi stylusából. Magam pedig, szólt Rontó Pál előtt, még néhany s o r o k a t ezen Előljáró beszédemhez függesztek, mellyekkel kifejezem, hogy ezen munkámat két r é s z e k r e osztottam, és az elsőt m e l l y egye-

dűl Rontó Pál történeteit foglalja magába hat Tzikkelyekre; a' második részt pedig a' mellyben Gróf Móritz Benyovszkinak dolgai vannak tizenkét Tzikkelyekre.

Miért nem rövidebben? így:

„Magam még néhány sort függesztek ezen előbeszédemhez, azt akarván kifejezni, hogy munkám két részre van osztva, az elsőnek hat czikkelye Rontó Pál történetei, a' másodiknak tizenkét czikkelye pedig Gróf Benyovszky Móritz dolgait adja elé.

Sokkal kevesebb grammaticai restséget találúnk a' IIdik Rákóczi Ferencz Udvarában élt Mikes Kelemennek enyelgő kedves leveleiben, mellyeket 1717—1758-czig Nénjéhez írt, egészen Erdélyi Székely nyelven. Ide teszek kettőt, ha nem egészben is mindeniket, hadd viduljon fel a' meghunyorodott kritikus szem.

Rodostó Aug. 20dik 1727.

Ma Nénékám vissza érkeztünk a' nagy vizes vendégségből. Mert azt jó tudni, hogy öt mért földnyire vagyon innét egy orvosságos forrás. A' mi Herczegünk pedig mindenkor beteges lévén az unodalom miatt (mert én egyéb nyavalyáját nem látom) az apja oda kivitte, hogy abból a' forrásból igyék és meggyógyuljon, mint a' szomjú szarvas a' hideg forrásra. De a' mint észrevettem inkább szomjúzza a' meleg forrást. De az apja hirével nem fog ollyan orvossággal élni. Elég a'

hogy minekelőtte abból a' vizből isznak, a' sárban meg kell feredni. Talán irtam már valaha kednek arról. Ha hasznos, a' való, hogy a' természet igen közönséges orvosságot adott. Gondolom hogy a' Jerusalemi piscina tisztább volt még akkor is, mikor az Angyal felzavarta, mert a' nem egyéb valóságos sárnál. Énnékem is békelletett mennem a' Herczeggel. Nem tudom belől, de azt tudom, hogy úgy jöttünk ki mint az ollyan állatok, kik makkot esznek; kell lenni valami hasznának: mivel a' föld népe három, vagy négy, napi járó földről jő, ide. Ott a' sok asszony leány, kik felkendőzik sárral magokat és a' kik ollyanak mint az ijesztők sárosan de nem másként. Elég a' hogy ott meglehet látni húsz sárosit és annyi sárosinét egyszersmind. Abból a' fekete apothékából a' vízre kell menni. Mi ott voltunk jól megitattunk a' Herczegünket. De azt nem poharonként kell inni, hanem sellegenként — úgy annyira hogy a' ki harmadnapig vagy negyven ejtel vizet a' hasába tölthet, annak már nincsen szüksége a' Hipocrates orvosságára. A' való, hogy a' mi Herczegünk annyit nem ivott, de az ollyan orvosságra nincsen szüksége, és a' nyavalyáját barát tánczal kell orvosolni. Nincsen is jobb orvosság annál mert a' mind a' testnek mind a' léleknek használ; se szebb tánez annál nincsen. Némelly historicusok ugyan azt mondják,

hogy a' menyasszony táncz vígabb, kéd tudja jobban mint én s. a. t.

Rodostó April. 12. 1734.

Igen szépen és alázatossan köszönöm Édes Néném a' halat. A' melly duplán érdemli a' köszönetet: egyszer azért, hogy Nénikám küldötte, másodszor azért, mert bőjtben vagyunk, mert szükségünk van rá. Itt ritka a' jó hal, azért e hogy a' tájékot a' hal nem szereti, vagy pedig a' mi halászaink szamárok. Itt igen mértékletesen lehet bőjtölni a' hallal, de a' tojásban van részünk, mert csak azzal bőjtölünk. Ugy tetszik némellykor mint ha pislenek járnának a' gyomromban. Talán nem is hazudok, ha mondom, hogy több kél száz tojásnál napjában. Sokotálja fel ked egész bőjtön és a' négy után tegyen ked három czifrát, meglátja ked, hogy négy ezerre megyen még pedig el is engedek egynehány napot. Ha a' Vitellius Császár asztalához járhatnánk nem kellene rántottát enni, mert azt irják felőle, hogy egyszer az asztalán két ezer felé hal volt kisütve, kifőzve, és még másszor hét ezer féle madár. Mind e soknak tetszik; főképen ollyanoknak mint mi, a' kik csak egy féle halat is kegyes szemmel tekintjük az asztalon. De ha meg gondoljuk egy ollyan Császártól, a' ki minden nagyságát csak az asztalában tartotta és a' ki a' világot birta, talán kitelhetett.

De azt kérdhetné valaki, ha vagyon-é hét ezerféle Madár? erre Noé megfelelhetne. De addig

mi csak esszük a' rántottát. Nem is volna jó annyiféle halban bujálkodni, főképen illyen ritka bőjtön mint a' mostani. Mert talán soha sem érte ked, hogy a' nagy bőjtön esett volna Sz. György.

A' bort is köszönöm Néném, de nem annyira mint a' halat, mert borunk elég vagyon. De nem csak elég, de jó is; asztali bornak bévehetni, nem kényes italra való borok, se nem konty alá valók, a' mint szokták mondani, De elég jók a' szükségre, és táplálásra; mi kell egyéb? A' mértékletes ital segíti a' mi édes egészségünket. Azt tartják, hogy egy ebéd felett négyszer innya elég; az elsőt mi magunkért, a' másodikát jó akaróinkért, a' harmadikát a' vigasságért, és a' negyediket az ellenségünkért. Eztet nem tartják a' mi édes Hazánkban.

Azt mondod Néném, hogy a' minapi levelemben fogyatkozást találtál. A' bizonyos, hogy a' fogyatkozást mind megtudod ismerni, mind aztot megigazítani. De talán nem főben járó dolog. Talán csak abban vétettem, hogy elfelejtettem egy i felibe punctumot tenni. Épen most jut eszembe, hogy egynehány ifjú Képíróknak ajándékot tettek-fel, hogy a' nyerje-el, a' melyik közűlök legszebb képet ír. Az egyike legszebb képet írt, annak is kellett volna az ajándékot megnyerni. A' ki is Krisztus vacsoráját leírván, szerencsétlenségére megtalálta igen szépen spékelni a' húsvéti bárányt, melly az Apostolok előtt volt

A' Zsidók pedig nem ették meg a' szalonnát, és igy másnak adták az ajándékot. Ha ked is illyen fogyatkozást talált, talán halált nem érdemel. A' mi felől irt ked bánadalommal bánom, hogy meg nem cselekedhetem, de mit tehetünk róla. Megbocsátom ked kérését, bocsássa-meg ked is, ha meg nem cselekszem. De jó egészséget kivánván, maradok.

Mikes nyelvében hibás a' sok: *hogy*, *aztat eztet*, 's egy egy szót sokszor ismétel egymásután. Különben millyen könnyü, elmés, nyájas. Irójink, ezeket a' Stylusba! Ne legyünk ollyan Professorok, kik az iskola csintalan gyermekei közül duzzadtan jönek ki, 's vén nádpálczájokat pedant lépéssel hordozzák. ***Döbrentei Gábor.***

IX.

DALOK.

1.

Nyílj ki, nyájasan mosolygó
Rózsabimbó nyílj ki már!
Nyílj ki, a' bokorba bolygó
Gyenge szellők csókja vár.

Nyílj ki, gyenge kerti zsenge:
Hébe nektárt hint te rád,
Szűz nyakadba Flóra gyenge
Bársonyos palástot ád.

Óh miként fog díszesedni
Véled e' parányi kert!
Óh hogy óhajtják leszedni,
Rólad azt a' drága szert!

Hadd szakasszalak le, édes
Rózsaszál: szép vagy te már.
Héj, ha meglát, hány negédes,
Hány kaczér leányka vár.

Nem, nem, egy leány se nyissa
Büszke fűzőjét te rád;
Ültetőd' kedves Julissa
Néked újabb kertet ád.

Ott kevélykedj' bíboroddal
Ékesebb biborja közt!
Ott kevélykedj illatoddal
Kedvesebb illatja közt!

2.

Lilla! míg ingó kegyelmed
Tiszta szívemhez hajolt,
'S alva tartott szép szerelmed:
Boldogabb nálam ki volt?

Jaj, de bezzeg elfutának
Régi kedves napjaim;
Búra, bajra változának
Tüneményes álmaim.

Érzem, a' leányi elme
Nyári árnyékként kereng,

Hogyha más nyalánk' szerelme
Mint Zefír körülte leng.

Néked is, szép Rózsaszálam,
Szád szemed tagadja bár,
Kedvesebb kezd lenni nálam
Egy enyelgő lepke már.

Karja könnyü, csókja édes,
Ah, ne hidj! bizony megejt!
Máshoz áll el a' negédes,
Öszvecsúfol 's elfelejt.

Én pedig, mintsem szavamban
Tégedet csúfoljalak,
Szánlak inkább, és magamban
Megbocsátok, gyöngy alak.

Csokonai 1–2.

3.

Nyílj ki, nyájasan mosolygó
Rózsabimbó, nyílj ki már;
Ím a' zöld berekben bolygó
Gyönge szellem csókja vár.

Nyílj ki bájjal, 'mint Auróra,
Hébe nectárt hint reád,
'S istenítő kézzel Flóra
Fényló bársony leplet ád.

Kertem mint fog díszesedni,
Szép virág, majdan veled,

O mint óhajtnak leszedni,
Látván égi kellemed'.

Nem, nem. Égi kellemednek
Más nem nyúl szentségihez;
Újaim ha majd leszednek,
Lillám ültet mellyihez.

Ott légy büszke bíboroddal
Ékesebb bíborja közt,
Ott légy büszke illatoddal
Kedvesebb illatja közt.

4.

Lilla, míg ingó kegyelmed
Tiszta szívemhez hajolt,
'S alva tartott szép szerelmed,
Boldogabb mint én ki volt?

Jaj de gyorsan elfolyának
Régi kedves napjaim,
Búra, gyászra változának
Tűneményes álmaim.

Érzem, a' leányi elme
Nyári árnyékként kereng,
Hogy ha más kaczér' szerelme,
Mint Zephyr, körűlte leng.

Néked is, hajdan szinetlen,
Szád, szemed tagadja bár,
Kedvesebb nálamnál, hitetlen,
Egy enyelgő lepke már.

Karja könnyü, csókja édes,
Ah ne hidj, bizony megejt,
Máshoz áll el a' negédes,
'S mint szűk álmot elfelejt.

És én, bátor keménységed
Mély kínt áraszt keblemen,
Megbocsátok, Lilla, néked,
'S némán sírok estemen.

Cselkövi. 3—4.

HUSZONÖTÖDIK RÉSZ.

S Á M U E L.

A' SZENT HAJDAN' GYÖNGYEIBŐL.

I.

Nagy-Méltós. Patriarcha, Egri Érsek és Hevesi Fő-Ispán Felső-Őri PYRKER LÁSZLÓ Excell. a' német Literatúrát három Épósszal gazdagítá, hexameterekben, *Tunisias*, *Rudolph von Habsburg*, és *Perlen der heiligen Vorzeit* czímek alatt. Fájlalnunk kell hogy a' dicső férfiu idegeneket gazdagíta csudálást-érdemlő teremtményeivel, és nem minket, kiknek az illyenekre azon mértékben vagyon szükségünk, a' hogy másoknak, Literáturájoknak már teljes kifakadások 's felvirúlások után, épen nincs. De vígasztaljon az a' gondolat, hogy a' magyar születésű 's magyar ajkú Költő nemzetünkre még így is súgárt önte; vígasztaljon, hogy Rómának is voltak tiszteletes fijai, kik görög nyelven dolgozák munkájikat, nem mivel ha-

zájok' nyelve eránt hidegek voltak, hanem mivel az kevésbbé vala elkészűlve mint az idegen, 's ezen mint azon több mívelt Olvasókhoz szóllhatának. Ha itt tovább volna szükség mentségre, lehetne még említenünk, hogy a' nagy férfiu, minekutána a' Cistercita Szerzet' Lilienfeldi Apátságából Szepesi Püspökké, tovább Velenczei Patriarchává neveztetett, Nyelvünk' elkészítésében, távoly azoktól, kiket a' hon' és mesterség' szeretete munkára szóllíta, nem fáradhatott annyi szerencsével, mintha neki a' történetek közöttünk engedtek volna maradást.

A' három Munka közt, ha csak Költői érdemöket tekintjük, a' Szent Hajdan' Gyöngyei legalsóbb helyen állanak. De míg a' két Épósz bennünket egyedül mestermíve által érdekel, és az által egyszersmind, hogy a' másodikban az uralkodó ház' törzsatyjának, az elsőben egy igen nevezetes tagjának nagysága magasztaltatik; Gyöngyei közelebbről hatnak szíveinkre, mert azt az emberiség' legszentebb érzelmeire gyulasztgatják. Így, midőn Mózesében Istent, Megváltót, Feltámadást énekel; így, midőn Sámuelben Itéletet; Illyésben Hitet, Reményt, Szeretetet; Eliséusban Halált, Halhatlanságot; Makkabéusiban Vígasztalást, Önmegadást, Győzödelmet. Vétek által meg nem romlott lélek örömmel tér azon szent félfény' tájába, melly neki, természetünkhöz képest, inkább honja mint az a' boldogtalan vakító világos-

ság, melly keblünket nem melegíti, hanem megfagylalja, 's az angyaiokkal és mennyei lényekkel megnépesedett tündérországot sivatag pusztává változtatja. Felséges rendeltetésének a' Poesis, testvér rokona a' szív' szép Relígiojának, ha valahol, itt felel meg igazán, midőn lelkünket a' Nagy', a' Jó', az Igaz' meleg tiszteletével eltölti, szép napjainkban rényünket éleszti, támogatja, bánatinkban vigasztal, 's bennünket magunkkal és a' világgal békébe hoz.

Addig is, míg a' megbecsűlhetetlen Munka, poetai prózába öntve, egészben jelenhet meg, itt tészük le legrövidebb Költeményét, hogy a' Felkentnek teremtő lelkét, hév érzelmeit honunk' fiai 's leányai is ismérhessék, 's nemzetünk' dicsőségének a' külföldön, örvendhessenek. De előbb az Épósszá dolgozott történetet adjuk, a' hogy azt a' zsidó nemzet' szent Íróji beszéllék: —

II.

Izrael' népét Bírák igazgaták: Királya a' nemzetnek Jehova vala. De a' nép megúná Bírájit, mert az utolsónak, Sámuelnek, két fija, Jóel és Abia, megvesztegetették magokat, 's a' gazdagabb ajándékok' hozójinak kedvezének. A' nép tehát, kevélységből, mert látá hogy az van másoknál, Bírái helyett Királyt kívánt. Isten meghagyá ha ragjában Sámuelnek, hogy adna tehát azt nekik.

Vala egy Kís nevű férfi, a' Benjamin' nemzetéből, gazdag és tekintetes; annak elvesztenek néhány darab szamarai. Egykor kiküldé fiját, Sault, hogy keresné fel. Az Sámuelnél kérdést tőn, ha nála, mint nép' Bírájánál, nem tétetett eránt ok jelentés. Sámuel látá a' tompa eszű, de szép arczú és minden másokat egy fejjel meghaladott ifjat, megvendéglé, 's felkené Királlyá Izraelben.

Isten Saulnak meghagyá, törölje el a' föld' színéről az Amalekitákat mindegyig, minden állatjaikkal. Ez levagdala minden élőt, de nem Királyokat is, és a' marhák' szépét, 's tettét azzal menté, hogy ő a' tulkokat Istennek akará áldozni. A' felelet ez vala: Jehovának kedvesbb az engedelmeskedés mint az áldozat. Ez idő olta Saultól elfordúla minden szerencse, 's Sámuel kijelenté neki, hogy országát más fogja bírni.

Saul kivetve látván magát Jehovának kegyelmeiből, mély bánatba süllyede. Hogy háborgó elméje lecsendesedhessék, Udvarnokjai előhivaták Dávidot, nagy mestert a' lantverésben, mert úgy hitték, hogy a' Király' bánatja az által enyhülni fog. Ez akkor tájban történt, midőn Dávid leteríté az óriási magasságú Goliáthot, 's nemzetének e' kettős viadala által győzedelmet szerze. A' Király jutalmúl néki adá leányát Mikált, de szívében gyűlölséget forrala ellene, mert félt, a' hálás nép azt Királlyá fogja kikiáltani, 's an-

nál inkább, mivel Sámuel az országnak egy részében Királynak már felkente volt.

E' tartalékjai közt Sault bánat, szállá meg ismét hogy elméjében megháborodék. Dávid szüntelen igyekszék megnyerni a' Király' bizodalmát, de siker nélkül; az, midőn megint veré előtte húrjait, felé röpíté dárdáját, hogy ha Dávid el nem hajlék a' fegyver elől, az őtet falhoz szegezheté vala. Midőn tovább a' Király gyilkosokat külde ki rá, elhagyá az udvart, 's hol a' Gáth' Királyánál, hol pusztákban kerese menedéket.

Saul táborba kele Dávid ellen, de ez most is azon vala, hogy hűsége' bizonyságai által a' a' Király' nehezteléset elcsendesíthesse. Egykor éjjel kiment csak vezérétől, Abizsaitól, kísérve, 's alva találván mindent a' táborban, szinte a' Király' sátoráig juta el; 's ámbár vezére kész vala leszúrni a' mély álomba süllyedett Királyt, Dávid elégnek tartá, egyedül poharát és dárdáját hozni-el, annak jeléül, hogy rajta állott vala, őtet akkor meg is ölni. Másszor egy bokorban csak ruhája' végét szelte el. Saul így megismere tévedését, 's békére költ a' hívvel.

Míg Sámuel élethen volt, a' Király tőle kére tanácsot minden kétes dolgaiban. De meghalván ő, magától Jehovától akará érteni, melly vége leend hadakozásainak ellenségeivel. Isten a' hálátlantól megtagadá feleletét. Mostan tehát egy Eu-

dorban lakó bűbájos asszonyhoz folyamodék, ki azt hiteté maga felől, hogy csalárd mesterségeivel holtakat tud sírjaikból előszóllítani. Ez a' Király előtt alakot támaszta, melly hasonlított Sámuelhez, 's azt feleltete vele, hogy Saul és az ő három fija elesnek a' csatában. A' jóslat megtörtént; Saulnak fijai elhullottak, maga lövést kapott vállában. Tartván hogy elfogják, parancsola fegyvernekének hogy őtet döfné keresztül, mert inkább akara veszni mint hogy ellenségei a' fogság' bilincseit fűzzék lábaira; és mivel a' fegyvernek nem engedelmeskedett, kardjába bocsátkozzék, 's elveszett.

Az ihletéssel feldolgozott Épésznak ez itt (az így nevezett) fabulája.

III.

Atyám, amott csillong felénk, keresztül a' hajlék' ablakán, egy bágyadt világ, 's megszállásra inti az érkezőket. Mi kedves vala előttem minden egyébkor e' békés súgár az éjjel' homályában. De oh fussuk az ál világot! A' fedél, mellyet látunk, az Endori varázsnéé, ki holtakat költ sírjokból. Uralkodásod' kezdetekor kitiltál országodból minden bűbájost, holtak' idézőjét, bálványzókat, 's Jehovának nyeréd kegyeit érte ju-

talmúl. Atyám, királya Izraelnek, térj ismét magadhoz! Ne tedd a' mit másoknak tiltál! Oh forduljunk vissza!

Átok rád, monda Saul Jonathánnak, ha gátlani mered menésemet! Nem látod e, mint jő temérdek sokaságában a' Filiszteusok' hada. És rengek haragomban midőn meggondolom, hogy az Izai' fija is jő velek, pártosan törekedve koronám és életem után. Bizonytalan, a' harcz melly véget ér, kérdést tevék az Úrnál, 's kérdésem nem nyere választ. A' Jóshoz tehát! holtak tudassák velem a' mit ő sötét homályba fedett! Elannyira mély megvetésben áll e Saul ő előtte? És miért? Nem ő akará e hogy Királlyá kenettessem?

Így az elkeseredett Saul, Izraelnek fejedelme. De a' mint kettőztetett léptekkel tolakodék a' ház felé, hirtelen' Rém kele fel szemei előtt; irtózatos 's emlékeztető Jehovának elvesztett kegyeire. Feldöbbenve gondolá el immost, mint indult vala ki, alacsony szülék gyermeke, feltalálni atyjának elveszett szamarait; hogy őtet Sámuel mint fogadá hajléka alá, 's mint vendéglé meg, asztalához űltetvén, 's mint kente Királlyá

Izraelben; hogy kedvében Urának Jehovának, mivel a' bálvány' imádójit kiűzte vala országából, meggyőzé minden ellenségeit, de minekutána szemeit, az uralkodó-szék' ragyogásai közt, dölyf és hittség elvakították, hogy midőn Sámuel, ki Gilgál mellett megígérte vala, hogy előjő 's győzelmet könyörög az Úrtól ellenségein, azonban megjelenni késett, ő nyujtá vakmerő kezekkel áldozatját, holott azt tenni csak Papnak vala szabad: a' Próféta kijelenté az Úr' haragját, és hogy a' pálcza nem fog maradékira általmenni. Saul győze ugyan az Amalek', Moáb', Édom', Filiszthiim' és Amorrhea' harczolójin, 's hitte, hogy bocsánatot lelend Jehova előtt, mert az Úr szelíd, könyörűlő és irgalmas a' feléje-térőkhöz. Szava most hallatá magát: Kelj fel, és vágd ki az Amalek' népét, vétkei' iszonyú büntetéséűl. De Saul, elvakítva alacsony fösvénysége által, élni hagyá Királyokat és válogatott tulkait, hogy ezeket, úgy hazudá, áldozatúl nyújtsa az Úrnak. Ezenfelűl felméne a' Kármel' bérczeire, nem hogy megállja a' mit fogadott, hanem hogy ott győzödelmi emléket állítson magának. Ekkor Sámuel ezt kiáltá neki: Engedély kedvesbb Jeho-

vának mint az áldozat, 's házad uralkodni nem fog Izraelben. És midőn Saul, reszketve dühében, Nóbe várost, mivel az Izai' fija, futván a' Király' haragja előtt, életét ennek templomában a' szent kenyerekkel feltartotta, és a' melly kardot Goliáthnak oldaláról levont vala, mostan felövedzé, 's azzal magát megtartotta a' tartományban, elragadva bosszúja által, kipusztította, papjaival, öregeivel és mellyemőjivel. Mind ezekre emlékezvén most, és hogy vétek mint szül újabb vétket, 's a' gyarló embert mint rántogatja alá, míg az elszédül, 's a' mélységbe roggyan; 's mélyen sohajta fel kínos gyötrelmi közt.

Erre így felele, felbátorítva lelkét, szelídérzésű magzatja: 'S atyám, te még mindég vétkes szándékkal fogod e terhelni az Izai' fiját? Kérlek, emlékezzél az időkre, midőn őt udvarodba hozatád, hogy búsúlt lelkedbe lantja' zengzetivel vídámságot varázsoljon; hogy ő teríté le az óriást, hogy vitézsége tartá meg népedet. Szíved el van ugyan keserítve ellene, miolta őt Sámuel, az Úr' küldöttje, Izrael' szabadítójának kiáltotta ki, 's felkente Királlyá; te két ízben akarád keresztül verni dárdáddal, midőn előtted

húrjait pengeté; de az Úrnak gondja vala életére. És hányszor közelíte hozzád fegyverével, és még is egyedül ruhád' prémét szelte el titokban, 's csak poharadat 's dárdádat vitte hűsége' tanújit. Szűnj meg őt gyűlölni, atyám! Engem övele szíveink' érzései rég olta egyesítenek, 's barátságunk túl tart sírjainkon.

Hallgass, elmételen ifjú, mondá neki haraggal a' Király; tőled rabolja el a' pálczát, és nemzetedtől, 's te őt még is szerethetnéd?

'S a' pálcza tenéked, atyám, örömet hoza e? kérdé mély bánatjában Jonathán. Oh miért kelle magát Izraelnek a' Jehova' királysága alól elszakasztani, és miért kíváná hogy a' kormány, mint más népeknél, halandó' kezében álljon, nem ismerve javát, 's a' felsőséget mellyre méltóztatva vala! Keményen fog egykor esztelenségéért bűnhődni. Szerencsétlen atya, nem mutatja e éjjeli ösvényed mellyen jársz, mint jelenti magát az az Úr rettenetesnek hozzád és a' tieidhez? Térj magadhoz, atyám, 's fordúlj, fordúlj vissza!

E' szóra feljajdúla Saul, 's most még inkább sietett a' hajlék felé. A' varázslak megett felhőiglen tolakodék fel egy szirtfal, mellynek üre-

gében a' csüggedt vándor, ha eső és zivatar gátlák menését, védhelyt[illegible] lele; mert a' bús lakot alatta rettegve kerülé az útas. Saul meghagyá a' kettőnek, hogy őtet itt várnák be míg feleletet vészen, 's most már közelíte a' félelmes küszöb felé. Feketébb éj a' völgybe még soha nem szállt; a' szirtfal' ormán zajongának az erdők, 's üvöltő viharok röpíték szerte avar lombjaikat. A' bércz' ömletege zajongva futott le a' hegyen. A' légben huhongva repkedének a' baglyok, az éjszakák' keselyűji kínoson vijogtanak, 's a' Saul' két kísérőjit félelem és borzongások szállották meg. De ő méne a' hajlék felé, lehajtá fejét az alacsony küszöb alatt, 's belépe a' rettentő lakba.

'S előtte elnémúla a' világ. Elcsábúlt lélekkel látni hitte a' bűbájos' borzongó haját, 's vad nézését, a' jövendők' homályai közzé meredőket, és a' varázslatok' szereit körűlötte. De a' barlang' mélyeiből egy szépnövésű ifju fordúla felé, eltelve tekintetében mennyei szelidséggel, 's álmélkodva ugyan hogy jőni látá az idegent, de, mintha most is egyedül volna, folytatta kezdett munkáját, koszorúvá fűzve virágit. — Mi ez itt? Varázs' teremében Angyal fog e mulatni? kérdé

a' Király, megdöbbenve a' szép ifju' látásán. Közelébb járúla felé, 's csudálá fejér öltözetét, mint a' mezők' lilioma, 's szépen-fürtözött hajait, 's orczáját, a' szépen-pirultat, de borzadás futamlott végig minen tetemin. Anyád talán távoly van? kérdé remegő szózattal. — Távoly a' kit keressz; így folya, hasonló a' legkedvesbb zengésű dalhoz mellyet füle valaha hallott, rózsáló ajkairól a' válasz. Idegen, még van időd meggondolni mit kezdesz, mert az ő órája az éjfél. Nyugtassd meg fáradt tetemidet e' padon, 's várjad itt az eltávoztat, ha akarod; vagy távozz' inkább e' helyről. Örömet az nem hoz neked.

Így a' szép alak, lassúdan zengve énekét, a' kezdett koszorút míg tovább szövé. Saul álmélkodék a' szón, elmerűlt, 's búsan telepedék a' padra. Hosszas némaság fogta el, és végre így szóllala meg: 'S e' barlang' borzalmai közt te vídám kedvvel tudsz múlatni? — 'S amaz felele: Szív' vidámságát csak vétek kergeti el, és akkor e' néma magány 's a' Királyok' palotáji gyötrelem' lakjaivá lesznek. Idegen, te nem vagy szerencsés? — Nem vagyok! mondá Saul, mélyen sóhajtva vad dühében. Ismernéd te is a'

világot, oda volna szívedből a' béke, az élet' örömei neked undorokká változnának. Még most mosolyog reggeled, 's örvendesz napjaid' tavaszán; délben meg lesz hágva tetőd, 's kevélyen nézsz körül a' föld' széles gömbölyegén. De jaj, közelít az est, fejed felett borúlatok torlóskodnak; telek' fergetegin jő a' zivatar, 's legszebb virágzatid össze vagynak zúzva; arany reményid bosszúsan reppennek-el, 's örökre! Szerelem? az őrűltek' szava! Barátság? csalárdoktól nyújtott méz! Bizalom? elvakúlt esztelenkedés! Oh lássd, keblemben nevelém a' kígyót, kisiklék onnan, 's most rejtekiben lappang, gonoszúl forralván elolthatni éltemet. Ismered e a' lantost? De inségim' oka Sámuel. Keljen-ki sőtét sírjából 's adja feleletét. — Idegen, 's ajkad Sámuelnek nevét említé? mond' amaz álmélkodással. Távoly hon' fija, én őt nem ismérhetém, de miolta e' vidéken múlatok, tisztelettel hallom említetni, mivel a' tartományban áldást terjeszte-el. Oh, mi régen vágyok immár hallani az Úr' választottának tételeit.

Ifju, a' te szemed olly szelíd, mondá Saul, 's az íge édesen foly ajakidról; te akaratom

ellen biztos ömledezésre vonsz engemet: halld tehát a' mit érteni vágysz. Elkanának kegyes hitvese Anna őt könyörgései által nyeré az Úrtól, 's templom' szolgálatjára nevelte. Ott hallá a, gyermek az Úr' szavát az éjjel' borzasztó sötétében, ment, felverte csendes nyugtából Élit, a' Főpapot, 's bátran jelenté ki előtte a' feletteleblegő ítéletet, mivel fiai' undokságaikat büntetni gyenge vala, 's a' népet veszélyébe süllyesztette. Izraelt eltölté a' közelítő háboru' rémhíre. A' kiki megfertézék a' szentséget, most idvöket attól várák, 's vitték a' frigy' szekrényét a' harczolni tunya nép' csoportjai közt. Jaj, az zsákmánya lőn az ellen' hadainak, 's Élinek fijaival együtt vala elölve a' sereg! Maga ő, a' Főpap, karszékében üle a' frigy' sátora előtt, elvakítva üreg korától, és reszketve a' szekrényért. Hullongó fővel fülele, mind inkább nyugtalanúl várva a' kiküldött hírhozót. 'S az íme jő, elfogyott lélegzettel, 's beszéli a' mit láta, halla, és hogy a' rettenetes ellenhad mint ölte el Izrael' fijait, 's Jehovának szekrényét győzödelmesen elvitte. E' szóra leroggyana az üreg, nyaka szegett, 's hörögve lehellé ki életét.

Sámuel férfivá nevekedék. Miolta Mózes elszunnyadva dőle sírjába, Izraelt Bírák kormányozák, lelkes, erős férfiak, békében és háborúban. Bíró lőn mostan ő is. Lángoló hévvel kiűzé a' bálványok' tisztelőjit, 's Mispának mezejin mennykövek' fergetegében megverte az ellenhadat, 's e' nagy tettei őtet emelék Bírói méltóságra. De a' megtévedt nép Királyt kívána vala tőle; el tőlem irtózatos, el tőlem fekete gondolat! még haraggal, vérszomjjal töltöd el e' keblet! Oh holtam volna meg előbb mint ez megtörtént! rejtve tarták előttem kit annyira gyűlölök! válogatott drága étkekkel táplálák őtet! Oh Nóbe, telve véres, borzasztó alakokkal, add ki nekem holtjaidat! Vérökben fekszenek még mindnyájan! mindnyájokat kard ölte el! tajtékozva hullámlik az a' vérözön felém, hogy elnyeljen engemet is. El! el! a' kábúlásig ragad e' látváuy. De hogyan, 'én vagyok e vétkes e' gonoszban? Ki kerűlheti el végzeteit? én veszélyre születtem. Jaj nekem! könnyek töltik el szemeimet. Rázó gyötrelmek közt látsz hányódni, szelíd ifju. Sámuel felől tovább nem szóllhatok. De lépjen elő

sírjából, 's hallassa válaszát kérdésemre. Hah: ki szóllít itt engemet? Itt a' várva-várt óra!

Mondá, 's hévvel emelkedék fel a' padról. A' sötét üreg' mélyéből lassú hörgés jöve ki, hideg szél vonúla végig rajta, 's az idegent borzadás ragadá meg, hogy üstöke iszonyodva borzadott fel, 's vereslő láng világítá mint ég' lobogásakor, a' barlang' falait. A' gyengéd ifju nyugalomban veszteglett, 's e' szókat hallatá: Sámuelt akarod e látni? a' régen elszunnyadtnak akarod e ajkairól hallani a' jövendő megfejtését? tőle vársz e oktatást, tanácsot, segédet? Emlékezz az élet' szavaira mellyeket néked ő adott; emlékezz Jehovára, a' te uradra, 's térj vissza őhozzá. Segély egyedül őtőle jöhet, ki szelíd és kegyes, és bűnösnek is irgalmas, hahogy bízik benne, 's megbánta vétkeit. Hagyd nyugodni a' holtakat, 's szaladj e' helyről.

Mondá hatalmas szózattal. De Saul beljebb méne a' borzadások' üregébe, 's vissza pillangott ugyan a' szép alak felé, melly előle hirtelen eltűnt, míg közelre juta a' messzére-derengő világhoz. Az éjelgő bolt' szirtoldaláról kinyúlt vala egy vas lámpás, 's rőt fényt terjeszte el az ak-

na' fejbutító gőze között. Tompa visításban húzódék az üvöltő vihar az aknának felette és alatta, 's majd osztán jajgás és nyavalygások törtek ki a' szirtrepedésekből, 's kígyók sziszegének fel a' mélységben. Az idegen zavart elmével álla sok ideig, 's ingottanak tetemei. De tekintete ide oda forgott a' kétes fényben, míg a' bűbájost, az immár száz éveket éle keresztül, szűken elhintett szalmáján elnyúlva pillantotta meg. Bágyadtan emelkedék ki fektéből; száraz koponyájából meredten néztek ki rég olta elhomályosúlt szemei; gyér hajai, őszen mint a' telek' hava, vadon fedezék százredőjű homlokát, 's öltözete rongyokra folya le lábaiig válláról. Most kinyujtá aszu kezeit ruhája' hasadékiból, 's így szólla hörgő gyenge szózattal:

Hah, mi kényszerít téged az éj' homályában 's e' fergetegek közt háborgatni Endornak rejtekit? E' csend' magányában régen kerülöm a' halandó emberek' társaságát. Én téged nem hívtalak; hagyj engem békémben! Asszony, mondá most Saul, felüdült kevélységgel, mert ő rég olta megszoká hogy parancsának mindenki tisztelettel hajoljon; hallgass, 's ne ingereld keblem' dü-

hét. Te az éjek' sötét országából a' megholtakat elő szoktad idézni; kelj fel, 's kiáltsd elő a' kit nevezni fogok, 's aranyom gazdagon fizeti szolgálatodat. — Tégedet, idegen, gonosz szándék hoz e' helyre, mondá nyüzsögő szózattal az asszony. Farkasok csendesen kullonganak a' nyájhoz, hogy segélve a' homálytól, vad kéjjel gyilkolhassanak: így akarsz e te is engem taszítni veszélybe? nem tudod e mint üldöz a' Király varázsokat és holtak' idézőjit? Téged ő külde ki, hogy akadj reám, 's ölj meg. — Nem, felele Saul, esküszöm Jehovára az én Uramra, én neked veszélyt nem készítek. 'S kit akarsz látni? kérdé nehezteléssel. — Hozzd elő nekem Sámuelt, a' Látnokot. Nekem ő sok rosszat tőn míg élt, és még is tisztelem őt. Jőjön, 's fedje fel előttem a' napok' titkait mellyek rám következnek; mert a' jövendő bús gondokkal tölti el lelkemet.

Az agg megrendűle a' szóra, 's azon sötét bolt felé vette indulását, melly balra nyilt a' szirt falaiban, hogy üzhesse fényvesztő mestersége' csalárd játékit, 's előre örvendve a' nyereségnek. De mellyéből hirtelen iszony' sikoltása repűle ki; előre-nyúló karokkal áll, reng, 's tört szó-

zattal így szóll az idegenhez: Te Saul vagy e, a' Király? — Az vagyok; kit látál? monda ez. — Hah! felele az öreg, itt egy tiszteletes alak közelít, lassú lépésekben; felsőbb ruhája mint hó, szemei mint szikrázó villámok, 's mellyén elterűlt szakála mint kolcsag' szálai; hova rejtezzem a' rettenetes előtt? Az Sámuel! kiálta Saul, homlokával megérintve a' földet, térdre hullva, 's redőlt újaival elfödve szemeit. 'S immost elnémúla a' barlang' nyílási közt a' rém; a' szél nem üvölte többé; a' lámpás elaludt a' boltban, 's a' Varázs hátra vonult, hogy homályába rejtőzhessen. 'S most kellemetes fény világítá fel messzére barlangja' sötét üregét; az a' megholtnak alakjából sugárlék elő, ki most megálla a' Király előtt, 's mély bánatban néze le rá. Ekkor megszóllala édesen-zengő beszédben: Saul, mit kívánsz tőlem? háborgatni jösz e a' holtak' nyugalmát? Esztelen, feledhetd e Jehovát, az élőt, 's tanács és segélyt koporsók közt keressz e? Uram, felele Saul, még mindég értetvén homlokával a' földet; engem baj és inség veve-környül. A' Filiszteusok nagy hadban tolakodnak ellenem, 's Jehova engem elhagyott, mert én a' szent

szokás szerint, az Urim és Thumim által kérémmeg Papjait és Látnokait, kiknek ollykor álomban szokta kijelenteni a' mi lesz, 's ah! nem vevém válaszát. Nyomorúságom tehát hozzád hajta. Te nekem többszer adál már intést, parancsolj most is, mit kezdjek. — 'S amaz neki így, rendítő nyugalomban: Hogyan? 's te nem távozál e el az Úrtól, 's most panaszokra fakadsz, hogy téged ő hagya el? Így jut teljesedésbe jósolatom, hogy Jehova tőled elveszi a' pálczát, 's az Ízai' fijának adja, a' tőled gyűlőltnek; mert te engedetlen valál parancsihoz, 's a' nép rossz példát vőn tőled. A' melly nap feljő reád, elesve látmeg e' csatában, fiaiddal együtt. Elnyél a' sír, hol én már vagyok, 's Iehova Izraelt és egész táborát bosszúra ereszti.

Mélyen jajdúla fel Saul, 's arczra borúlva nyúlt el a' földön, 's ájúlás fogta el. Midőn magához téré, a' reggel' derengő súgára behatott a' szirtüregbe. Bágyadtan kele fel a' földről, 's halvány képpel lépe a' hajlékba, hol az intő szóllást hallotta volt. Félve pillanta körül, de nem látta az ifjat, 's most ama' kettővel visszatére sátorába.

'S mi zaj ez itt? A' fenyéren immár rég olta csattogának a' fegyverek. Szám nélkül feküsznek poraikban az elholtak. Közelébb és mindég közelébb tolakodék elő örvendő dühében a' Győztes, hogy a' szaladtaknak csak egyike se kerűlhesse ki a' halált. De ki kelend itt elég bátorságban ellenére nekik? Válongatott hívei a' Királynak, eltökélve leszabatni magokat érette. Az Saul, és véle együtt három fija, Jonathán, Abinadáb és Malchíza. Erős lélekkel ömlenek bizonyos halálra. Íjászok fogák körül az erőseket. Jonathánnak lapoczkáját gyilkos nyil verte keresztűl, 's vér hömpölyge a' sebből alá. Ah, elhal a' nemeslelkü ifju, 's vitéz testvérei együtt vesznek, mint küzdés' hősei. Ekkor a' szerencsétlen Király, nem remélvén többé az Úr' segédét, fegyvernekéhez fordúla, 's megmezteleníté neki keblét, hogy azt verné keresztül, minekelőtte ellensége, vad dühében, gyalázatos bilincset fűzne lábaira. De ez nem meré illetni a' kit az Ur fejedelemmé kene fel, 's Saul maga ereszkedék fegyverébe, 's vérében fetrengve lehellé ki szerencsétlen életét.

*

Rettenetesek az Ur' ítéletei. A' bűnöst ollykor még e' földi pályán éri el az irtózatos ítélet; de az ollykor felnyujtja fejét, 's bosszantó tekintetet vét a' jámborra. Boldogtalan, a' halál órája közel hozzád! Siketítő kiáltozással hív az téged a' Bíró' székének elébe, 's túl azon még a' trombitaszó fog a' vég ítéletre meghívni, midőn a' ki ítélni fog, körülvéve Angyalai 's Választottai által, megjelen, 's a' csésze száll vagy lesüllyed. Oh borzasztó iszonyatos óra! Ha majd ezt kiáltanák is: Nyelj el bennünket, o föld, 's ti hegyek, borúljatok felénkbe! azt hijába kiáltanák! — Mi Urunk és mi Istenünk, irgalmas és kegyelmes, szóllíts szánakozással magadhoz, ama' nagy Ítélet' napján!

IV.

Azért adánk a' történetet elébb poetai ékek nélkül, hogy az Olvasó inkább láthassa, mit nyere az ezek által. Illyen mingyárt az Angyal' béfonása, ki nyugalomban űl a' Varázs' borzasztó barlangjában, 's énekét zengve fonja koszorúját; illyen az a' festői ecsettel teremtett rőt fény, melly a' szirtbolt' falából kinyúló vas lámpától terjed el, és a' melly érezteti velünk a' felkent Költő'

mély ismeretségét a' festés' míveivel is. Ezt annyi és nagyobb érdemek mellett azért említjük, mert alkalmat ád elmondanunk, hogy a' Szent Hajdan' Gyöngyeinek Írója egyszersmind nagy Művismerő, 's Velenczéből hozott drága kincseivel Egerben Képgaleriát nyita ki, mellyre ugyan nemzetünknek is van végre szüksége. A' Mesterségek kölcsönösen nyújtanak rokon kezeket egymásnak, és a' ki mindenikét nem ismeri, nem érheti el a' tetőt, mellyre meghívatott, teljes mértékében.

Nyelvéről szólljanak tulajdon sorai:

Und er schritt nun rasch, im gehöhleten Raume des Berges
Vorwärts, bis er dem Licht annahete, das in der Fern' ihm
Dämmernd erschien. Herab aus dem nächtlichen Felsengewölbe
Schwebte die eiserne Leucht', und verbreitete rings in dem Schacht her
Dunkelröthigen Schein, im Qualm betäubender Düfte.
Bald erbrauste der wirbelnde Sturm, mit dumpfen Gebrülle,
Über und unter dem Schacht; bald scholl ein Stöhnen und Aechzen
Aus den Klüften, und bald das Zischen der Schlangen im Abgrund.

A' Németek nagy javalással fogadák a' németűl író Magyar' munkáját, így maga a' nagy Voss is (Sophronizon. 1825. II. Füzet); és ha egy Külföldi Folyó-írás' Kiadóji eléggé gondolatlanok

valának egy alacsony-lelkű 's tőlök nem ismért ember' rágalmazásit leveleikbe béiktatni, a' Morgenblatt czímet viselő Folyóírás 1826. Nro 95. a' Szent Hajdan' Gyöngyei felől ezt hírdeti:

„A' könyv' első megpillantásával Klopstock' Messziasára emlékeztetünk. Bibliai történeteket találunk itt, 's religiosus érzelmek' szent szárnyalgásait a' hexameter' hullámzásaiban. Örülve látjuk elkerűlve azon fogyatkozásokat, mellyekbe Klopstock tévede, midőn a' lehetetlent meré. A' mi Éneklőnk mesteri kézzel hangoztatja a' hexametert, 's dúzs gazdagságban bírja mind a' formák', mind a' hangzás', valamint a' jelensések' és alkotások' szépségeit is, mellyek Homérnak örök példánya után legszerencsésebben hexameterekben adathatnak.“

Rekessze be tiszteletem' mellyel a' lelkes Költeménynek és a' poetai ihletés' nagy férfijának tartozom, a' Parthenais' Éneklőjének, Baggesen Jens Immanuelnek, egy versezete, mellyet az 1827. Nro 105. a' Drezdai Reggeli-Ujságba tétete-bé.

An des grossen Karl des fünften grösseren Sänger

LADISLAUS v. PYRKER, 1825.

Sey mir gegrüsst auf dein Kulm des christlichen epischen Pindus,
Du, der ein Sänger empor über die neuesten ragst,

PYRKER! der südlichen Deutschen Homer, wie der nördlichen Klopstock!
Schaut' ich auf jene herab; blick ich zu dir nun hinauf.
Klein ist gegen Messias dein Held, doch kann sich mit deinem
Messen der Dichter; vermass aber der Sänger sich nicht,
Der sich den Seinen wählte zum Lied? Auch blieb in dem Lied er
Unter dem Ziele zu tief, das er zu hoch sich gesteckt.
Über das Deinige schwangst Du dich auf! denn nur Menschliches sangst Du
Selber ein Mensch, der im Staub immer kein Engel noch ist!
Aber als Dichter doch mehr als ein Sterblicher! Lebt doch Achilles
Nur durch Homer im Gesang — Hiero nur durch Pindar,
Gottfried selbst, der Befreier des heiligen Grabes, durch Tasso,
Fingal durch Ossian nur! Helden durch Dichter allein!
So wars, wird es noch seyn, so lange die sterbliche Grossmacht
Nur zur Unsterblichkeit hebt grössere geistige Kraft.
Über den Helden des Lieds ragt stets der tragende Sänger
Jener ist nur Ganymed, dieser der Adler des Zeus.
Aber wie kann der Begeisterte selbt den Begeisternden heben?
Wie dem Christus der Christ? Unter der heiligen Wucht

Sinkt anbetend er hin; auch sank und betete jener
Der uns den Heiland besang, dunkler und dunkler, der Welt
Halb nur verständlich. Geblendet vom Glanz der zu himmlischen Helle
Ward zur elegischen Nacht auch ihm der epische Tag
Jene mit lyrischen Sternen besäet, doch ohne die Sonne,
Welche dem Epos allein Leben und Wärme verleiht.
Zwar erhabner erschallt sein Lied von der Sünder Erlösung
Als das deine, das nur christlicher Sclaven besingt.
Aber das Deinige tönt der Kunst gemässer und schöner,
Klarer auch; hat man doch jetzt mystischer Dunkels genug.
Einfach wälzt es die Wogen daher, wie des Oceans Epos,
Nicht wie des Rheins Dithyramb, welcher den Gletschern entstürzt.
Brüder mir seyd ihr indess in ernster heiliger Andacht
Beide, der Aeltste doch Er, der im Christengesang
Brechend der Erste das Eis des gefrornen teutonischen Sprachborns
Schwimmen in griechischer Kunst, selber ein Schwan, uns gelehrt!
Sey mir, wie Jener, obgleich ich als Greis am Rande des Grabes
Erst dir begegne von fern, herzlich als Vater gegrüsst.

Kazinczy Ferencz.

HUSZONHATODIK RÉSZ.

I.

ZRÍNYI.

Én, az ki ez előtt ifiu elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola' kegyetlenségével:
Mostan immár Mársnak hangasabb versével.

Fegyvert 's Vitézt éneklek, Török' hatalmát,
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama', nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Europa rettegte szablyáját.

Músa! te ki nem rothadó zöld laurusból
Viseled koszorúdat, sem gyönge ágból,
Hanem fényes mennyei szent csillagokból
Van kötve koronád és szép napból:

Te, ki szűz anya vagy, és szülted Uradat,
Az ki örökkén volt, 's imádod fiadat,
Úgy mint Istenedet és nagy Monarchádat;
Szentséges Királyné, hívom irgalmadat.

*

Adj pennámnak erőt, úgy írhassak, mint volt,
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt.
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

Engedd meg, hogy neve, melly most is köztünk él,
Büvüljön, jó híre valahol nap jár kél,
Lássák pogány ebek, az ki Istentől fél,
Soha meg nem halhat, haném örökkön él.

Gróf Zrínyi Miklós.

II.

KEMÉNY.

Múzsám! a' Murányi hegyek' tetejéről,
(A' hol Veselényi Ferencz szerelméről,
Szécsi Máriával tett végezéséről
Szóllottál, a' várnak meg is vételéről).

Szállj le. Ereszkedjél a' tágos térségre;
Menj által, a' Tiszán, a' dinyés Nyírségre,
A' Szilágyra onnét, és az Erdélységre,
Lengyel, Tatár, Oláh-országokra végre.

Nézd el mind ezekben Keménynek dolgait,
Szerető szívének állandó lángjait,
Házassága' módját, rabságát, hadait,
Hazája' szerelmét, 's azért nagy gondjait.

Kezdette Annával mint ösméretségét?
Ki viselte? 's miként ahoz követségét?
Mennyi ellenkezés érte reménységét?
Míg véle köthette kedves szövetségét.

Váltott gyürüjének lévén megadása,
Melly sok bal szerencsén volt addig forgása,
A' míg kedveséhez lehetett jutása,
Nehéz pályájának végződvén futása.

A' rabság egymástól őket elszakasztván,
Melly gondos volt szívek, azt sok bú fárasztván?
Abból a' jó Isten várt napot virrasztván,
Melly kedvesen éltek, egymást nem aggasztván.

Édes hazájának mint fáradt dolgában:
Hogy elővihesse azt kívánt javában.
Végre a' szerencse' bal fordúlásában,
Mint léve eleste hadakozásában.

Feljegyezvén, vegyed ezeket versekre,
Nem a' Parnassusi fabulás hegyekre,
Hanem vesd elmédet a' magos Egekre,
Segedelmet onnét óhajts mind ezekre.

Gyöngyösi István.

III.

ÁRPÁD.

Músám, kinél tört út már régen Pindus' útja,
'S tudod jól, hol fakad a' szüzek rúgott kútja,
Sőt játszodtál is te nádsípon verseket,
Végy már most trombítát, kezdj hangosb éneket.
Írj Árpádról: írd meg, hol volt első hazája,
'S új honra vágyó nép' vezérévé mint lett?
Beszéld el utjait, számláld elő mit tett?
'S hogy hódolt végre meg a' négy folyó víz' tája?

Egy ország foglalás nem lágy elméknek míve,
Árpádnak is bizony mellyében bátor szíve
Helyén volt, noha sok veszély, 's halál közt járt,
De mint a' roppant tölgy, mellyben nem tehet kárt
A' legpusztítóbb szél, akármint ostromolja,
Mert hordja levelét csupán a' fergeteg,
Ő fenn áll, ő kevély fejét nem hajtja meg,
'S nincs olly kegyetlen szél, a' melly tövét kitolja.

Szint illyen volt Árpád. Hijában gyűjtött népet,
Mind számost, mind erőst, mind fegyverére szépet,
Ama' Bolgár Zalán; hijában állott még
Népéhez a' Görög és a' Tót Nemzetség:
Mert valahányszor ők megállni harczban mertek
Mind annyiszor a' harcz gyalázatjokra lett,
'S az ott reménylt dicső diadalom helyett
Csak ocsmány szaladást, 's rút mészárszéket nyertek.

O Austriai Ház' legdrágább, és legszebb fénye
O József, a' Magyar Nemzetnek nagy reménye,
Kit nem tud eléggé dicsérni a' jó hír,
Ne bánd, ne bánd, hogy most pennám Árpádról ír,
Ne bánd ez egyszer most, mert lesz ha még én élek,
Bizony lesz olly idő (add Isten, éruem el)!
Mellyen triumphusid az égig viszem fel,
'S virtusidról ennél készültb verssel beszéllek.

Sőt, mintha látnám már elmémben még előre,
Mint szalad a' kevély ellenség nyakra főre,
Miként virágzanak a' tudományok, és
Mint gyökeresedik, 's nő a' kereskedés;
'S az hasznos kézimív melly bőv, 's jólkészült lészen.
Meg lesz ez mind. De te füled' most nékem add,

'S hallgasd Árpádom' meg, és azalatt magad
A' jövendőltetett nagy dolgokhoz tartsd készen.

Gróf Ráday Gedeon. 1741.

IV.

Z A L Á N.

Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban!
Századok ültenek el, 's te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sürü fellegek, és a'
Bús feledékenység' koszorútlan alakja lebegnek,
Hol vagyon a' ki merész ajakát hadi dalnak eresztvén
A' riadó vak mélységet fölverje szavával,
'S késő századok után, méltán láttassa vezérlő
Párduczos Árpádot, 's hadrontó népe' hatalmát?
Hol vagyon? ah ezeren némán fordúlnak el: álom
Öldösi szíveiket, 's velök alszik az ősi dicsőség
A' tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb
Gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.
Engem is a' nyugalom' napján illy év hoza fényre,
Már késő unokát, ki előbb, a' lányka' mulandó
Szépségén függtem gondatlan gyermeki szemmel,
'S rajta veszett örömem' dalait panaszosra cserélvén
Hasztalanúl eget, és földet kérlelve betölték.
Még is az ifjúság' háborgó napjai múlván
Biztos erőt érzek: kébelemben nagyra kelendő
Képzeletek villannak meg, diadalmas Ügekről
'S a' deli Álmosról, 's Álmosnak büszke fiáról
Párduczos Árpádról... Oh hon! meghallasz e engem
'S nagyra törő tehetősbb fiaid hallgatnak e szómra?
Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet

Elnyugszik, 's a' fél föld lesz nyoszolyája; de engem
Fölver az elmult szép tetteknek gondja. Derengő
Lelkem előtt lobogós kópják, és kardok' aczéli
Szegdelik a' levegőt: Villog, dörög a' hadi környék.
Látom elől kaczagányos apák, 's heves ifju leventák
Száguldó lovakon mint törnek halni, vagy élni.
Zaszlódat látom, Bulcsú, 's szemem' árja megindúl.
Oh hát halljátok, ti hazának gyermeki! szómat,
Későn hangzik már, de magában hordja halálos
Harczok' fergetegét, 's hű a' haladékony üdőhöz.

Vörösmarty Mihál.

HUSZONHETEDIK RÉSZ.

A' FAL KÖZZÉ ZÁRT.

I. LEVÉL.

Páter Bartai Gábor a' Jesuiták' Nagy Szombati Rectorához.

Budetín 1644 Júniusban.

Nyolcz nap olta Szúnyogh Úrnak házánál múlatok, 's itt kezdem Missionáriusi munkámat. Mit tettem már, 's mit készítettem el, hogy az új tanítás elterjedését e' tájakon elakaszthassam, hogy szent hitünk' követőjit abban megerősítsem, Tisztel. Atyaságod ide rekesztett bővebb Jelentésemből fogja megérteni. Kérem Tisztel. Atyaságodat, engedje tudnom minél elébb, szerencsés voltam e, eleget tenni várakozásának, 's ezután mit tégyek.

Tisztel. Atyaságodnak nem lesz kedvetlen, érteni? millyenek a' kik engem itt megokhoz béfo-

gadtanak. Jelentésemet ezeknek lerajzolása által nem akarám megbontani, és még is azoknak ismérete, kikre és kik által hatnunk kell, nagyon szükséges dolog, minekutána nekünk, a' mint Urunk mondá, a' galamb' szelídségét és a' kígyó' okosságát egyesítenünk szükség.

Szúnyogh Gáspár nincsen itthon. Mint Fő-Kapitánya Szendrőnek, 's Nógrád Vármegyének Fő-Ispánja, most táborban van, 's harczol a' Törökökkel; 's külömben is sokat van távoly házától. A' mit felőle hallok 's látok, azt mutatja, hogy ő kemény és kevély ember. Midőn a' háznál holmi apró hibák történnek, gyakran hallom, hogy a' cselédek ezt mondják. „Szerencse, hogy itthon nincs az úr!" vagy ezt: „Mit tenne most az úr haragjában!" Egyébaránt a' temérdek számu nép szinte kevélykedik, hogy illy nagy Urat szolgál, és ha vendég érkezik, büszkélkedve Urok' gazdagságával, semmi határt nem ismernek a' szíves latásban. De ha alkalmam nem volna is eltekinteni a' cselédeket, egy pillantásom a' ház' asszonyára elég volna, itéletemet megszabni a' távoly felől; tűr, szenved. Nehéz rá-bírni valamelly akarásra, még nehezebb tevésre. Ha a' tanács' igaz vagy hasznos volta eránt meggyőzetik is, midőn munkába kellene venni, azon gondolat által érzi leverve magát, hogy férje mit mondhatna rá. Sok küzdést kellett eltűrnie, míg ennyire megtöretett; mert lelke vidám volt egy-

kor, ömledező, és eleven: most nincs akaratja, 's az Úr kegyelmes, vígasztalást adni neki könyörgéseiben. E' kegyes érzelemben igyekszem őtet, teljes erőm szerint megtartani, mert ez az egy az, melly állapotjához illik. „A' ki itt sirás közt vét, amott öröm köztt arat" az Evangyéliomnak, ezek a' szavai nagy behatást tettek lelkére. Én úgy hiszem, hogy az Úr nem volna olly igen kemény eránta, ha az Asszony fiat adott volna a' háznak, ki nevét 's nagy gazdagságait vehetné örökségül. De az Isten' megvizsgálhatatlan akaratja elvoná tőle e' kegyelmet; csak egy leányok van, Katicza, egy igen jó és nyájas gyermek. Itt létem első napjaiban úgy hittem, hogy idegenséget, tapasztalhatok benne a' világtól, és hogy inkább kedvellhetné a' klastromi csöndességet." Mert hogy mostani életének módja nincs kénye szerint, azt mingyárt sejtettem. De a' leány eleven, nincsen benne az a' nyugalom, mellyet az Úr azoknak igér, a' kik meghalnak a' világnak, hogy őt követhessék. Ám! a' házasságot is az Úr állította, 's kérem az eget, engedjen boldogabb életet neki, mint a' mi anyjának jutott.

II. LEVÉL.

Losonczi Bánffy Susána, Szúnyogh Gárpárné, testvérének, Mária Regínának, a' Clarisszák' Pozsonyi Klastroma' egyik tagjának.

Budetín, 1644 Júniusban.

Isten engem nagy próbák alá vetett. Ahítatosan könyörgöttem, de nem tudtam feltalálni nyugalmamat. Az Úr kegyelemmel fog pillantani egy anya' gyötrelmeire, midőn gyermeke' sorsa határoztatik meg, 's megbocsát rettegésimnek. Téged, édes testvérem, kérlek, egyesítsed könyörgéseidet az enyéimekkel, 's hallassd velem, mit gondolsz legjobbnak.

Leányom, tudod, a' mint neked sok ízben írtam, vígasztalásom, örömem volt mindég. De kivált e' három holnap alatt volt mint az Angyal; szelíd és nyájas, jóltevő az ügyefogyottak és szegények eránt, másoknek botlásaikat elnéző, kész mindég engesztelni. ahitatosságainak gyakorlásaiban hív, mind annak a' mit óhajtottam, teljesitője, azonban ha magában volt, vagy magát egyedűl hitte, órákig is elsüllyedett. Észre kezdém venni, hogy valami fekszik szívén, 's vártam, hogy tudatni fogja velem óhajtását. Tudja ő, hogy nekem nincs egyéb örömem, mint ha neki csinálhatok azt. De mindég magába zárva maradott. De harmad napja, hogy Andaházy Péter, visszatérvén a' táborból, bennünket is megla-

togata. Hírt hozott 's izeneteket az Uramtól. Sokat beszélle, mik történnek a' két táborban, 's a' Megyénkbeliek' vitéz viseletökről. Az ifju Forgáchot emlegetvén, szemem történetből, lyányomra reppent. A' gyermek' egész arcza elpirúlt; 's hirtelen munkát veve magának, 's úgy tett, mintha a' beszédre nem is ügyelne. Láttam én, hogy semmi szó nem kerülé el figyelmét, mozdúlatinak sebessége, az az erőlködes, hogy csöndesnek latszhassék, elárúlá hánykódásit. Az ifju Gróf' tette merész volt, és veszedelmes. Köny, reszkete lyányom' szemében. Midőn Andaházy a' merés' szerencsés kimenetelét adta elő, nem bíra magával, 's oda hagyá a' szobát. Andaházy inkább el vala merűlve történeteibe, mint hogy azt sejthette volna, de nekem minden szavával tőr járta keresztűl szívemet Mihelytt a' dolog engedé, utána mentem. Háló-szobájában lelem, térdepelve, könyörögve szíve nagyobb hánykodasban volt mint hogy anyja' szavával ellenkezhetett volna, 's sírva teve vallást, hogy szereti Forgáchot. Forgách is szereti őtet, 's mihelytt az Uram haza jő, meg akarja kérni. — Kérdeni fogod, mint ismerkedének össze, holott a' magyar szokás szerint leány gyermek anyja' jelenléte nélkül nem lát férfiakat. Az Uram vendéglátó 's méltóságai azt neki kötelességgé teszik. A' férfiak mindég csak a' Törökök felől, a' háboru felől beszéllnek. Igy sokat hallá dicsértetni 's feddetni For-

gáchot vitézsége, 's lágysága, 's jótételei miatt. A' mit mások feddettek rajta, az ő szelíd, könyörűlő, jóltevő szívét, az őtet még ajánlotta lyányomnál. Egyszer Forgách meg is jelent, szép ifjú, és jó. Eljött azután is egyszer kétszer, 's megleve az ismeretség. Nekem ezen egymáshoz vonzódás ellen nem volna szavam, épen semmi szavam; sőt mind a' lyányom, mind a' magam' képünkben örvendenék neki. Egy szeretetre-méltó, hasonló érzesű férjjel tölteni el éltünket nagy boldogság lehet. De mit mond majd az Uram? Nem jön e tűzbe, hogy lyánya miért nem fékezte hajlandóságát, míg azt ő megengedé? 'S ha talán már valakit kiválaszta neki, úgy kész a' szerencsétlenség, mert ő az Ur, 's a' mit parancsol, annak meg kell esni. Ha magamat érne a' csapás 's gyermekem' sorsán könyíthetnék, tűrném panasz és zúgolódás nélkül; de meghasad szívem, ha őtet látom feláldoztatni. Írj, vígasztalj, tanácsolj. Nem volna e jó, ha neki, majd ha megjön, mindent elmondanék? azt várjam e, hogy Forgách szólljon vele? Egy két hét alatt itt lesz; válasz nélkül ne eresszd vissza tehát emberemet. Hozzá szoktam akaratomat a' mások' itéletének alája vetni, 's magamnak ebben tanácsot adni nem tudok. Te engem szeretsz, sok viszontagságimban hathatósan vígasztaltál, tanácsiddal támogattál. Tedd ugyan-azt életemnek, szivemnek legkétségesebb 's legkedvesebb gondjai között is.

III. LEVÉL.

Szúnyogh Gáspár Jakusics Istvánhoz.

Nógrád 1644 Aug. 20d.

Leányom eránt tett jelentésed magamnak, és házamnak megtiszteltetésemre válik. Örömmel igérem oda. Két hét alatt Budetínban leszek, 's venni fogod meghívásomat, hogy a' jegyváltásra megjelenj. Egy Szúnyogh a' maga háza' utólsó csemetéjét engedelmeskedésekben nevelte-fel. Benne alázatos, magát férje' akaratjának mindenben alávetni, tanult feleséget kapsz, kinek példát adott anyja azt tenni, és soha nem egyebet, a' mit férje parancsol, ki Ura is egyszersmind neki, 's házának. Három hét alatt tehát megesik a' kézfogás. Tartson meg Isten téged is, mint utolsóbb küzdésünkben engem megtartott.

IV. LEVÉL.

Szúnyogh Gáspárné testvéréhez a' Clarisszához.

Budetín 1644 Sept. 6án

Megvan, 's kimondhatatlan szenvedésimnek itt a' kezdete: a' lyányom ollyan ember' mátkája, a' kit nem szeret. Hallj mindent, 's könyörögj érettünk, mert itt többé nincs segély.

Uram tegnap előtt megérkezék. Távolyléte-ben úgy vittem a' gazdaságot, hogyha jön min-

demmel megelégedve lehessen, 's meg is volt. Ő, a' ki mindég haragos, kedvetlen, szinte vígnak látszék. Úgy hittem a' te tanácslásod szerint, hogy ez az ő vídámsága alkalmas időpont hogy szólljak, 's mindent elmondottam neki. Békével tűrtem, midőn azért szidott, hogy Katiczát nem őriztem elég szemességgel. Kiöntvén rajtam neheztelését, azt vártam, a' gyermekkel bánik szelídebben; de mint levék oda egészen, midőn kimondotta, kogy Katiczának jobbja már Orbavai Jakusics Istvánnak, az Oroszlánkő Urának, van igérve. Még eddig soha sem mertem ellenkezni akaratjával; a' mit parancsolt, teljesítve volt, ha meghasadt is belé szivem: de most neki bátorodtam engesztelőleg szóllani, lyányom mellett. Meg nem indulva hallgatta azt, 's ez volt minden felelete: Példát akarsz adni gyermekednek a' fejeskedésekre? Monddmeg neki mi az akaratom. Az én szavam szent. Nem leszek én olly gyenge mint te valál, 's tudni fogom, mit kell tenni, hogy a' gyermek Forgách ot meg ne lássa. A' mi történt, elfelejtem, de jaj neki, ha Forgácsról mingyárt le nem mond — Elmentem a' szegény gyermekhez. Az magán kivűl volt ijedtségei köztt. Melly pontján áll a' kétségbe-esésnek, azt onnan láttam, hogy szóllani mert haragjában lángoló atyjával, kérte, engedné meg, hogy apáczává lehessen. Ha ezt korábban kéréd vala, megengedhetném; mert a' mit Istennek áldozunk, az elsőbb az emberi vég-

zéseknél, de te Klastromba csak azért vágysz, hogy erántam lehess tiszteletlen. Azért egy szót se tovább róla. — Még az nap méne el a' levél Jakusicshoz, meghívni a' jegyváltásra. Egy hét alatt itt lesz, 's én eltépett szívvel vagyok kénytelen, megtenni rendelésimet elfogadásához. Katicza beteg. Vétkes dolgot teszek, midőn kérem Istent vegye magához, 's kapja ki egy inséggel teljes élet' napjaiból: de szeretem gyermekemet, 's Isten megbocsátja azt anyai szívemnek. Jakusics nemes gondolkozású, noha éles, 's nem fogná a' lyányt szeretni, ha ez boldog éltet remélhetne vele: de mennyi könyébe kerül a' lyányomnak, míg hozzá szokhatik bajaihoz, mellyeket az ég megvizsgálhatatlan végezése reá kimért. Könyörögj érttünk, hogy Isten adjon erőt, a' keserves poharat zúgolódás nélkül kiüríteni.

V. LEVÉL.

Réthy György, Budetíni Számtartó, Gróf Forgách Ferenczhez.

Septemb. 10d.

Sietve 's nagy titokban jelentem Nagyságodnak, hogy az Ur itthon van, és hogy a' Kisasszonyt Jakusics István ő Nagyságának igérte. Borkától tudom, hogy Kisasszonyunknak minden kérése sikeretlen volt. Inkább akara Klastromba zárkoz-

ni, mint Jakusicshoz menni. Nem használt; mához harmad napra meglesz a' jegyváltás. Mindenfelől jő a' sok vendég, 's így Nagyságod talál módot, tudathatni velem akaratját. Akármit parancsol Nagyságod, teljesítve lesz. Bennem 's Borkában minden bizodalmát vetheti.

VI. LEVÉL.

Ugyan-ő Ugyan-ahhoz.

Septemb. 13d.

Minden dolgaink úgy vannak, hogy még egyszer szóllhat Nagysád a' Kisasszonyal. Pénteken estve légyen a' Vág' szélén a' nyárfánál, én is ott leszek, 's a' kastély alá viszem el. Borka kötelet ereszt le az ablakon, 's Nagysád az ő szobájába lép; onnan nyitva az ajtó a' Kisasszonyhoz. Ez még nem tudja mi készül. Borka kevés pillantatok előtt fogja neki megmondani, nehogy a' Nagysád' belépésén elrettenjen. De magára vigyázzon Nagysád; Urunk senkinek nem hiszen, 's kémeket tart mindenfelé. Ha rajta vesztenénk, Borka meg én Nagysádhoz szökünk által. Bízunk Nagysádban, hogy a' mit nekünk megigérni méltóztatott, teljesítve lészen.

VII. LEVÉL.

Páter Bartai a' Nagy-Szombati Rectorhoz.

Budetin 1644. Sept. 18d.

Sietve tészek jelentést Tiszt. Atyaságodnál egy történet eránt, melly az egész kastélyt rettenéssel és újabb irtóztató történetek' várásával töltiel. A' Kisasszony Orbovai Jakusics István' jegyese; de a' mint kivilágosodék, Gróf Forgách Ferenczet szereti, 's ezzel ma éjszaka titkos együttléte vala. Szúnyogh megtudta, honnan, nem tudom; 's meglepte őket, 's Forgách kiszaladt az ablakon. Az Úr dühös haragban vagyon, 's zárva tartja leányát. Azok szerint a' hogy ismerem, félek, vérbe fog kerűlni a' tett. A' mit okok, szólló tehetségem, és a' lelki fegyverek tehetnek, mind azzal nem múlatom el, hogy a' Szenvedő állapotján könyíthessek.

Levelem' megadója egy másikat is viszen P. Mértő Ambrus társunkhoz, ki most a' mint Tisztel. Atyaságod írja, Jakusics Úrnál Oroszlánkőn tartózkodik. Azt bízom rá, hogy tudassa Jakusiccsal mind a' mi itt történt, 's bírja reá, hogy keljen a' Kisasszony' védelmére. Reménylem, reá fogja bírhatni. P. Ambrus nagy mértékét kapta ajándékúl azon kegyelemnek, melly szívekre hat, és azokat hajthatja; azt sok esetekben megbizonyítá már. Talán nem volna rossz, ha P. Ambrusnak Tisztel. Atyaságod is írna, sőt Jakusicsnak

is, de hogy a' levelet ennek P. Ambrus adja által. Bocsásson meg Tisztel. Atyaságod, hogy tanácsomat hallatni merészlettem, holott arra bölcs belátásainak szükségök nincs: de a' dolog nagy figyelmet érdemel; 's valóságos diadalmára volna Hitünknek, ha mi a' felhevült indulatokat engesztelődésre 's keresztyén megbocsátásra hajthatnánk; 's nincs lehetetlen annak segélyével, ki a' fejedelmek' szíveit úgy intézi, mint a' patakok' folyását.

VIII. LEVÉL.

Forgách Andaházy Péterhez.

Épen most veszek hírt a' hozzám hű Réthytől, hogy Szúnyogh a' Budetin' kapujit elzáratta. Sem be, sem ki, senkit nem eresztenek. Széket akar tartani lyánya felett. Tegye; én el nem maradok. Én viszont őfelette tartok majd széket, 's Katiczát kiragadom a' fene ember' kezéből, akármi ér. Örök barátságunkra, 's mind arra, a' mi egy becsületét szerető Magyarnak szent, kérlek, segélj feltétemben. Szedd össze minden emberidet, 's jer. Holnap estve itt lehetsz. Estve útnak indúlunk, 's virradtakor ostrom alatt Budetín.. Veddel osztán életemet, csak el ne maradj.

IX. LEVÉL.

Válasz.

Nálad leszek, kevés hajdúimmal, de azok jó legények. Igen jól ismerem Budetin' fekvését. Az öreg kénytelen lesz magát megadni.

X. LEVÉL,

Páter Bartai a' Nagy-Szombati Rectorhoz.

A' mit rettegtem, fájdalom! megtörtént. Nagy Isten, mint vadúl el az ember, ha magát kevélysége' martalékjává teszi, 's eltér az útról, mellyet te rajzolál elébe! — Utolsó levelem olta a' vár zárva állott, mintha ellenség közelítene. A' Kisasszony szobája' falai közzé vala rekesztve; senkit hozzá nem eresztettek. El vala zárva a' maga szobájába az Asszony is. Az Ur egész nap a' folyosón. Két kőmíves törte a' falat, egy ölnyi magasságra, 's Szúnyogh összeredőlt szemöldökkel nézte a' munkát. Én nehány ízben léptem hozzá, 's engesztelő szókkal igyekeztem gyúlongásit csöndesíteni. Nem felelt. Ma elkészült a' kőmívesek' rekesze a' falban. Szúnyogh magához hivata. Lyányom megpiszkolta nevem', úgymond; neki meg kell halni. Menj hozzá, készítsd halálra; egy óra mulva falak közzé rakatom. Kérelmeim hasztalanok voltak; a' menny' haragjával fenyegettem; nem gondolt szavaimmal. Felelete

ez volt: Vére szálljon fejemre; ahhoz semmi közöd. De minél tovább vesztegeted velem az időt, annál inkább el lesznek vonva tőle vigasztalásid, mert minekelőtte az óra eltelik, ő e' fal közzé lesz rakva. Ekkor elmentem a' Kisasszonyhoz. Csendesebben lelém mint illy gyenge edénytől várnom lehetett. De az Úr hatalmasnak mutatja magát a' gyengékben is. Keresztyénhez illő maga megadásával készült el halálára. Midőn neki végre tudtára adám, melly rettenetes neme várja a' halálnak, egy pillantatig tántorgott, de hamar feleszmélt, 's kére, hogy ha majd be lesz rakva, mondanám el felette a' szokott temetési-könyörgéseket; az neki enyhűlést fog hozni. Ekkor belépe atyja. Megakará csókolni kezét. A' vad ember nem engedte. Akkor levette Feszületét térdeplőjéről, megcsókolta azt, 's követte atyja' lépésit sírás nélkül. Én lassú szózattal olvastam neki imádságimat. Elérvén a' rekeszhez, lerogyott, elájúlva. Atyja felemelteté, 's betéteté a' rekeszbe. A' kőmívesek berakták a' falat. Elmondám a' temetési könyörgéseket, 's minden órában elmegyek hozzá, 's könyörgök, hogy el ne csüggedjen. Szomorú vígasztalás, és még is vígasztalás, hogy a' rekesz szűk, 's az és a' mész' gőze hamar meg fogják fojthatni. Megyek, a' vígasztalás' szép, de munkáját gyakorlani nehéz.

Egy órával később.

Dicsőség az Urnak a' maga egeiben! ki van szabadítva! Rekesze előtt állék, 's úgy szóllottam, a' hogy az tanított, a' ki Esaiasnak száját égő szénnel tisztította meg. Ollykor nyögést hallék feleletűl. Az ég épen hajnallani kezde, midőn a' kapukban zajgás támadott. Kevés idő mulva a' zajgás riadássá vált: Törnek reánk! Törnek reánk. — Gróf Forgách beronta a' várba. Ha Andaházy nagy lakatokat nem vetett volna a' folyosó rostély-ajtajára, melly a' Szúnyogh' szobájit elválasztja az egyéb szobáktól, sok vér folyt volna el. Az öreg' haragja rettenetes volt. Forgách mindég Borkát kiáltozá. Én ötlöttem belé, 's megmutattam a' rekeszt. Azt legottan megnyitották. Boldogabb pillantást nem képzelhetni, mint midőn egymást megláták. Forgách levezette, felültette vezetéken hozott lovára, 's mentek. Andaházy előszedte népét, 's követte őket. Szúnyogh még most is zárva van. Míg Szúnyogh kijöhet, Forgách régen hon lesz.

XI. LEVÉL.

Ugyan - ő Ugyan - ahhoz.

Másképen leve vége a' dolognak, mint tegnapi levelem után várni lehete. A' vár alatt ültem, 's predikátziómhoz készítgetém magamat, mellyet az Isteni megvizsgálhatatlan végezések felől szándékoztam tartani; 's egy könyű lovast láték meg, ki a' vár felé jött. Öltözetéről rá ismertem, hogy Jakusicsé. Talán a' mit hoz, könyíteni fog a' két megszökött' sorsán! gondolám magamban, szónak eredék vele, 's elmondotta, hogy Jakusics megérté P. Ambrustól, mik estek itt, 's útnak indult, megkérni a' Kisasszonyt. A' völgyben összeakada Forgácchal; kardra keltek, 's Forgách elesett. Jakusics a' Kisasszonyt Oroszlánkőre vitte. A' Követ ezt hozá hírül az öreg Szúnyoghnak. Ez már indulni akara, hogy minden embereivel megtámadja Forgáchot, 's így egyenesen Oroszlánkőnek ment. Csak Isten tudja mi történik ott: én pedig arra kérem Tisztel. Atyaságodat, engem innen szóllítson vissza. Nehéz nekem ott múlatni, hol illy rettenetes tettek' tanújának kelle lennem, és a' hol határon túlmenő gondosságom egy igen jó ember' halálának 's egy kegyes leány' szerencsétlenségének leve oka.

XII. LEVÉL.

Jakusics István Kételyi Sebestyénhez.

Jelen voltál még tegnap, midőn Szúnyogh Katiczát Oroszlánkőre elhozám. Halld, mi történt azolta, 's borzadj meg. Az öreg Szúnyogh megjelene a' vár alatt, 's béeresztést kivánt. Azt neki nem adtam, de a' rostélyajtón keresztűl beszéllék vele. Leányát kívánta vissza tőlem. Tudni akarám, mi a' szándéka. — Falba záratom! úgymond haraggal. Elirtóztam keménységétől, 's kimondám neki, hogy leányát soha ki nem adom. Egy szál kardra híva ki. Tudod, én kardtól meg nem ijedek, 's egy öreget leszabni nem mesterség: de Katiczát megfosszam e atyjától is? — Elbeszéllém a' leánynak, mit monda atyja, és hogy őtet védeni fógom; életem, halálom kész ezért; parancsoljon szabadon. Ha Klastromba akar zárkozni, elviszem; de elébb, mint hogy úgy akarja atyja, meg kell vele küzdenem. Könyek gyűltek szemeibe, midőn a' szegény, a' kegyetlenűl elkinzott gyermek ellenzette a' küzdést. Gondolkoztam mint segítsek rajta. Végre mondám neki, légyen feleségemmé. Ha azzá lesz, a' szék' itéletének végre hajtása engemet illet, 's ő nem félhet tőlem. Mindég kissebb baj hozzám jönni, mint azt látni, hogy megölöm atyját, vagy kőfalba

rekesztik. Azt elértette, 's rá-állott. Míg az üreg feleletem után várakozék, én a' leányt magamhoz eskedtetém. Akkor kimentem az üreghez, hogy sem verekedni nem fogok vele, sem azt meg nem engedem, hogy lyányát megbüntesse. — Arra elkészűlve nem volt, meg fordult sarkán, 's búcsú nélkül ment el tőlem. Megválik, melly gondolatokra száll. Azt igérém, hogy leányának nem lesz panasza. *Gróf Mailáth János.*

HUSZONNYOLCZADIK RÉSZ.

JAPÁNI TÖRTÉNET.

I.

BÉVEZETÉS.

A' Muzárion' Szerkeztetője Pfeffelnek külömben nem nagy tekintetet érdemlő Regéjét egyedül azért adá ki themáúl, mert ennek mind fenntebb mind alantabb oldalai vagynak, 's így az újjá-teremtésre tágasbb útat nyitnak egyik vagy másik nemben. Így kapta Képlaki Vilmától Rózikát, a' pór rege' nemében; így Vörösmartytól, a' komoly Épószében, Ugodot; Kiss Károlytól, a' Síró Hegyet, a' Regélés', 's Paziázitól Adolfot, a' dévajkodás' nemében, Gróf Mailáthtól a' tündéri Comicumhoz tartozó Levelet, 's Kisfaludy Károlytól az Ossziáni hangban költött Hős Fercsit, a' fesz' és pöf' kijelelésére, mellybe Ossianistáink nem dévajságból csapnak.

Mind ezek már elhagyák a' sajtót, midőn a' Kiadó jónak látá felszóllítani a' Pesttől távoly lakó Kovacsóczyt is, de azon útasítással, hogy

ha kérését teljesíteni akarja, munkáját Februárius' közepéig igyekezzék beküldeni, hogy a' Kötetből, mellynek e' holnap' vége felé készen kell lenni, el ne maradjon. Ez kevés napok alatt a' levél' vétele után beküldé dolgozását, de érzé, hogy sietése rajta darabosságokat hagyott, 's így felhatalmozá a' Redactiót, hogy ha dolgozása felvevést talál, tégye változtatásit teljes tetszése szerint. Ez nem akara visszaélni szerénységével, 's a' vett darabot illetés nélkül adja; reménlvén hogy Olvasóji azon érzelem' 's lyrai szállongás' tekinteténél fogva, mellyek a' darabban olly fényesen űzik játékaikat, fogyatkozásit elnézik. Midőn phantasia és érzés szilajkodnak, bajos a' Nyelvvel nem küzdeni; bajos azon határok közt maradni, hol a' józan lelketlenség keleget és ballagdogál, vagy phantasiát és érzést hazudozván, feszelg és pöffeszkedik.

Adjuk ez mellett a' Pfeffeli Rege' fordítását is azok' kedvéért, kik a' német versezetet (Muzárion. III. Köt. 68—70. lap) nem értik, egy újabb travestálásával, az érzékeny nemben; és itt Kovacsóczynak egyik dalát. Ő egyike azon lelkes ifjabb Íróinknak, kik ügyünk' emelkedését a' szerint reméltetik, a' hogy azt nem sok idő előtt még várni nem mertük. ***Kazinczy Ferencz.***

II.

AZ ÉN CSILLAGOM.

Zeng a' patak, felhők eveznek,
Estbíbor csókolja a' tetőt,
Szelíd fuvalmak lengedeznek,
Ámítgatják a' szenvedőt.
A' völgyre bájillat terűle,
Szívemre nyúgalom derűle,
Mert rám egy csillagzat tekint,
'S engem nem sejtett idvre int.

Fel vágyok a' távoly tetőre,
A' vágyért kénydíjt *) szerzeni.
De éj borúl a' küszködőre,
Ah, nincs erőm reményleni!
Hervad reményem' szűz virága,
Szerelmem éji pontra hága,
Bár rám bájcsillagzat tekint,
'S engem rég' ígért idvre int.

A' felhőkkel vágynék repűlni,
Kérlelni a' kemény eget,
Hullámmal tengerbe merűlni,
'S egy könybe sírni az érzetet.

*) Díjúl, bérűl, jutalmúl örömet. Kény rokon a' gyönyörrel, melly a' legszebb öröm' legfőbb tetőjét (voluptas) jegyzi. — A' kéj arbitrium, Willkühr, szabados tetszés.

K.

Elhull az élet' koszorúja,
Sötét az indúlat' borúja,
Bár éjbe csillagzat tekint,
'S engem ragyogva lángra int.

Mi az, mi keblemet dagasztja,
'S éjem' nem hagyja eloszlani?
Miért fut a' gyönyör' malasztja?
Mért kell lassún haldoklani?
Örömvirágim hervadoznak,
Rájok búkönnyek harmatoznak,
Bár rám szerelmi fény tekint,
De az nekem síromra int.

Kovacsóczy Mihály.

III.

UZGE ÉS ZACCHI.

Japánban, hol sok széplelkű emberek és sok kedves alakú leányok termenek, vala, a' mint hajósink beszéllik, egy szegény nyájpásztor' gyermeke. A' hogy a' reggel' rózsája virúl ki a' sűrű bokrok közt, úgy nyilt vala fel ártatlanság' keblében Zacchinak ifjusága. Anyja körűl élő, nem ismerve sem bánatot, sem szerelmet, 's minden gondja az volt hogy juhai élelmet kapjanak. Egykor koszorút fűze a' virággal elhintett mezőn, 's im a' szomszéd erdőből egy ifju vitéz jöve ki. Az a' Kúbo volt. Unalmában láncsát és csákányt veve kezébe, 's vadakat készűle sujtogatni. Meglátja a' leányt,

's szívében lángot kapa a' szerelem. Szép volt a' Kúbo, 's keblében férfilélek gyúlonga. Leűle a' leány mellé, 's rebegte néki lángjait. Ennek rózsáji karminná hevülnek. Megcsókolja ezt, kiveszi sisakjából a' boglárt, 's Zacchinak nyujtja ajándékúl. Most tudatja vele, ki légyen. Ez remeg, nem mer, 's karjaiba dől el. Az hevesen öleli meg, 's csapodárkodva emeli lovára; 's ez, ki ne engedjen Kúbo' tetszésének? — megyen, földen, mezőn, merre az viszi. Már elfogadja őket a' vár' kevély fedele, 's Ámor menyegző arany hajlékba kíséri. Kél a' reggel, 's a' szép leányt herczegi bibor fogja körül, 's Uzge neki karját és homloka' fürtjeit gyönggyel gyémánttal ékesíti. De el nem szédítve a' királyi pompától 's bővölködéstől, Zacchi mindég pásztorleány marad, 's lelke epedve vágy elhagyott anyjához. Előveszi legdrágább gyémántját, 's titkon ajándékba küldi annak. Alig múlt vala el csókok és játékok alatt tíz napja, 's immár bánattal érzi, hogy ő rab, és nem egyéb. Szomorúan néz a' hegyek felé, mellyek egykori honját bekerítik, midőn néma törpéje felveri álmából. Megretten látására, 's az neki egy levelet nyújt. Zacchi felsikolt, eláztatja azt könnyeivel, 's Uzge belép. A' leány nem akarja vele láttatni, szíve miért vérez, 's keblébe rejti levelét. Uzge látja 's bosszúsan, mint Isten' villámja éri a' szidalmazót, úgy száll belé a' féltés gyötrő nyila. Látni akarja a' levelet, a' hölgy

hallgat; az fenyegeti, ez esdeklő karokat emel rá: az erővel él, ez sír; az megragadja a' papirost, 's ez kitépi kezéből, 's elnyeli, 's holtan omlik lábaihoz. Orvost kiáltanak elő. Haszontalan minden segéd, de Uzge látni akarja a' levelet, 's az Orvos elővonja. „Elalélva betegségében, anyád köszöni ajándékodat, 's kéri Tient hogy érte áldjon meg.“ Egyszerre rohan Uzgéra a' kétségbe esés Furiája, leborúl Zacchijának lábaihoz, 's elhinti dühös fájdalmi közt csókjaival. Mint lehetne kedve megmaradni a' földön? Többet tesz mint Orozmán; felgyógyítatja a' Zacchi' anyját, 's fiúként fogadja házához. Márvány kápolna vészi fel a' Megholt' tetemeit, 's Amída, a' tisztaság' Védistene, küszöbén őrzi a' szent hamvakat.

Kazinczy Ferencz.

IV.

BALLÁD.

Mi suttog hűs bokor között
Mi zeng ezüst pataknál? —
Szép lyányka, ki füzért kötött,
Zengett haló virágnál.
Szép hölgy, ne zengd víg reggeled',
Sötét, sötét lesz estveled.

Szép lyányka zengi énekét;
Vitéz figyel szavára,

Bámúlja millió kellemét,
'S szívharcz gyúl lágy dalára,
'S esengve bámúl térdein,
Szerelme nyög láng eskein.

O lyányka, ne nézzd hősedet
Könnyel szelíd szemedbe';
O lyányka, halld ön szívedet,
Fuss, fuss hű rejtekedbe.
Irígy virágra napsugár,
Hős szemtől rád vész' napja vár.

A' szép vitéz epedve néz,
Mozg lyányka' könnyü lába.
„Hősed nélkűled sírba vész" —
'S a' lyányka hull karjába.
Csók fojtja el lágy énekét,
Csók szikkasztá könyűs szemét.

'S röpűl vele a' büszke mén,
Az anyalak elillan.
Hős' szíve ver szorult szivén,
Szemébe szép vár villan.
Öröm rózsázza hajnalát,
Öröm borítja alkonyát.

Testét gyöngy és arany fedi,
Kéjjel tölt élte' kelyhe,
O lyányka, szűd' mi sértheti?
Könnyel szemed mért telve?
„Amott hegyen túl, ott hazám,
Szegény anyám ott vár reám."

„Amott hegyen túl, ott hazám,
„Ott ég anyám' szerelme,
„O hős, ne nézz vidan reám!
„Rabság szived' kegyelme."
Egy új örömzaj felriad,
De lyányka' vágya nem hallgat.

Nem hallgat, 's néz kék hegy felé,
Alkonysugár tetőjén;
Néz, néz, 's szemét nagy köny telé,
Bú, gond virraszt nap éjén.
Sértett virágra nincs lebel,
Nem, nem dereng fogoly kebel.

Néz, 's sullog a' néző megett
Kegyelt írás kezébe',
Kullog, kéj nem hall lépteket,
A' hős; vad tűz szemébe.
Elé, riadja, hűtelen! —
'S az írás rejtve hirtelen.

Elé, riadja, hűtelen!
'S kezet nyujt elragadni;
'S a' lyányka nyögdel térdeken,
Küzd tőle megtagadni.
Elé, riadja, hütelen! —
'S az írás nyelve hirtelen.

'S a' lyányka éltét vad halál
Letörte jég kezével.
Néz a' hős, holt szép' lábánál,
Csendes pihent keblével.
Éleszti most szomor vitéz,
'S éltet sírból hasztlan' idéz.

„Élet' bünét ne rejtsd, halál."
Az Orvos' kész segelme
Titok sírhoz útat talál,
'S fagy hős szív, fagy az elme.
„Díjod' hálálja hüs anyád,
„'S az ég' áldását kéri rád."

„Mi csillog ott a' fák megett?
„Ki költi éj' magányát?"
A' sír, hová szép rejtetett,
Anyja siratja lyányát.
Halványan leng ibolyfüzér,
Felette szél nyög, sír kis ér.

„Mi suttog hűs bokrok között?
„Mi nyög ezüst pataknál?" —
Bús hős, ki szépet üldözött,
Nyög és sohajt poránál.
Nyög és sohajt míg lét' dele
A' kedves síron czélt lele.

Kovacsóczy Mihály.

V.

UGYAN-AZ.

prózában.

Mi suttog a' bokrok' hűvesében? Mi zeng itt az ezüst patak mellett? Egy gyönyörű leány, ki koszorút fűze, zeng, virágokat tépdelvén. Szép hölgy, ne örvendj víg reggeledtnek: ki tudja, melly borút hoz rád az estvély?

A' szép leány zengi énekét, 's ím egy vitéz ifju jő, felfigyel a' lyány' szavára, 's bámulja ezer kellemeit, 's ím a' lágy dal harczot támaszta az ifjú vitéz' szívében. Lehúll a' leány' térdeihez, 's szerelme nyög esküvése' lángjaiban.

O lyányka, ne nézzd a' hős ifjat könnyező szemekkel! halld ön szíved' intését, 's fuss innen, hív rejtekedbe. A' nap' heve meglankasztja a' virágot, téged pedig a' hős' szeme ijeszt elhervasztással.

Az ifjú epedve néz a' leányra, de ez futni akar. Lyányka, ah, nélkűled én meghalok! 'S ez ellágyúl, 's karjai közzé rogyan. Csókok borítják el a' szép ajkat, melly annyi keccsel éneklett volt, csókok könnyező szemeit.

'S ím repűl a' mén az ifjúval és a' leánnyal, 's a' leány' szemei elől eltűnik anyjának lakja. Az ifju' szíve örömében ver, 's meglátja vára' fokait. Örömöt vár ezután hajnalaira, alkonyaira.

A' lyány el van borítva gyöngyökkel 's arany öltözetekkel, 's életének kelyhe telve gyönyörrel. De miért sír hát? melly bánatja lehet itt? Ah, így sóhajt fel: Ama' hegyeken túl lakik anyám, 's hijába vár vissza magához!

Oh ifju, ne nézz rám víg szemekkel; én itt szerelmed mellett is rab vagyok! Egyik öröm másikát éri; de a' lyány' bánatja nem enyhűl.

Ki ki néz a' vár' ablakaiból a' kék hegyek felé, mellyeket most az alkony' bíbora feste pi-

rosra. Néz, néz, 's szeme eltelik könnyekkel, 's napjai éjei búban, gondban múlnak. Nincs szellő, melly a' sértett virágnak éltet adjon, sem örröm, melly a' fogoly' keblét felderítse.

Néz, 's kezében egy szeretett írás, 's az ifjú titkon csúsz hozzá; a' lyány, elfogva fájdalmától, nem vette észre közelítését. Vad tűzzel, szikrázó szemekkel pillant a' leányra, 's ezt ordítja: Elő a' levelet, te hitetlen! 's a' lyány hirtelen kebelébe rejti azt.

Elő az írást, te hitetlen! 's erővel akarja elvenni. A' leány lebukik térdeire, kéri, 's küzd az ifjúval; nem adja a' levelet. Újra kiált amaz: Elő, hitetlen! 's a' leány a' levelet elnyeli.

Oda a' leány, de az ifju megindúlás nélkül látja őtet. Végre visszahozni igyekszik a' halál-ból, de a' ki megholt, hijába éleszted.

Győzni kell a' halál' hatalmán is! kiált az ifju, 's látnom a' titkot; kiáltsák elő az Orvost, 's végye ki az elnyelt levelet. Az jő, 's enged Ura' parancsának, 's kezébe adja a' kivont papirost. Olvassa: „Hív gyermek, beteg anyád vette ajándékodat, 's áldást könyörög érte rád Istentől.

Mi csillog amott a' fák megett? ki háborítja meg itt az éj csendét? Ah, az a' Szép' sírja, 's anyja a' sír mellett jajgat. Halaványan leng az ibolyából font koszorú, 's a' sír körűl búsan nyög a' zellő, 's búsan cseveg a' kis ér.

Mi suttog a' bokrok' hívesében? Melly nyögés ez az ezüst pataknál? A' vad ifju, a' ki oka vala a' szeretett leány' halálának, nyög és ott öli meg magát is most, fájdalmában.

*

Itt következik a' Románcz' újra dolgozása azon alakban, mellyet Gőthe választott az Azán Aga' czím alatt adott Szerbusi énekhez:

IV.

GIBÁRT ÉS IRMA.

Hah, mi zörren itt a' hűs ligetben?
Hah, mi dall a' bérczek' csermelyénél?
Irma jár az hajnal' bíborában.
Feljavúlt anyjának tép virágot,
És hogy ismét bírja, vígad, örvend,
Oh ne vígadj, lyányka, reggelednek;
Jő egy másik, 's az reád borút hoz!

A' liget' mélyéből délczeg ménén
Lép elő egy szép ifju, 's csudálja
A' mezők' leánya' ritka díszeit.

Én Gibárt vagyok, mond; hagyd itt nyájad',
Jer kevély lakomba, melly amott száz
Városimra pillant szirtfokáról;
'S bírd, e' büszke várral, e' vidékkel
Együtt, lángoló szivét urának.

Irma reng. Az ifju' vad tüzével
Zárja karjai közzé a' szép lyányzót,
Csókkal hinti bé pirosló arczát,
És a' klárizst-szégyenítő ajkat;
'S most a' küzdő lyányt, könyörgve félig,
Félig kényszerítve, lóra vészi,
'S nyargal tündérvára' szirtfokához.

Nyílik a' kapu, 's a' mén nyerítve
Lépdel zsákmányával bé az hídon,
Jő a' Várnagy, jőnek a' cselédek
Nagy csoportban, 's hódolnak urokhoz,
És az úrné' másatlan kecséhez,
Melly pillantatából 's kedves arczán,
Elbájolva mindent, áltsugárol.

Csókokban 's hevült ölelkezés közt
Múlt el a' nap, 's ím a' boldog ifju
Kárpitos termébe lép hölgyével.

A' menny' boltozatján örvendezve
Csillagok tündöklenek le rájok;
'S az irígy Hold sápadtan lövelli
Ablakin keresztűl kémsugárit.
Mért nem én illy boldog! ezt sohajtja,
'S felhők közzé rejti könnyes arczát.

Új örömre szóllít, édes Irma,
Téged minden reggel, minden estve.
És te még is, 's melly hálátlanság ez!
Titkon könnyekkel fereszted arczod',
'S visszavágysz az elhagyott hegyekre?
Oh, Gibártnak fel ne verd gyanúját!
Mint hevében lángol mostan érted,
Úgy fog majd lobogni vad dühében.

Jő Gibárt, és a' szomszéd szobából
Hallja már Irmának zokogását.
Megdöbbenve nyitja rá az ajtót,
Ah, szemét még nedvesen találja,
'S szerelem 's vad bosszu küzd keblében.
Tudni vágy, e' könnyek kit siratnak?
Melly kedvest, kiáltnak e' fohászok?
'S minthogy Irma kérdésére hallgat,
'S sírva dől térdéhez; Hah, hitetlen?
Így kiált, 's te másért égsz?' 's elhagyja,

Űzve vagynak tőle szolgalyányi,
Általok hogy titkon-kedveltjétől
Sem levél, sem hír ne érkezhessék.
És ezentúl a' rab Irma mellett
Egy megbízott néma törpe szolgál,
Méltó híve félig jó urának. —
Vad Gibárt, 's te bánthat'd a' kiért égsz!
Győz a' tiszta minden hóhérláson,
'S ím törpéd imádja a' szenvedő rényt

Jő az most, 's Irmának nyújt egy írást;
Jő, de nyomban lép Gibárt utána,
'S rengve vad dühében, látni akarja. —
Ah mit tégyen Irma? könnyes szemmel
Néz Gibártra; lába elébe süllyed,
'S onnan nyujtja karjait esdekelve:
Ő nem vétkes; ne kívánja titkát.

Esdeklés ingerli az eldühűltet,
Gyilkot ránt, 's a' hív nő halva dől el.

Látja tettét a' vad, ah de gondja
Most is a' levél. Felvészi a' földről,
És olvassa: „Hű leány, anyádnak
Kedves volt segéded, 's Istent kéri
Legjobb áldásával hogy megáldjon.“

Áll a' templom még, hol Irma nyugszik,
'S tisztelettel néz fel rá az útas,
'S a' melly nőket érdemetlen sully ér,
Sírja mellett vesznek megtágúlást,
'S őtet hívják kínjaikban segédűl.
A' kevély vár, ott fenn, elpusztúla.

Kazinczy Ferencz. V—VI.

A'

K A J Á N

MAGYAR SZÓRÓL

A'

TEREMTÉS KÖNYVÉBŐL.

ÉRTEKEZIK

HORVÁT ISTVÁN,

A'

SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁR ŐRZŐJE

A'

MAGYAR NEMZETI MUSEUM MELLETT.

Admittitur ad typum.
Sign. Pestini 3tia Martii 1829.

Joan. Dertsik, m. p.
Metr. Eccles. Strig. Canonicus,
Gremialis Exc. Consilii Libror.
Censor.

SZEMEREI

SZEMERE KRISZTINA,

SZEMERE PÁL

HITVESE,

NÉMES ÉRZÉSŰ NŐ

ÉS

TISZTELETRE MÉLTÓ BARÁTNÉ

HAMVAINAK

BARÁTSÁGA ÉS TISZTELETE

ZÁLOGÁUL

A. A. A.

A' SZERZŐ.

HUSZONKILENCZEDIK RÉSZ.

1. §.

Úgy vagyok nem vak nemzetiségből, vagy holmi fenecketlen képzelődésből, hanem egyenesen magukból a' Magyarázat Tudomány szoros rendszabásaiból meggyőződve, hogy Móses a' Teremtés Könyvében bizonyosan a' Magyar Nemzet Teremtetését írta le; hogy a' Görög és Római Classicus Írók az első Embereket, Mósessel egyezőleg, Magyarokká tészik. Mi hallatlan, mi uj ezen állitásom, azt én szinte olly világosan tudom, mint más Tudósok észre venni fogják: De engedjék meg nekem a' legtudósabb Férfiak is, a' mit nem is lehet megnem engedniük, hogy az ujabb időkben azon Szent Könyveknek, mellyek a' Keresztyén Vallás ingadozhatatlan talpkövét képezik, számtalan mellékes soraik az emberi tudomány nevekedése által uj 's elfogadhatóbb magyarázatot és szembetünő fénysugárt nyertek. Azonban a' Szent Írásnak TÖRTÉNETI RÉSZEI, a' mennyire ezek magát a' Vallást és az Erköltsi Tudományt közelebbről nem illetik, úgy

is ollyanok, mellyeket még sokban, igen sokban, felvilágositani lehet, és a' mellyekre nézve, valamint hajdan maguknak a' Szent Atyáknak egymástól sokakban különböző véleményeik valának, ma is hiteles és győző okoknál fogva uj véleményt szabad tartani és megállapitani.

2. §.

Mitsoda nyelvü volt Ádám gyermekeivel? azt tudtomra Vallás tárgyául semmi Keresztyén Felekezet megnem határozta. A' Tudósok közül mindazonáltal Nemzetiségéről nékik még is majd egy, majd más puszta véleményt állitottak. En puszta véleménnyel, midőn eljő az alkalmas idő, senkit sem fogok terhelni: Hanem magának Mósesnek világos meghatározását fogom előadni, használván egyszer'smind azon helyeket is, mellyek, mint haszonvehető fáklyák, a' Szent Atyákban és más régi Irókban fenmaradtak Móses állitásának mint egy magyarázatára és bővebb megerősittetésére. Most felvett tzélomhoz képest elég legyen inkább azt emlitenem, hogy a' régi hiteles Történeti Kutfők már maguk is elégségesek állitásom megbizonyittatására: Az tehát, hogy a' Teremtés Könyvében Mósesnél t ö b b MAGYAR SZÓVAK találtatnak, nálom tsak mellesleges tanuja a'nak, a' mit fölebb Ádámnak Magyar voltáról mondottam. És épen azért, mivel a' Teremtés Könyvében előjövő Magyar szovakat tsak

mellesleges Tanúknak vészem, addig is, míg nagyobb kiterjedést kivánó egyébb Történeti Okaimat elmondhatom, például itt most legalább egy illyetén Magyar szovat KAINNAK, Ádám legidősb Fiának, nevében külön szakasztva is bátron előállithatok. Magam eszéből semmit, az előadás szövevényén kivül, nem fogok mondani. A' Történet Tudomány Méltósága kivánja, és méltán kivánja, hogy a' történt dolgokról maguk a' hiteles Kutfők szóljanak.

3. §.

Kainnak, Ádám idősb Fiának, neve Mósesnél a' Teremtés Könyve IV-dik Részében az 1. 2. 3. 5. 8. 9. 13. 15. 16. 17. 24. 25-dik versben jő elő, 's mindenkor a' Sidó Kutfőben קין az az: KAJIN, és nem KAIN. *) A' LXX. Görög Tolmátsoknál Ádám idősb fiának neve *Κάϊν*, az az: KAIN. **) A' régi Deák forditásban, melly Vulgata név alatt esmértetik, Ádám idősb fiának neve hasonlóképen CAIN, és azért a' belőle készült Magyar Szent Irásban is tsekély

*) Biblia Hebraica. Studio Jo. Heinr. Michaelis. Halae Magdeburgicae, 1720. 4-to Tomo I.

**) Vetus Testamentum ex versione Septuaginta Interpretum. Edidit Joannes Jacobus Breitingerus. Tiguri Helvetiorum, 1730. 4-to Tomo I, 6—7.

változtatással KAIN olvastatik. *) Szinte így Κάϊν, az az: KAIN és CAIN áll az uj Testamentomban is Szent Pál Apostolnál, Szent János Apostol Első Levelében és Szent Judás Apostol Levelében is. **) A' KAJIN, KAIN és CAIN között nem nagy, sőt, mondhatni, igen tsekély a' különbözés, de vagyon még is különbözés. Midőn valakinek tsak nevéről forog a' kérdés, a'kor a' névnek helyes és valóságosan hibátlan előállittatása a' legnagyobb legfontosabb tárgy, 's ugyan azért nem lehet semmi gondoskodást kitsinységnek mondani, a' mi a' tárgyhoz vezet. És innend történik, hogy KAIN nevét odább is nyomozom.

4. §.

Philó Judaeus, ki Krisztus születése után 40-dik évben már érett koru volt, és a' ki Aegyptomban Alexandriában Sidó eredete mellett is görög nyelven írta munkáit, Ádám idősb fiát úgy, mint az Alexandriai LXX. Tolmátsok,

*) Biblia Sacra Vulgatae Editionis. Venetiis, 1758. fol. Tom. I, 3—4. — — Szent Biblia, mellyet Magyarra forditott Káldi György. Budán, 1782. fol. 3—4. lapon.

**) S. Pauli ad Hebraeos. Cap. 11, 4. — — I. S. Joannis Epist. Cap. 3, 12. — — S. Judae Epist. v. 11.

Κάϊν, az az: KAIN néven emliti. *) A' Krisztus születése után folyt 90-dik évben még élt Josephus Flávius, nemzetére nézve Sidó, munkája nyelvére nézve pedig görög Iró, Ádám idősb fiát hol *Κάϊς*, az az: KAIS, hol *Κάϊν*, az az: KAIN néven nevezi. Irja p. o. „*Miért KAIS, boszonkodván, hogy az Isten Abelt nála jobban kedvelte, testvérét megölte.*" Más helyen „*Akor pedig az Isten KAINT azonnal meg dorgálta.*" **) A' KAIS név Flávius Jósef különössége, de a' KAIN név a' görög Iróknál, úgy szólván, közönséges és felette régi. Sőt minden esetre egykoru a' Keresztyén Vallással. Nagyot vétene, a' ki ezt hibának tartaná. Midőn valamelly tulajdon név más Nemzettől elfogadtatik, többnyire vagy tsekély, vagy néha szembetünőbb változtatást is szenved. ***) Igy járt a' Bibliai

*) Philonis Judaei, Opera. Francofurti, 1691. fol. pag 130. — 154. De Sacrificiis Abelis et Kaini.

**) Flavii Josephi, Opera Omnia. Amstelaedami, 1726. fol. Tomo I, 9—10. Antiquit. Jud. Libro I, cap. 2. — A' Kais név közönséges Férfi név az Arabsoknál, 's ezek által jöhetett Flávius Jósef esméretébe. — Lássad: Josephi Simonii Assemani, Bibliotheca Orientalis. Romae, 1728. fol. Tomi III, Parte II, pag. 576. — — Bibliotheca Critica Nova. Lugduni Batavorum, 1728. 8-vo. Vol. IV, 352.

***) A' Német Heinrich név p. o. nálunk Hemericus és Imre formát nyert. 's a' t.

KAJIN név is, tsakhogy igen keveset változott a' Görögöknek KAIN kiejtésükben.

5. §.

Ismét másképen nevezték Kaint azon régi Eretnekek, kik Ádám idősb fiától, Kaintól, költsönözték nevezetüket. Ezeknél a' Bibliai KAJIN név állandóul KAJÁN volt, a' mint a' Szent Atyáknak és más hiteles régi Íróknak munkáikból kitetszik. Szent Iraeneus Lugdunumi Püspöknél († Kr. sz. után 202-dik év után) találtatik az Eretnekekről íratott munkája I. Könyve 31-dik fejezetének tzímén: „*A' KAJÁNIAKRÓL.*“ *) Clemens Alexandrinusnál († 218.) olvashatni: „*Mint kik neveztetnek KAJÁNISTÁKNAK és Ophiánusoknak.*“ **) Quintus Septimius Florens Tertulliánus († 220.) írta: „*Vagynak most is más Nicoláiták, melly KAJÁNI Eretnekségnek neveztetik.*“ ***) Origenesnél († 253) olvashatni: „*Talán azokról hallott, kik Ophiánusoknak hivatnak, és a' KAJÁNIAKRÓL, és ha más valamelly Eretnekség volt, melly*

*) S. Irenaei, Opera. Venetiis, 1734. fol. Tomo I, 112.

**) Clementis Alexandrini, Opera. Venetiis, 1757. fol. Tomo II, 900. Stromatum Libro VII. cap. 17.

***) Q. Septimii Florentis Tertulliani, Opera. Venetiis, 1744. fol. pag. 214. De Praescriptione Haereticorum. cap. 33.

Jesustól mindenekben eltávozott.“ *) Szent Epipháníus († 403.), társolkodásból is bővebben esmérvén ezen Eretnekséget, följegyzette: „*Kik KAJÁNIAKNAK széltében hivatnak, azok eretnekségüket Kaintól nevezték.*“ **)

6. §.

Sőt maga a’ közönséges Keresztyén Anya Szent Egyház is Krisztus születés után 680-dik évben a’ harmadik Konstantinápolyi Szent Zsinatban ezen KAJÁNI Eretnekeket hasonló néven nevezi, midőn így mond átkot ellenük: „*Ugyan ezen átkok alá essenek mind azon Eretnekségek, mellyek Krisztus után támadtak, és a’ Krisztus Anya Szent Egyházát bátorkodtak ostromlani, az az: a’ Nicoláitáké, Euchitáké, KAJÁNIAKÉ, Adamiánusoké, Marbiliotáké, Borboriánusoké.*“ ***) Ha tehát Szent

*) Origenis, Opera Omnia. Parisiis, 1733. fol. Tomo I, 455. Contra Celsum Libro III, cap. 13.

**) S. Epiphanii, Opera. Coloniae, 1682. fol. Tomo I, 276. Haeresi 18. sive 38. — — E’ KAJÁNI Eretnekektől különböztek a’ JULIÁNISTÁK, másképen PHANTASIASTÁK, kik Alexandriai GAJÁNUSTÓL hivattak GAJÁNIAKNAK is. Lássad: Johannis Alberti Fabricii, Codex Pseudepigraphus Veteris Testamenti. Hamburgi, 1722. 8-vo Tomo I, 138. nota a.)

***) Philippi Labbei et Gabr. Cossartii, Sacro Sancta Concilia. Lutetiae Parisiorum, 1671. fol. Tomo VI, 891. rectius 893. Actione XI.

Hieronymus LXIX-dik Levelében írja Oceanushoz: „*Ellenem támad a' CAIN* (Caina Haeresis) *Eretnekség*“; ha ugyan ő írja a' Luciferiánusok ellen intézett Beszélgetésében: „*Az Ophitákot és CAINIAKAT*“; ha a' harmadik helyen ismét ugyan ő beszéli Vigilantius ellen: „*Melly hajdan CAIN Eretnekségnek hivatott*“ *): Azt kell gondolnunk, hogy vagy már maga Szent Hieronymus a' KAJÁNI Eretnek nevet a' közönséges szokásra jutott CAIN névhez akarta alkalmaztatni; vagy Kézíratának Másolói és Kiadói akarták a' KAJÁN nevet KAINNÁ igazitani olly módon, mint Theodoretusnál és más Íróknál is egyenesen a' Kiadók a' KAJÁN név helyébe KAIN nevet tettek. **) Az forgott tudniillik ezeknek eszükben, a' mit Suicerus János Gáspár igen böltsen észrevett ime soraiban: „*A' CAIN szótól semmi grammatikai szabások szerént sem lehet CAJANUS szovat származtatni, hanem e'től CAINUS, vagy CAINIANUS eredhet.*“ ***)

---

*) S. Eusebii Hieronymi, Opera. Veronae, 1734. fol. Tomo I, 409. Tomo II, col. 197. et 396.

**) Theodoreti, Opera. Halae, 1772. 8-vo. Tomi IV. Vol. I, 289. 309. — Cf. Jacobi Sirmondi, Opera. Venetiis, 1728. fol. Tomo I, col. 272. in nota 1.

***) Joh. Caspari Suiceri, Thesaurus Ecclesiasticus e Patribus Graecis. Amstelaedami, 1682. fol. Tomo II, 16.

7. §.

De, ha ez a' nehézség figyelemre méltó, a' mint hogy bizonyosan figyelemre méltó, nem az a' Kritika kötelessége, hogy a' minden tekéntetre nézve hiteles KAJÁN nevet elrontsa képzelt igazitások által: Hanem az inkább a' Kritika kötelessége, hogy, a' Görög Íróknak tulajdonukká tevén a' KAIN olvasást, a' KAJÁN nevet a' Sidó Kutfőben találtató KAJIN névvel vesse öszve, mellyet az Arabs Forditásnak KAJIN neve is fentartott. Ezt tselekedve pedig lehetetlen, hogy az is eszünkbe ne jusson, hogy a' Sidó Kutfőben eredeti képen tsak קין az az: K-J-N állott minden magánhangzó nélkül, minthogy a' régi Sidó Írásban a' magánhangzók (Vocalis Betűk) fel nem jegyeztettek. *) A' K-J-N nevet lehet úgy - e KAJIN és KAJÁN névnek olvasni? Hogy ma KAJINT olvasunk a' Sidó Kutfőben, az nem onnand eredett - e, hogy a' VII-dik század után élő Massorethák, az az: Pontozók a' K-J-N nevet KAJINNAK pontozták? Úgy, de épen ezen Pontozók és magánhangzó jelelők SÁMSON nevét is, fel tserélvén az Á és I betűket, a' LXX. Tolmátsokkal és a' Vulgata olvasásával ellenkezve, SCHIMSCHON-nak pontozták. Soha se feledjük

*) Johann Jahn, Einleitung in die Göttlichen Bücher des Alten Bundes, Wien, 1802. 8-vo I. Theil, S. 331.

el, a' mit a' nagy tudományu Huetius Püspök írt: „*A' Rabbinusoknak, kik a' Sidó Szent Írásnak szovaiba a' pontokat behozták, tekéntetük nem igen sokat nyom.*“ *)

8. §.

Minekutána tehát senkit KAJIN neve inkább nem érdeklett, mint azon Eretnekeket, kik nevüket Kajin nevétől költsönözték; minekutána ezen Eretnekek, a' mint hiteles Kutfőkből láttuk, KAJÁNIAKNAK hivattak; minekutána a' felette régi Aethiopiai nyelven Kajinnak, Ádám fiának, neve a' Szent Írásban KÁJÁN, vagy KÁJAN és KÁJAL **); minekutána a' KAJÁN név a' Napkeleten nem tsak a' Persiai régi KAJÁNIDA Uralkodó Ház nevében, hanem általában is, mint Tulajdon Név, feltaláltatik ***); minekutána az Erdély orszagi KAJÁN-EL falu KAINSDORF nevet visel, következésképen, a' mit a' KAJÁN-FÖLDE (Kajáni Terra) és KAJÁN-D, az az:

*) Blasii Ugolini, Thesaurus Antiquitatum Sacrarum. Venetiis, 1747. fol. Vol. VII, col. 511. in Tractatu de Situ Paradisi Terrestris.

**) Jobi Ludolfi, Lexicon Aethiopico-Latinum. Francofurti, 1699. fol. col. 213.

***) Herbelot, Bibliotheque Orientale. à la Haye, 1777. 4. Tom. I, 462. — — Cf. Edmundi Castelli, Lexicon Heptaglotton. Londini, 1669. fol. col. 3336.

KAJÁN-OD (Kajáni Locus) meg KAJÁN nevü részént Magyar Országi, részént Erdély Országi Falúknak nevük is bizonyit, KAJIN neve a' Magyar Nemzetnél is KAJÁN volt*): Vagy a' KAJÁN olvasást kell tehát igazabnak tartanunk, és így helytelen Pontozást feltennünk a' KAJIN névben; vagy, ha legmértékletesebben akarunk szólani, azt kell állitanunk, hogy a' Napkeleten már a' legrégiebb időben a' mai KAIN nevet ki KAJIN, ki KAJÁN formával mondotta, 's hogy a' KAJIN és KAJÁN szovak az ősz Régiségben bizonyosan egy nevet jelentettek.

9. §.

De, hogy KAJIN neve igazábban KAJÁN volt, a'ról megszüntet minden kétséget magának KAJIN nevének jelentése. Ne ütközzék meg azon senki is, hogy ezennel szó magyarázatba fogok ereszkedni. A' Napkeleten minden emberi Név jelentő volt, és ma is jelentő; 's bizonyosan a' mi mai értelmetlen Európai Neveink is előbb, mint sem a' nagy tsinosodás közepettén Atyáink azoknak jelentésüket el feledték, jelentéssel bir-

*) Joannis Lipszky, Repertorium Locorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, item Transsilvaniae. Budae, 1808. 4. Transsilv. pag. 62—63. Hung. pag. 282. — — Cf. Vályi András, Magyar Országnak Leírása. Budán, 1799. 8. II. Kötet 262. l.

tak. És épen az a' tudomány, hogy a' Napkeleti Nevek jelentők voltak, vezérelte a'ra a' leghíresebb Eusebiusokat, Hieronymusokat, 's már korábban is a' Philókat és Fláviusokat, hogy a' Bibliai Neveket magyarázni törekednének. A' mit illyen jeles és nagy tudományu Férfiak tselekedtek, hogyan lehetne azt reám nézve nevetségesnek tartani? Reám nézve, ki e' tárgyról semmi ujat nem mondok, hanem tsak azt fogom előadni, a' mit más régi nagy Férfiak mondottak? Nyugodalmas lélekkel fogok e' tárgyról szólani. Azonban intek előre mindenkit a' KAJIN név jelentésének ügyében, hogy tegyen le holmi feneketlen előítéletet, és tartsa szemei előtt híven Jahn Jánosnak ime mondását: „*A' Sidó Tulajdon Nevek, mellyek a' Víz özön előtti időből, midön még nem volt Sidó Nyelv, elő jönek, régiebb nyelvből fordittattak, vagy* (tegyük mi hozzá) *eredeti formában által irattak.*“ *)

10. §.

A' Sidó Philó írja KAJIN nevéről: „*A' mindent Istennek tulajdonitó Abel hite ahitatos; a' mindent magának tulajdonitó KAINÉ*

*) Johannis Jahn, Introductio in Libros Sacros Veteris Foederis in Epitomen redacta. Viennae 1814. 8-vo pag. 202.

(*mert e' név a'nyit jelent, mint BIRTOK* = Κτῆσις) *kevély volt.*"*) Flávius Józef beszéli ugyan KAJIN nevéről: „*Nemzettek két férfi gyermeket. Ezek közül az idősb KAIS nevet nyert, melly név, ha magyardzod, a' nyit jelent, mint* Κτῆσις, *az az BIRTOK.*"**) Az tehát az egyik vélekedés a' KAJIN név jelentéséről, hogy e' név BIRTOK, az az: POSSESSIO, ADQUISITIO jelentéssel bir. Innend vagyon, hogy számtalan Szent Írás Magyarázók mondják: Hogy a' KAJIN szó BIRTOKOT jelent. ***) Mások Szent Hieronymussal inkább a' ra hajlanak, hogy a' KAJIN szó a'nyit tészen, mint LAMENTATIO, az az: SÍRÁS: De ezen véleményt kevesebb Tudós Férfiu fogadta-el. ****) Ellenben Szent Péter

*) Philonis Judaei, Opera. Francofurti, 1691. fol. pag. 161. De eo quod Deterius Potiori insidiari soleat.

**) Flavii Josephi, Opera. Amstelaedami, 1726. fol. Tomo I, 9. Antiquit. Jud. Libro I, cap. 2.

***) Matthaei Hilleri, Onomasticon Sacrum. Tubingae, 1706. 4. pag. 861. — Joannis Simonis, Onomasticon Veteris Testamenti. Halae Magdeburgicae, 1741. 4. pag. 222. — Thesaurus Theologico Philologicus. Amstelaedami, 1701. fol. Tomo I, 123—130. — Critici Sacri. Francofurti, 1696. fol. Tomo I, col. 68. 's a' t.

****) S. Eusebii Hieronymi, Opera. Veronae, 1735. fol. Tomo III, 6. 538. 560. 640. — Cf. Joannis Simonis, Onomasticon Veteris Testamenti. Halae Magdeburgicae, 1741. 4. pag. 222. notam δ.

Apostol szájába azon könyvben, mellyet Cedrenus György a' Simon Mágussal tartatott Beszélgetésről Históriájába iktatott, ezek adattak: „*Ádám elsö fiának KAIN nevet adott, melly név VETEKEDÉST és IRÍGYSÉGET* (ζῆλος) *jelent, mellytöl ingereltetvén KAIN Testvérét Abelt megölte*, *) Így IRÍGYSÉGNEK magyarázta a' KAIN szovat Origenes is. **) Sőt a' magánál régiebb Írókhoz utasító nagy tudományu Eusebius Pamphilus is feljegyzette: „*Megfogod tudniillik esmérni, a' kit a' Hebraeusok KAINNAK hivnak, az a' Helleneknél VETEKEDÉST* (ζῆλος = *Irígység*) *jelent, melly néven azért neveztetett a' gonosz ember, mivel Testvére ellen VETEKEDÉSTÖL és IRÍGYSÉGTÖL lángolt.*“ ***) Az már a' kérdés, mellyik vélemény hihetőbb, vagy való e' három vélemény közül?

11. §.

A' kik Philó és Flávius tekéntete után a' KAJIN szovat BIRTOKNAK magyarázzák, a' Teremtés Könyve IV. Fejezete 1. verséből, hol a'

*) Georgii Cedreni, Compendium Historiarum. Parisiis, 1647. fol. Tomo I, 209.

**) S. Eusebii Hieronymi, Opera. Veronae, 1735. fol. Tomo III, col. 639. 679. Cf. col. 538. 559.

***) Eusebii Pamphili, Praeparatio Evangelica. Coloniae, 1688. fol. pag. 518.

Sidó Kutfőben ime szovak állanak: „*Kanithi isch et-Jehovah*“ az az szóról szóra: „*Birok Embert Isten által*“ okoskodnak véleményük mellett. A' KANITHI szóban fekszik, azt mondják ők, a' KAJIN név, az az: BIRTOK: Mert Sidó nyelven: *Kanah* = *Possedit*, *Adquisiuit*; *Koneh* = *Possessor*; *Kinjan* = *Possessio*, *Adquisitio*. Hasonlóképen Chaldaeus nyelven *Kna*, Syrus nyelven *Kno*, Samaritánus nyelven *Kne*, Arabs nyelven *Kana* a'nyit tészen, mint Római nyelven *Possedit*, az az: *BIR*. *) Úgy, de a' kik így okoskodnak, azt vészik fel bizonyosnak, hogy a' KAJIN név Sidó szó, pedig Mósesből azt semmi esetre meg nem mutathatni, hogy A' VIZ ÖZÖN ELŐTTI időkben, mellyekhez KAJIN tartozik, fen állott akár a' Sidó Nyelv, akár a' Sidó Nemzet. Azt világosan beszéli Móses Ádámról (Genes. III, 17. 18. 19. 23.), hogy FÖLDMIVELŐ volt; világosan beszéli KAJINRÓL (Genes. IV, 2.), hogy FÖLDMIVELŐ volt; világosan beszéli Noeról, Ádámnak vizözönelőtti utolsó sarjadékáról (Genes. IX, 20.), hogy FÖLDMIVELŐ volt: De azt, hogy Ádám és Maradékai a' Viz özön előtt Sidók voltak, vagy Sidó nyelven beszéltek volna, Móses sehol sem mondja. De azt sem lehet meg-

*) Edmundi Castelli, Lexicon Heptaglotton, Hebraicum, Chaldaicum, Syriacum, Samaritanum, Aethiopicum, Arabicum et Persicum. Londini, 1669. fol. col. 3374—3375.

bizonyitani, hogy Móses a' KAJIN nevet a' Víz özön előtt keletben volt nyelvből Sidó nyelvre leforditotta. Már pedig mit tarthatnánk azon Tudósról, a' ki a' Deák VAS = EDÉNY szónak a' Magyar VAS = FERRUM szó jelentéséből adna magyarázatot? Illyest tenni a' józan Kritika ellen vagyon.

12. §.

Terheli a' Sidó Nyelvből költsönözött BIRTOK magyarázatot az is, hogy a' KANAH Sidó szóban a' KAJIN névnek J betüje nem találtatik; hogy a' KINJAN, az az: BIRTOK szóban a' Sidó Kutfőben álló K-J-N betük helett K-N-J-N betük foglaltatnak; hogy a' KONEH, az az: BIRTOKOS Sidó szó azon Töredékben, melly Mósesnél idősebb, és a' mellyet Móses a' Teremtés Könyvébe szóról szóra béiktatott, a' Teremtés Könyve XIV. Fejezetének 19-dik versében ISTENT jelent *); hogy a' KÁN szó a' KÁNÁNI Nemzet nevében, a' mit én igen fontos okokból állitok, TSÁSZÁR jelentéssel bir, következésképen a' KANAH = BIR Sidó szónak BIRTOK és BIRTOKOS jelentése tsak később támadott másod jelentés; hogy Sidó Nyelven a' KANAH ige inkább VÉTELT és SZERZÉST jelent, és a' BIR-

*) Eicchorn, Einleitung in das alte Testament. Leipzig, 1803. 8. II, 204.

TOK jelentés minden esetre a' KANAH szónak tsak mellesleges jelentése *); hogy azon esetre, ha a' KAJIN névnek gyökeres J betüjére nem szükség ügyelni, a' KAJIN nevet a' Sidó KINAH = IRÍGYSÉG szóból szinteúgy lehet származtatni, és ezen származtatást maga az IRÍGY KAJINNAK története is védené **). Tudják azt a' Sidó Nyelv Tudósok, hogy a' Sidó Kutfőben a' KAJIN névben a' J betűt valóban fel kell venni, mert ha tsak KAIN olvastatnék a' Kutfőben, a'kor *Aleph* betü és Nyugvó *Jod* betüvel így kellene írni קַאִין a' KAIN nevet. Végre, ha Évának imez Istenfélő Felkiáltásából: „*Birok Embert az Isten által*" KAJIN nevének jelentésére lehetne következtetést tenni, nem inkább azt kellene-e következtetni, hogy KAJIN igazi neve ISCH az az: EMBER volt, és a' KAJIN név neki tsak mellék neve vala? Móses előadása szerént Ádám és Éva TEREMTMÉNYEK valának és KAJIN volt igazán a' legelső EMBER, ha értjük, hogy az EM-BER szó ANYA-FI vagy SZOPÓ-FI jelentéssel bir. De ezen fejtegetést más alkalomra hagyom, 's inkább a' BIRTOK magyarázat hibás voltának megmutatása után a' második vélemény visgáltatásához nyúlok.

---

*) Wilhelm Gesenius, Neues hebräisch-deutsches Handwörterbuch. Leipzig, 1815. 8. S. 564.

**) Christiani Stockii, Clavis Linguae Sanctae Veteris Testamenti. Lipsiae, 1753. 8. pag. 995.

13. §.

A' kik a' KAJIN Nevet a' Sidó קוד az az: KUN, az az: SÍRÁS szóból magyarázzák, azok véleményüket hasonlóképen gyenge alapokra épitik. Találtatik, igaz, Szent Hieronymusnál, úgy, a' mint ma ki vagynak sorai adatva, ime hely: „*Kain = Birtok, vagy Sírás*“ *): De alig ha hibázok, midőn azt gondolom, hogy a' KAIN név mellé a' SÍRÁS második jelentést tsak Szent Hieronymus Kéziratának Másolói utóbb tsusztattákbe. Midőn Szent Hieronymus határozottan azon munkájában, mellynek tzíme: „*Liber Quaestionum Hebraicarum in Genesim*“ a' KAJIN nevet magyarázza, nem mond többet, mint imezeket: „*KAIN magyaráztatik SZERZÉS vagy BIRTOKNAK, az az görögül* Κτῆσις *- nek, honnand, ki fejezvén a' név jelentését, mondja Móses: KANITHI, az az: Birok Embert Isten által.*“ **) Úgy-e nintsen itt említés a' SÍRÁS jelentésről? De különben is a' SÍRÁS magyarázatot is mind azon nehézségek terhelik, mellyek a' BIRTOK magyarázat ellen fölebb tőlem előszámláltattak. Az vagyon tehát hátra, hogy

*) S. Eusebii Hieronymi, Opera. Veronae, 1735. fol. Tomo III, col. 6. 538. 560. 640.

**) S. Eusebii Hieronymi, Opera. Veronae, 1735. Tomo III, col. 310.

a' harmadik véleményre forditsuk figyelmetességünket.

14. §.

A' harmadik vélemény, mint fölebb láttuk, azt vitatta, hogy a' KAJIN, vagy helyesebb KAJÁN név a'nyit tett és tészen, mint IRÍGY. Magyar nyelven is Szentzi Molnár Albert és Pápai Páriz Ferentz Szókönyvei szerént KAJÁN és KAJON a'nyit tészen, mint IRÍGY; KAJÁNLANI a'nyit, mint IRÍGYLENI; KAJÁNSÁG a'nyit, mint IRÍGYSÉG *) Így KAJÁN neve, mint IRÍGYET jelentő név, tiszta Magyar Szó volna a' Teremtés Könyvéből, mint hogy, legalább tudtomra, a' KAJÁN szó egész eredeti régi formájában IRÍGYET egy nyelvben sem jelent a' Magyar Nyelven kivül. **) Ne is vélje valaki, hogy a' Magyar Nyelvben a' KAJÁN szó ujabb szó, vagy kétséges felvételü, mint a' sokféle érdemü Baróti Szabó Dávid határozatlanul érintette. ***) Kész akarva hoztam én fel Szó Könyveinkről

*) Alberti Molnár, Dictionarium Ungarico - Latinum. Heidelbergae, 1621. pag. 145. — Francisci Pariz Pápai, Dictionarium Hungarico - Latinum. Leutschoviae, 1708 pag. 102.

**) Serblus nyelven KAJÁNYE *Boszwállást* és *Bánatot* tészen. Lássad: Lupi, Stephani filii, Lexicon Serbico - Germanico - Latinum. Viennae, 1818. 8. pag. 292. Tőlünk ment a' Serblusokhoz.

***) Baróti Szabó Dávid, Kisded Szó-Tár. Kassán, 1792. 8. a' 101. lapon.

régi kiadásokat, 's maga a' KAJÁN szó, mint hely és férfi neve, már a' XIV-dik században is előjő. Olvastam (jól emlekezem) óklevelekben néhányszor e' szovat; de, mivel a' kor e' nevet különös figyelemre méltónak még nem tartottam, magamnak róla jegyzetet nem tettem. Tsak azon egy óklevél jutott ujra kezembe, melly 1581-dik évi, és a' KAJÁN-TÓ nevet foglalja magában. *) Azt sem állithatja okoknál fogva akár ki is, hogy a' Magyar Nemzet a' KAJÁN szovat tsak a' keresztyénség felvételével fogadta-el a' Szent Irásból. Előink, a' mint tudjuk, a' Vulgátát forgatták, mellyben, mint a' Görög Forditásban, KAJÁN neve KAIN. Hogy vehették tehát épen onnand Atyáink a' KAJÁN nevet, hol az felnem találtatik? A' K a j á n szó Afrikában és Ásiában zengett, mint fölebb láttuk: Itt virágzott pedig hajdan ditső Nemzetünk.

15. §.

Előre botsátván ezeket, igen könyü már most a' KAJÁN szónak IRÍGY magyarázatát védenünk. Mondottam ezen Értekezés kezdetén, hogy a' Történeti Kutfők az illyen egyes Magyar Szovak nélkül is elégségesek a'nak elhitetésére, hogy Móses

*) Stephani Weszprémi, Medicorum Biographia. Lipsiae, 1774. 8. Cent. 1. pag. 21. nota *.

a' Magyar Nemzet Teremtetését írta le. Az IRÍGY magyarázatot tehát mindenek előtt oltalmazza a' História. Ugyan ezen História azt is hirdeti, hogy már a' viz özön előtt voltak FÖLDMIVELŐK, az az: MAGYAROK: Mert kétségen kivül vagyon, hogy a' MAGYAR név FÖLD MIVELŐT jelent. Ez a' FÖLDMIVELŐ szó Ádámnál és KAJÁNNÁL még nem NEMZETI NÉV, de azt hírdeti a' História, hogy NOÉNÁL már NEMZETI NÉV a' FÖLDMIVELŐ, az az: MAKAR név, a' mit okokkal előadni most még nem ide tartozó. Továbbá az IRÍGY magyarázatot védi KAJÁNNAK története is, ki Abel Testvérét IRÍGYSÉGBŐL meg ölte. Védik végre Cedrenus, Origenes és Pamphili Eusebius, főképen ha azt is tudjuk, hogy ezen utóbbinál a' HELLEN nevet nem olly könyen lehet, mint sokan gondolják, GÖRÖG névnek forditani. A' HELLEN név igazán a' régiségben a'nyi, mint a' Deák GENTILIS szó, 's főképen a' MAGYAR NEMZETSÉGEKET illeti, 's GÖRÖGÖT tsak a'nyiban jelent, a' mennyire a' GÖRÖGÖK is a' MAGYAR NEMZETSÉGEKKEL ugyan azon EGY VALLÁST követtek. Flávius Józefnél, a' miről magát mindenki hamar meggyőzheti, a' Palaestinai Scythopolitánusok, az az: Philistaeusok is viselik a' HELLEN nevet, 's könyvének forditója nem GÖRÖGÖT, hanem SYRUST rakott Deák nyelven a' HELLEN szó helyére. A' HELLENO-PONTUS ország is KÚN

és nem GÖRÖG ország volt, valamint a' Homerus HELLENESEI is MAGYAR NEMZETSÉGEK valának. Ujak ezen esméretek, hallatlanok, meg lepők és szokatlanok, de azért még sem meritettek a' képzelődés országából, hanem hiteles kutfőkön nyugszanak.

16. §.

Erősiti utóljára az IRÍGY magyarázatot KAJÁN nevére nézve Mósesnek ime helye is KAJÁNRÓL a' Sidó Kutfőben: „*Vajjescheb beeretz-Nod kidmath-Eden*“ Az az: „*És üle* (lakék) *NOD földén napkeletre Édennek.*“ *) Ha KAJÁN Abel megöletése után a' Paraditsomhoz képest Napkeletre lakott NOD-FÖLDÖN, úgy bizonyosan a' Tygris vizén t ú l lakott, minthogy e' Tygris viz volt napkelet felé a' Paraditsom határa. KAJÁNIA tehát, az az: KAJÁN-FÖLDE, melly Mósesnél a' Sidó Kutfőben TERRA-NOD nevet visel, t ú l volt a' Tygris vizen napkelet felé. És valóban emlegetnek is illyen helyheztetésü KAJÁN-FÖLDET az az: KAJÁNIÁT az Arabs Irók. **) Akár ez volt, akár más-

*) Biblia Hebraica. Studio Jo. Heinr. Michaelis. Halae Magdeburgicae, 1720. 4-to Tomo I. Genes. cap. IV, v. 16.

**) Mr. Bruzen la Martiniere, Historisch-Politisch-Geographischer Atlas der ganzen Welt. Leipzig, 1745. fol. III. Theil, S. 76. A' hely CAJÁN-

volt ez a' KAJÁN-FÖLDE, az az: TERRA-NOD, az mind egy reám nézve: Elég az, hogy KAJÁN-FÖLDE fölebb leíratott helyheztetéséhez képest közel feküdött a' mai KARAMÁNIÁHOZ, a' nagy NÉMET NEMZET régi lakhelyéhez, mellyet a' hajdani Görög és Római Írók NAGY GERMANICIA, az Arabs Írók KERMÁN, más Napkeleti Írók NÉMET néven említenek. Nem ide való most ezen emlegetésekről próbákot felhordani: Elég időig óráig röviden érintve tudni, a' mit ők mondanak; elég azt tudni: hogy az IRÍGY szó a' Németeknél NEID szóval tétetik ki, 's hogy KAJÁNIA-FÖLDET, ha leforditaná a' Német is, mint más Nemzetek tselekedni szoktak a' Nemzeti Nevekkel, a' maga nyelvén TERRA-NEID-nak mondaná. Ezeket tudván, vessük már figyelmünket a' Mósesnél találtató NOD-FÖLD nevére, mellyben KAJÁN kivándorlása után lakhelyét találta.

17. §.

A' Sidó Kutfőben, mint imént láttuk, tagadhatatlanul BEERETZ-NOD, az az: NOD-FÖLDE találtatik: Azonban különös meglepés lehet az mindenki előtt, hogy KAJÁN-FÖLDE a' LXX. Görög Tolmátsoknál *Γῆ Ναὶδ*, az az:

CASI nevet visel Ásiában Tatár Országban Timur-Bec életében.

NAED-FÖLD nevet visel. *) De valamint Breitinger kiadásában a' Ναὶδ az az: NAED előjő, úgy más kiadásokban Ναΐδ, az az: NAÏD olvastatik. **) Philó Sidónál is mondatik: „*El bujdosott az Ur színe elől, és lakott NAID-FÖLDÉN* (γῆ Ναΐδ) *Éden ellenében Magyaráztatik pedig NAID Indulatnak.*“ ***) Flávius József írta; „*Sok földet megjárván Feleségével, Kais NAIDON* (Ναΐδ) *letelepedett.*“ ****) Origenesnél találtatik: „*És lakott Naïd-Földön.*“ Más helyen ugyan ő nála: „*És lakott Naëd* (Ναὴδ) *Földön*“ *****). A' NAIM és OD különbözéseket, mint a' Sidó Kutfőtől jobban eltávozókat, bővebben nem is érintem: Inkább azt

*) Vetus Testamentum ex Versione LXX. Interpretum. Edidit Joannes Jacobus Breitingerus. Tiguri Helvetiorum, 1730. 4-to. Tomo I, 7. Genes. IV, 16.

**) Vetus Testamentum Graecum ex Versione Septuaginta Interpretum. Edidit M. Christianus Reineccius. Lipsiae, 1730. 8. pag. 7. Genes. IV, 16. — Cf. Biblische Encyclopädie. Gotha, 1795. 4-to III. Band, S. 211—212.

***) Philonis Judaei, Opera. Francofurti, 1691. fol. pag. 110. In Libro de Cherubim.

****) Flavii Josephi, Opera. Amstelaedami, 1726. fol. Tomo I, 10. Antiquit. Jud. Libro I, cap. 2.

*****) Origenis, Opera. Parisiis, 1733. fol. Tomo II, 170. Com. in Exodum. Tomo II, 749. Selecta in Psalmos.

mondom ki, a' mit soraimból már mindenki észre vehetett, hogy a' Pontozók itt ismét megnem egyeznek a' LXX Tolmátsokkal és más régi Görög Írókkal. A' Vulgátával a' Pontozók nintsenek ellenkezésben, mert ebben a' NOD vagy NAID szovat a' Forditó egészen kihagyta mind a' mellett, hogy a' Sidó Kutfőben a' NOD szó világosan feltaláltatik. Kik azt gondolják, hogy NOD Sidóul NAPKELETET tészen, azok feledik, hogy a' Sidó Kutfőben KIDMAH tészen NAPKELETET. *) Minekutána tehát p. o. minket MAGYAROKAT más Nemzetek Századok alatt HUNGARUS, vagy UNGER név alatt esmértek, nem ugyan ez történhetett-e a' KAJÁN-FÖLD nevével, hogy tudniillik akár Móses előtt, akár Móses éltekor a' KAJÁN-FÖLD a' köz szokásban TERRA-NAID név alatt esméretesebb volt a' NAGY NÉMET Nemzet elnevezéséből? Az, hogy ma a' Németeknél NEID az IRÍGYSÉG neve, és nem NAID, figyelmet sem érdemel. Mi magunk, ha nem tudnók a' Német Helyes Írást, e' szovat a' ki mondás után hamar NAID-nak írnók.

18. §.

E'nyiből áll, a' mit a' KAJÁN, az az: IRÍGY szóról kellett mondanom. Valamint fölebb

*) Christiani Stockii, Clavis Linguae Sanctae. Lipsiae, 1753. 8. pag. 968.

ígértem, úgy bántom vele; az az: Semmi szófejtegetést a' magam eszéből más hiteles Vezér nélkül nem tettem. Ha a' Teremtés Könyvében e' KAJÁN szóra egyedül magára akadtam volna, hallgattam volna felőle: De midőn ugyan a' Teremtés Könyvében néhány más Magyar Nevekre és Szovakra is találtom, észrevételemet elhallgatnom semmi módon nem lehetett mind a' mellett is, hogy az illyen Magyar Szovakra, a' mit jól megjegyezzen magának minden olvasóm, nem épitem Ádám Magyarságát. Ha eltévedtem volna visgálódásomban, az egy névre is illy nagy mértékben forditott figyelmezés és szorgalom után jobb utra vezetést érdemlek azon számtalan Tudósoktól, kik egyenesen kötelességből forgatják a' Szent Irás sorait. Addig is, míg ez megtörténik, Te, nemes lelkü Nő és tiszteletet érdemlett Barátné! a' gyászos sír hideg hantai alatt is fogadd tőlem e' kisded, de tiszta baráti szívből eredett megtiszteltetésedet, 's mivel, kivíván az emberi gyarlóságok között a' nemesb rendeltetés pályáját, már ott állasz, hol az Érdem Jutalmát el nyeri, imádva kérd a' Mindenhatót, kit mi Atyáink példájuk után bizonyosan nem vaktában MAGYAROK ISTENÉNEK nevezünk, hogy Nemzetedre, mellyet olly hév lánggal szerettél, ereszsze mindenütt és mindenben éltető, boldogitó és gyarapitó mennyei áldását.

Lap	sor	Olvassd:
32	7	bájhangzatu.
37	21	Keménynek.
55	22	innen.
78	12	VETÉLKEDŐ.
87	13	kívánatok.
99	6	Literatúránké.
112	12	ez a'
113	6	megyőződéseinket.
134	24	Töröld ki: meg.
154	1	az első.
162	22	arab és angoly.
176	12	mit.
184	6	fordítását.
187	22	mint a' mit.
191	19	anschmiegend.
198	9	Tigrisek.
204	23	léleknek.
215	23	Jőj le.
216	21	karjaim'; nyug nélkül.
239	18	megitattuk.

Lap	sor	Olvasd:
280	13	jelentések.
281	18	den.
282	12	holdból.
286	17	's.
292	15	ollyan.
318	8	VI.

Széchy István,
A' IIId. és IVd. Kötet Correctora.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA